

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRRLIGI
MAGTYMGULY ADYNDAKY TÜRKMEN
DÖWLET UNIWERSITETI

Jumalyýewa Jennet

ŽURNALISTIKANYŇ
ESASLARY

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

Aşgabat – 2010

Jumalyýewa J.

Žurnalistikanyň esaslary. Ýokary okuw mekdepleri
üçin okuw gollanmasy.– A.: Türkmen döwlet neşirýat
gullugy, 2010. 173 sah.

Giriş

“Bilimsiz öý – otsuz ojak ýalydyr”. Ylym, bilim, edebiýat, sungat, medeniýet bolsa, adamzadyň bahasyny ölçäp bolmajak baýlyklardyr. Olaryň hemmesi adamlary biri-birine ýakynlaşdyrýan, biri-birine mähriban edýän, dost-dogan edýän, nesillerde iň gowy häsiýetleri döredýän, iň ajaýyp duýgylary oýarýan güýçlerdir.

Hut şonuň üçin hem, biz olary ösdürmäge uly üns berýäris.

Gurbanguly Berdimuhamedow

Her döwrüň jemgyýetine görä, öz maksady we wezipeleri bolýar. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow bu döwri Galkynyşlar we özgertmeler eýýamy diýip atlandyrmak bilen, täze döwrüň reallyklaryna we talaplaryna laýyk täze ideologiýany döretmegiň zerurdygyny belledi. Bu ideologiýany döretmekde we işe girizmekde Köpcülikleýin Habar Beriş Serişdeleriniň, türkmen edebiýatynyň, edebi

mirasymyzyň, döp-dessurlaryň we beýleki ruhy aýratynlyklaryň ähmiýeti uludyr.

Bu döwürde Köpçülikleýin Habar Beriş Serişdeleri hem bu ideologiýany we Hormatly Prezidentimiziň “Döwlet adam üçindir” diýen şygaryny özüne siňdirip, türkmen ýaşlarynyň öz ugurlaryny dogry kesgitlemeklerine we şol ugurda maksadalaýyk, dogruçyl hereket etmeklerine, il-günümüze, ýurdumyza wepaly watansöýüji ýaşlar bolup ýetişmeklerine ýardam etmelidir.

Hakykatdan hem, bu meselede esasy agram köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň, aýratynam edebiýatyň paýyna düşýär. Şeýlelikde bu döwürde türkmen edebiýatynyň döwür bilen aýakdaş gopmagy, geçmişden, ýagny öňki edebi eserlerden gereklerini peýdalanyň, şu günün meselelerini beýan etmegi, döwrüň demini duýmagy zerurdyr

“Zurnalistikanyň esaslary” dersi ýaş talyplara žurnalistikanyň başlangyç esaslaryny öwredýär we by esaslardaky inçe tilsimleri özleşdirmäge mümkinçilik döredýär. . Žurnalistikanyň görnüşleri, žanrlary, funksiýalary, prinsipleri we ş.m. ugurlary talybyň diňebir ylmy gorunu artdyrmak bilen çäklenmän, eýsem olaryň düşüňjelerini, cözýetimini giňeltmäge ýardam edýär. Žurnalistiň etikasy, psihologiýasy yaly uclar bolsa, olaryň jemgyýetdäki orunlaryny kesgitleýär. Umuman, bu ders ýaş höwesjeňlere žurnalistika älemine gadam coýmaca mümkinçilik döreder.

Žurnalistika ylmy. Žurnalistikanyň döreýşi we ösüşi.

1. Žurnalistikanyň döreýşi.
2. Žurnalistika we türkmeniň Altyn asyry.
3. KHBS-iň ylymdaky orny.

Žurnallistika ylmyna giriş.

Žurnalistikanyň teoriýasynda žurnalistikanyň jemgyýetdäki orny barada giňişleýin gürrüň edilýär.

Gadymy döwürlerde hem žurnalistikanyň orny bolupdyr. Hiç wagt hiç bir jemgyýet hem žurnalistikasyz oňmandyr. Zähmetiň ösmegi bilen adamlarda biri-birine nämedir bir zatlary aýtmak, habar bermek, maslahat etmek zerurlygy döreýär. Akyldarlaryň bellemegine görä, hut şu zerurlygam öz guramasyny döredýär.

Irki döwürde adamlaryň bir-birlerine habar aýtmak esasynda dörän gurama dürli formalarda ýüze çykýar. Bu zerurlyk öz öüsini giňeldýär. Obalar, taýpalar, dürli ýerlerde ýaşayan toparlar arasynda habar aýtmak, habar ýetirmek zerurlygy ýüze çykýar. Bu zerurlyk ilki ayak yzlarynyň (şertleşilen ýagdaýda) belli bir many aňlatmaklary, soňra belli bir çyzyklary, şekilleriň many aňlatmalary, ieroglifler we ş.m. esasynda ýüze çykýar. Olar başda belli bir şertleşilen ýerlerde, soňra belentlikleriň, baýyrlaryň, daglaryň, dereleriň ýüzlerinde goýulýar. (Orhon, Ýeniseý ýazgylaryndaky ýaly). Haýwanlaryň derilerine çekilen şekiller görnükli ýerlerde açylyp goýulyp, adamlar şol şertli ýazgylar esasynda bir-birine düşünişdir.

Döwletiň döremegi bilen jemgyýetçilik habarlaryny ýaýratmakda oratorlar (suhangöýler) esasy rol oýnap başlaýarlar. Gresiyäde Demosfen, Rimde Siseron ýaly oratorlar (suhangöýler) halka ideýa-psihologiýa taýdan täsir etmekde,

habarlary ýaýratmakda, halk bilen işleşmekde, ony belli bir ýola ugrukdyrmakda we ş.m. köp işleri bitirýärler.

Aslynda, şeýle işleri metjit işgärleri, mollalar hem gowy ýerine ýetiripdirler. Bu ýagdaý esasanam Ýewropada ösen bolup, G. Mýunser ýaly publisistler hut şu ýerden hem çykypdyr. Köp iri döwletlerde habar ýaýratmagyň dilden aýdylýan görnüşi ýeterlik bolmaýar. Şonuň üçinem, ýygyny görnüşinde habar häsiýetli gazete meňzeş ýazgylar ýüze çykyp başlaýar. Gadymy Müsürde faraonyň howlusynda “Papirius gazeti” çykyp başlaýar.

Soňra Rimde Ýuliy Sezoryň ady bilen biziň eýýamymyzdan öňki I asyrdan biziň eýýamymyzyň IV asyryna çenli özünde dürli habarlary saklaýan “Akta Senatus” gazeti döredilýär. Habarlar tagtalaryň ýüzüne gipsleriň üsti bilen ýazylýar we görnükli ýerlerde asylýar. Ýaponiýada gazetleriň çykmagyndan öň ýakylan şygydan ýasalan tagtalaryň ýüzüne ottiskleriň, harp şekilleriniň goýulmagy bilen gazetler çykarylýar. Bu ýerde “Ýomiuri Kawaraban” gazeti şol formada, ýagny, ýakylan şygydan ýasalan tagta görnüşinde çykýar. “Ýomiuri Kawaraban” okap geçirmek, habar bermek diýmegi aňladýar.

Angliýada 1915-nji ýylda gazetler çykyp başlaýar. Russiýada 1921-nji ýylda “Kurantlar” gazeti çykýar.

Ýewropada kitap neşir ediliş işleri XV asyryň 30-40-njy ýyllarynda başlaýar. Ilkinji gezek S.Guttenberg diýen adamyň neşirýaty peýda bolýar.

1910-njy ýylda Parižde eýýäm 10 tipografiýa bar eken. Ilkinji kitap Iwan Fýodorow we Pýotr Metislawes tarapyndan 1564-nji ýylda “Apostol” ady bilen çykarylýar. Muňa garamazdan, kitap we gazet neşir edip başlamak üçin ýene-de bir ýarym asyr wagt gerek bolýar.

Türkmen žurnalistikasynyň žurnalistika çenli döwry barada hem aýtmaga zat kän. Türkmen halky öz habarlaryny daglaryň, dereleriň, mallaryň derileriniň ýüzlerine, deňizderýalaryň kenarlaryna ýazyp galdyrypdyrlar. Şeýle hem gadymy döwürlerde bilimli, belli maksada gulluk edýän, ýagny, habar ýaýradýan ýörite derwüşler bolupdyr. Olar bir obadan beýleki oba habar gatnadypdyrlar. Daşky duşmanlardan ýaňa ýurtda erkin habar gatnatmak mümkinçiligi bolmany üçin, olar derwüş sypatyna girip, hereket etmäge mejbur bolupdyrlar.

Magtymguly Pyragynyň atasy Döwletmämmet Azadynyň “Wagzy-Azat” kitabynyň bir babynda ylymly-bilimli derwüşler barada aýdylýar. Ol derwüşleriň ýönekeý köçe gezip ýören ykmada däl-de, ylymly-biliml derwüşlerdigi we olaryň esasy maksatlarynyň halkyň bähbidine gulluk etmekden ybaratlygy barada aýdylýar.

Halk döredijilik eserlerine ser salanyňda hem

Hojam sükr hanymyz,

Ýuwa-ýelmik nanymyz.

Ýuwa ýelmik gutarsa

Neneň geçer halymyz.

diýen ýaly setirlerinde baýyrlaryň ýüzüne ýazylan setirleriň öz döwri barada köp zatlary gürrüň berýändigini bilmek bolýar.

Türkmenistanda XIX asyryň ahyrynda XX asyryň başynda rus dilinde az sanly kitaplar we gazetler, žurnallar çykyp başlaýar. Alym M.D. Annagurdowyň bellemegine görä “Kabir maglumatlara görä, rewolýusiýadan ozal neşir edilip, ekzemplýarlary saklanyp galan dowürleýin metbugat neşirleriniň sany takmynan ýigrimiden geçýär. Olaryň arasynda, monarhistik ugry ündeýän (meselem “Военная газета”, “Еженедельная иллюстративная военная газета” – 1906 ýyl, “Асхабадский вестник” – 1905-1906-njy ýyllar), buržuaz äheňli (“Закаспийское обозрение” – 1895-1913-nji ýyllar,

“Асхабад” – 1899-1918-nji ýyllar), eserlere mahsus (meselem, “Средняя Азия” – 1906 ýyl, “Средне-Азиатский кервен” – 1905-1906-njyýyllar) we başga neşirler bar” diýilip belenenilýär. Mundan başga-da alym M.D. Annagurdow: Sosial-demokratik rewolýusion ugry ündän “Молот” (Gyzylarbat – 1906 ýyl) we “Солдат” (Аşgabat – 1906 ýyl) gazetleri legal däl ýagdaýda çykarylyp, galanlary aglaba legal ýagdaýda resmi rugsat berilmegi bilen çykarylypdyr”¹ diýip ýazýar. Türkmen žurnalistikasynyň taryhynda öwrenilmeli zat kän. Alym M. Annagurdowyň bitiren işleri bu ugurda ýeke-täk çeşme bolup hyzmat edýär.

Umuman jemgyýeti, žurnalistikasyz göz önüne getirmek mümkin däl. Häzirki wagtda žurnalistikanyň ähmiýeti has-da artdy. Onuň görnüşleri köpeldi. Gazet žurnalistikasy, radio žurnalistika, tele žurnalistika, foto žurnalistika we ş.m. görnüşleriň täze-täze funksiýalary emele geldi.

Hormatly Prezidentimiziň žurnalistika uly üns bermegi, onuň hilini gowulandyrmak ugrundaky aladalary .

Žurnalistikanyň täze şertleri we täze tehnikalaryň ornaşdyrylmagy.

Internet ulgamlary we daşary ýurtlar bilen habar alyş-çalyş ýagdaýlary.

Umuman, “Žurnalistika we türkmeniň Altyn asyry” diýen temada talyplar bilen gürrüňdeşlik geçirmek, sorag-jogap alyşmak we ş.m.

---

¹ M.D. Annagurdow, M.G. Öwezberdiyew. Türkmenistanyň metbugat taryhy. Аşgabat, 1990.

Metbugatda publisistiki žanrlar.

1. Žanrlaryň döreýşi.
2. Žanrlaryň häsiýetli aýratynlyklary.
3. Žanrlar we döwrebaplyk.

Žanrlar öz-özünden döremeýär. Olar nazaryet alymlaryň (teoretikleriň) öz iş otaglarynda (kabinetlerinde) işläp-düzüp döreden zatlary-da däl. Olar durmuşy wakalaryň özenini, manysyny, ähmiýetini açyp görkezmek, halkyň arasyndaky iň gowy tejribeleri ýaýmak (propogandirlemek) we ş.m. zerurlyklar esasynda döredijilik praktikasynda birnäçe ýyllaryň dowamynda döreýär, kämilleşýär.

Näme üçin metbigatda çykyşlar öz häsiýetleri, serişdeleri taýyndan dürli-dürli? Bu soraga döredijilik praktikasy şeýle jogap berýär. Sebäbi dürli meseleler dürli ýagdaýlarda çözülýär. Bir ýagdaýda diňe täze maglumatlary, täze habarlary habar bermek zerur bolsa, beýleki bir ýagdaýda täze tejribeleri halka ýaýmak, ýene bir ýagdaýda bolsa, şol tejribeleriň aýratynlyklaryny giňişleýin düşündirmek ýa-da adam häsiýetleriň aýratynlyklaryny görkezmek zerur.

Näme üçin uly materiallar özleriniň häsiýetli aýratynlyklary bilen emele gelýärler? Bu materiallaryň häsiýetlerine, aýratynlyklaryna, göwrümüne görä-de olara at berýärler. Žanrlar şeýle ýagdaýda döreýär. Şonuň üçinem “Näme üçin makalada janly obraz döredip, ýa-da söz bilen surat çekip bolmaz?” diýen sorag ýerlikli däl. Elbetde, zerurlyk bar ýerinde, has dogrusy, gerek ýerinde diri, söz bilen suraty çekilen janly kartinany, şekili döredip bolar, ýöne ol material däl-de oçerk diýip atlandyrylar. Sebäbi dürli meseleleri beýan etmek, çözmek üçin dürli serişdeler, dürli edebi formalar ulanylýar.

Durmuşy, wakalary şöhlelendirmek üçin haýsy žanrlardan peýdalanmalydygyny şol materiallaryň maglumatlary, problemalary we göwrümi esasynda kesgitlenilýär.

Elbetde, publisistikanyň hiç bir žanry hem edil çeper edebiýatdaky ýaly arassa görnüşde gabat gelmeýär.

Her bir edebi ýa-da publisistiki görnüşde beýleki žanrlaryň häsiýetli aýratynlyklaryna duşmak kyn däl. Reportažda hasabata meňzeşlik, korrespondensiýada zarisowkanyň ýa-da oçerkiň häsiýetleriniň gaýtalanmagy we ş.m. tebigy ýagdaýlardyr. Publisistika durmuşy ähli çylşyrymlylygy bilen we köp taraplylygy bilen görkezýär. Goşundylaryň sanawy, (beýleki žanrlara meňzeşligi) şol žanryň tebigatyny üýtgetmeýär.

Žanryň aýratynlyklaryny hem onda bolmagy mümkin ýa-da bolmagy mümkin bolmadyk ýagdaýlar, şeýle-de onda käwagt aýratyn alnan ýagdaýlarda gabat gelýän wakalar esasynda däl-de, eýsem onuň özenini, gurluşyny düzýän zatlar esasynda kesgitlemeli.

Şonuň üçin şol žanry göz önüne getirmek mümkin bolmadyk wakalar we ş.m. esasynda kesgitlemeli.

Häzirki wagtda žanrlary haýsy aýratynlyklarda tapawutlandyryp bolar?

Ilki bilen metbugat žanrlaryň ählisine degişli häsiýetli aýratynlyklaryň üstünde durup geçeliň!

Birinjiden: Ilki bilen metbugatyň ähli gazetleri üçin umumy aýratynlyk hormatly Prezidentimiziň, ýurduň alyp barýan ideýa-syýasy garaýyşlaryny goldamak, öňe sürmek. Olary durmuşa ornaşdyrmak. Öz wagtynda halka ýetirmek we ş.m.

Ikinjiden: Ähli žanrlarda döwrebaplyk, millilik, dogruçylyk anyk beýan edilmeli. Hormatly Prezidentimiziň beýik Galkynyş we özgertmeler zamanasynda halkyň bagtly geljegi ugrunda alyp barýan adyl syýasatlary wagyz edilmeli. Olar durmuşdan alnan anyk maglumatlar, wakalar bilen esaslandyrylmaly, halky şu döwlet ähmiýetli işlere çekmeli we ş.m.

Üçünjiden: Publisistiki žanrlarda ýaşlary hormatly Prezidentimize, ýurdumyza mynasyp terbiýelemekde, halky hem ýurduň alyp barýan syýasatyna görä terbiýelemekde dürli işler alnyp barylmalý. Hormatly Prezidentimiziň taýsyz tagallasy bilen ýurtda alnyp barylýan watançylyk, dost-doganlyk, millilik, ynsanperwerlikwe ş.m. syýasatlaryny goldamaly we dürli maglumatlar bilen esaslandyrmak arkaly täsirli şöhlelendirmegi başarmaly.

Žanrlaryň özara aýratynlyklary hem uly üç topara bölünýärler.

Birinjiden: žanrlar öz predmetiniň, materialynyň, obýektiniň özboluşlylygy, akylyetirijiligi ýagny, beýan edijiligi, pelsepesi, şöhlelendiriş aýratynlyklary we maksady bilen tapawutlanýar. Mysal üçin, habaryň maksady jemgyýetçilik ähmiýetli wakalary habar bermek bilen çäklenýän bolsa, korrespondensiýa jemgyýetçilik ähmiýetli tejribeleri ýaýradýar, statistikanyň maglumatlary esasynda pikir ýöredýär. Resenziýada edebi eseriň ynandyryjylygy, durmuşylygy, ylmy eserleriň hakykata laýyklygy barada gürrüň edilse, hasabatda wakanyň ýa-da adamlaryň çykyşlaryna baha berilýär we ş.m.

Ikinjiden: žanrlar özleriniň funksiýalary, meseleleri umumylaşdyryş we çözgüt aýratynlyklary taýýndan tapawutlanýarlar.

Mysal üçin, korrespondensiýada durmuşyň diňe “bir bölegi” barada gürrüň gidýänligi üçin onda çözgütler, netijeler hem çäkli. Makalada bolsa olar çuňlaşdyrylan we göwrümi taýyndanam çäklendirilmedikdir. Durmuşy çuňňur öwrenmek, ol baradaky pikirleri umumylaşdyryp, belli bir netijeleri, çözgütleri salgy bermek makalanyň wezipesine girýär.

Şeýle hem öz döwrüniň talabyny, islegini duýmak we şoňa görä-de, materialyň görnüşini kesgitlemek ýerliklidir. Haýsydyr bir wakany ýa-da maglumatlary habar bermek bilen çäklenip bolar, emma haýsydyr bir wakany giňişleýin, çuňňur düşündürmek zerur we ş.m.

Üçünjiden: žanrlar durmuşy şöhlelendirmekde edebi-çeper, stilistiki serişdeleri taýyndanam tapawutlanýarlar.

Obrazly häsiýetlendirmeler bolmasa oçerk, gülküli, degişmeli bolmasa satiriki eserler manysyz çykýar. Makalada, korrespondensiýada, synda çeperçilik serişdelerini ulanmak mümkin, emma oçerkde we satiriki eserlerde weli hökmandyr.

Žanrlar şu häsiýetleriň haýsydyr bir aýratynlyklary boýunça kesgitlenilýär.

Birnäçe žanrlar özleriniň wezipeleri taýyndan meňzeş bolsa, beýleki birnäçe žanrlarda özleriniň umumylaşdyrmalary we çözgütleri taýyndan meňzeşlik duýulýar. Emma olar çeper-stilistiki gurluşlary taýyndan tapawutlydyr.

Beýleki bir žanrlar özleriniň edebi-stilistiki serişdeleri taýyndan meňzeş bolup, özleriniň anyk wezipeleri, maglumatlary we wakalary umumylaşdyrmak derejesi taýyndan tapawutlanýarlar.

Umuman žanrlary öwrenenimizde ilki bilen olaryň durmuşa, wakalara, maglumatlara bolan gatnaşyklaryny kesgitlemek zerurdyr.

1. Ýokardaky aýdylanlary gündelik gazet materiallary, täzelikler bilen esaslandyrmaly.

Metbugat žanrlarynyň bölüniş aýratynlyklary.

1. Habar žanry.
2. Seljerme-analitiki žanrlar
3. Çeper publisistiki žanrlar.

Metbugat janrlary özleriniň maglumatlary, wakalary ulanyş, materiallary toplaýyş, kompozisiýa we ş.m. aýratynlyklary boýunça toparlara bölünýärler. Olaryň metbugat materiallarynyň arasyndaky, gazet sahypasyndaky orunlary hem dürli-dürlidir. Olar özleriniň öwrenýän we beýan edýän meseleleri, olaryň çözüliş ýollary boýunça hem tapawutlanýarlar. Şeýle-de gazet žanrlarynyň göwrümleri, dowamlylygy materiallaryň meselesine, obýektine görä kesgitlenilýär. Žanrlar esasy uly üç topara bölünýärler.

1. Habar (informasiýa) žanrlary.
2. Seljerme (analitiki) žanrlary.
3. Çeper-publisitiki žanrlar.

Bu kesgitlemelerde gazet publisitikasynyň görnüşlerine degişli has tapawutly umumy aýratynlyklar esaslandyrylýar.

Elbetde, gazet tejribesinde žanrlaryň bir-birlerine gatyşmak, bir-birini baýlaşdyrmak prosesi-de bolup geçýär. Bu ýagdaýlar häzirki döwürde beýik Galkynyş we özgertmeler zamanamyzyň

gazet-žurnal materiallarynda has-da köp gabat gelýär. Habar žanrynyň köpüsi özleriniň tebigaty taýyndanam (reportaž, interwýu) esasan seljerme, guramaçylyk häsiýetdedir. Aýratyn alnan korrespondensiýalar özleriniň leksika-şekillendiriş serişdeleri babatda çeper-publisistiki žanrlara ýakynlaşýar. Şonuň üçinem žanrlary kesgitlemekde zerur, esasy aýratynlyklary saýlap almak ýeterlikdir.

Öwrenmek, seljermek žanrlarynyň analizi olaryň görnüş aýratynlyklaryny esaslandyrmaga ýardam edýär.

Habar žanrlaryna zametka, reportaž, hasabat, interwýu girýär. Olaryň esasy aýratynlyklary habar berýän wakalarynyň ýa-da maglumatlaryň täzeçilligidir. Bu topar žanrlara operatiwlik (tizlik/, çakganlyk ýaly häsiýetler hökmandyr. Elbetde, wakany gyzgyny bilen beýan etmek we okyjylara ýetirmek tutuşlygyna gazete mahsus häsiýetdir. Ýöne habarlaryňgyzgyny bilen gyssaglylygy esasy zerurlykdyr.

Seljerme görnüşindäki žanrlara korrespondensiýa, makala, resensiýa (syn), metbugata syn, hat (žanr hökmünde), obozreniýe (syn) degişlidir.

Olaryň habardan tapawutlaryna seredip geçeliň.

Habar žanrlarynyň hem seljerme, analizi serişdelerini dogry az möçberde bolsa-da umumylaşdyrmany we ş.m. seýrek ulanmaýarlar. Aýdaly, reportažda ähmiýetli mesele barada gürrüň edilýär, maglumatlar seljerilýär, netijeler belli bir forma görnüşe getirilýär. Ýöne, habar žanrlary belli bir çäkli wagtyň dowamynda bolup geçýän aýratyn alynan wakalaryň we maglumatlaryň esasynda guralýar.

Seljerme žanrlarynda materiallarynyň wagt ölçegi has giňdir. Mysal üçin, korrespondensiýada, metbugata syn žanrlarynda seljerme, analiz çözümleri öwrenilen maglumatlaryň, statistiki maglumatlaryň ýagdaýlaryna (öwrenilýän döwrüne) görä has wagty az içine alyp biler.

Makalanyň bolsa durmuş materiallaryny has giňişleýin öwrenip, has çuňňur beýan etmäge mümkinçiligi bar. Makalada beýan edilýän wakalaryň wagt taýyndan ölçegi hem çäksizdir.

Seljerme žanrlarynda iri göwrümlü materiallar seljerilýär, olarda dürli meseleleri ýüze çykarmak, olar baradaky dürli garaýyşlary öwrenip, deňeşdirip, netijeleri, teklipleri hödürlemek bolýar.

Žanrlaryň çeper-publisistiki görnüşine oçerk, zarisowka, oçerk, felyeton we ş.m. degişlidir. Çeper-publisistiki žanrlaryň birleşmesi uly ösüşe getirdi. Publisistiki hem-de çeper serişdeleriň ýa-da düşüňjäniň, aňýetiň we obrazyň organiki (düýp, asyl) birikmesi meseleleri netijeli, gyssagly çözmäge ýardam edýär. Tipikligi indiividuallygyň umumylygy aýratynlygyň üsti bilen açyp görkezmek, adam häsiýetleriniň aýratynlyklaryny ýüze çykarmakda umumylaşdyrmagy zerur çäGINE, gerekli derejesine çenli ýetirmek bu hili žanrlara mahsusdyr. Bu žanrlar topary düşüňje taýdan şeýle-de obrazly şekillendiriş serişdeleri taýyndan hem şahsyýetiň jemgyýetdäki ornuny, gowy ýa-da käbir beýleki ýagdaýlaryny açyk, aýdyňlaşdyrmaga, wakalaryň, hadysalaryň ol ýa-da beýleki sebäplerini, belli bir derejede adam ahlagynyň aýratynlyklaryny, onuň psihologiýasyny açyp görkezmäge ukyplydyr. Çeper serişdeleri ulanmak gazet materiallarynyň duýgulaýyn täsirlilikini güýçlendirýär.

Şeýle-de aňň, düşünjäniň hem uly duýgynyň güýçlüligini belemek zerurdyr. Belli bolşy ýaly akyl ýetirijilik prosesiniň özi emosional (duýgy) prosesidir. Täze maglumatlar bilen tanyşyp, ol barada täzeçe pikir ýöredip ýitişen okyjy bu täzelige üns bermän bilmeýär. Käbir habarlar, pikirler şatlyk, joşgun getirse, käbir habarlar, materiallar oýlanmaga mejbur edýär, gaharyňy getirýär. Käbir ýurduň üstünlikleri baradaky (mysal üçin, türkmen spotsmenleriniň daşary ýurtdaky ýeňişi we ş.m.) habarlar her bir türkmen raýatynda hem şatlyk duýgularyny oýaryp biler.

Edil şeýle ýgdaýda redaksiýa gelen hatlaryň içinde mysal üçin oglunyň ejesine zulum gatnaşyklary barada ýazylan hatyň çeperçiliginiň pesligine garamazdan hem adamlaryň kalbynda emosional duýgulary oýaryp biler. Bu maglumatyň özi adamlary oýlandyrmaga we gynanç duýgularyna getirip biler.

Publisistikada, onuň ähli žanrlarynda diliň çeperçilik serişdeleri–metaforalar, epitetler, deňeşdirmeler, ulaltmalar, kiçeltmeler we ş.m. ýeterlik derejede giňişleýin ulanylýar.

Bu serişdeler beýan edilýän ýagdaýlara bolan gatnaşyklary täsirlendirmäge, emosioanl duýgulary güýçlendirmäge, aýdylan zatlaryň manysyny, ähmiýetini ýüze çykarmaga ýardam edýär.

Beyik Galkynyş we özgertmeler zamanynda metbugatyň wezipeleri has-da jogapkärli we çylşyrymlydyr. Häzirki döwürde Hormatly Prezidentimiziň türkmen žurnalistikasyny ösdürmäge aýratyn üns bermegi, onuň hilini gowulandyrmak üçin metbugatyň we radio-telewideniýe, umuman köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň redaksiýalary we studiýalaryny dünýäniň ösen ýurtlarynyň tehnika we tehnologiýa serişdeleri bilen üpjün etmegi bu işiň jogapkärçiligiň has-da ýokarlandyryýar. Hormatly Prezidentimiziň “Döwlet adam

üçindir” diýen syýasatyny hakykat ýüzünde durmuşa geçirilýändigini wagyz etmek, döwlet ähmiýetli geçirilýän çäreleri öz wagtynda halka ýetirmek bolsa žurnalistikanyň we žurnalistleriň esasy borjudy.

Zametka (habar).

1. Zametka žanrynyň döreýşi we aýratynlyklary
2. Zametkanyň görnüşleri
3. Talyplar bilen zametka žanrynyň üstinde işlemek

Habar /Zametka/ gazet žanrlarynyň iň gadymy görnüşleriniň biridir. Ol informasiýanyň iň ýönekeý görnüşleriniň biri bolup metbugatda, gazet sahypasynda uly orun eýeleýär. Içki we daşky okyjylary jemgyýetçilik durmuşyň iň ähmiýetli wakalary, hadysalary, maglumatlary bilen tanyşdyrýar. Has dogrusy, habar /zametka/ jemgyýetdäki iň ähmiýetli täzelikleri habar berýär. Ol adatça “Näme, nirede we haçan bolupdyr?” diýen soraglara jogap berýär. Indi şeýle bir zady göz önüne getirip görüň.

2010-njy ýylyň 20-nji apreli. Aşgabat.

Gün ýeriň daşyndan aýlanýar.

Öz habarçymyz.

Siz, elbetde, geň galarsyňyz. Gazetler hiç wagt öz sahypasynda hat-da başlangyç klas okuwçylaryna-da belli bolan hakykaty neşir etmeýärler. Diýmek, habar ilki bilen täzelikdir. Ýöne, islendik täzelik gazet sahypasynda neşir edilip bilinermi?

TDU-nyň I ýyl talyby Myrat Geldiýew köne ýatan kompýuteri bejerip işe girizdi. Bu täzelikmi? Elbetde, täzelik.

Ýöne bu täzeligi gazet sahypasynda neşir edip bolarmy? Elbetde, ýok.

Gazetde neşir edilmeli habaryň jemgyýetçilik ähmiýetiniň bolmagy hökmanydyr.

Şu gün Gündogdy Myradow Russiýada küşt boýunça geçirilen ýaryşda ilkinjiligi eýeläp, dünýäniň çempiony diýen adamyň boldy.

Diýmek, habarda jemgyýetçilik ähmiýetli maglumat bolmaly, ýöne ol diňe şu günün ýa-da dünýüň täze habary bolmaly. “Tamdyra çöregi gyzanda ýap” diýlişi ýaly, habary öz wagtynda okyjylara ýetirmeli. Üstünden birnäçe gün geçen habar könelýär we öz gymmatyny ýitirýär. Habar bu in gyssagly žanrдыr. Habar dünki, şu günki bolup geçen, ýakyn wagtda bolmaly, geçirilmeli habarlary okyjylara ýetirýär.

Şeýlelik-de habara ýokary tizlik ýagny, ýokary operatiwlik mahsusdyr.

Habaryň ýene-de bir häsiýetli aýratynlyklarynyň biri--az sözlülük, gysbylykdyr. Adaty habar 5 setirden 40 setire çenli bolup biler.

Habar metbugatda esasan iki wezipäni ýerine ýetirýär.

1) Üstünlikleri wagyz edýär, täzeligi görkezýär.

2) Käbir ýetmezçilikleri ýüze çykarmaga ýardam edýär.

Aslynda, habarlar žurnalistikanyň ähli žanrlarynda hem ulanylýar. Ýöne, habar žanrynda täzelikler hiç hili goşantsyz arassalygyna çykýar. Şonuň üçinem ol in esasy, ähmiýetli zady habar bermek bilen çäklenýär. Ol şol wakanyň nirede bolandygyny, haçan bolandygyny we şol waka gatnaşan adamlary görkezýär.

Habardan /Zametkadan/ edilýän talaplar.

Habar /Zametka/ žanry anyk talaplara esaslanýan täzelikleri ilki bilen sanlara, maglumatlara esaslanýan täzelikleri habar berýär. Maglumatlary olar baradaky garaýyşlar garyşdyrmak bolmaýar. Ýagny, habarda /zametkada/ maglumat hem, seneler, bahalar we garaýyşlaram zerur. Ýöne olaryň hersiniň öz wezipesi bar. Maglumatlary olaryň seljermesi bilen gatyşdyrmaly däl.

Käbir žurnalistler üçin maglumatlar birmeňzeş zatlar ýaly bolup görünmegi mümkin. Hakykatda olar dürli-dürlüdür. Bir ýerde täze maglumat beýan edilýän bolsa, beýleki bir ýerde täze waka, hadysa şöhlelendirilýär.

Ähmiýetli wakalar halka basym täsir edýärler we olaryň terbiýeçilik ähmiýeti ýokarydyr.

Häzirki döwürde taryhy ähmiýetli wakalar örän köp durmuşa geçirilýär. Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen ýurdumyzda geçirilýän uly özgertmeler, döwlet ähmiýetli çäreler öz wagtynda halk köpçüligine ýetirilmegi talap edýär. Döwlet baştutanymyzyň daşary ýurtlara saparlary, ol ýerde geçirilýän işler, daşary ýurtdan biziň ýurdumyza gelýän döwlet ýolbaşçylarynyň biziň ýurdumyza, halkymyza bolan garaýyşlary, geçirýän işleri, dürli pudaklara täze ösen tehnologiýalaryň ornaşdyrylmagy, täze binalaryň ulanylmaga berilmegi we ş.m. halky gyzyklandyraýjak täzelikleriň öz wagtynda habar berilmegi zerur. Şeýle maglumatlary mälim edýän habarlaryň /zametkalaryň/ terbiýeçilik ähmiýeti-de uly bolýar. Olar halkyň öz ýurduna, Prezidentine bolan söýgüsini, höwesini, işjeňligini artdyrýar. Habarlar /Zametkalar/ köplenç ýagdaýlarda metbugatdaky materiallaryň çeşmesi hökmünde

hyzmat edýärler. Ähmiýetli, täsirli habarlar uly, çuňňur makalalaryň başlangyjy bolup çykyş edýärler.

Gazetde bir günün dowamynda bolup geýýän wakalaryň hemmesini doly berip bolmaýar. Şonuň üçinem habarda /zametkada/ maglumatlaryň saýlanyp alynmagy, maksada okgunlylygy, wakanyň esasyňyň, özeniniň, ähmiýetiniň berilmegi zerur. Şeýle hem habaryň /zametkanyň/ haýsy gazet üçin taýýarlanýanlygyna uly üns bermeli. Her bir gazetň habarlaryny olaryň öz ugurlaryna göre taýýarlamaly.

Habarda /Zametkada/ olaryň kiçi göwrümlidigine garamazdan, olaryň jemgyýetçilik ähmiýetiniň göz önünde tutulmagy zerurdyr.

Habarlarda berilýän maglumatlaryň, wakalaryň dogry, hakyky bolmagy, sanlaryň, seneleriň, adam atlarynyň anyk bolmagy üçin olary gaýtadan barlamaly.

Habarlary taýýarlamak işi hem dürli görnüşde bolýar. bir ýagdaýda žurnalist nirede, näme geçirilýänligini we oňa nähili barmalydygyny bilýär. Beýleki bir ýagdaýda bolsa döredijilik gözlegleri zerur. Bu hili gözleglerde maglumatlaryň syýasy öwredijilik, terbiýeçilik ähmiýetlerine göz ýetirmeli we olary in gereklisini saýlap almagy başarmaly.

Mysal: Zawoda täze tehnologiýanyň gurulandygy baradaky habar eýýäm öz yzy bilen zawodda iş şertleriniň ýenilleşendigi, täze tehnologiýanyň döredýän täzeçe mümkinçilikleri baradaky habarlary-da öz yzyna tirkeýär we ş.m.

Habary /Zametkany/ onuň öwrenýän, beýan edýän obýekti boýunça görnüşe bölüp bolar. Ýagny, bir habar wakalara, hadysalara degişli bolsa, beýleki habar adam şahsyýetini we durmuşyny özüne obýekt edinýär. Eger-de habarlarda /zametkalarda/ özüne çekýän habarlar bolmasa, okyjy ony ünsden düşürýär-de habaryň bahasy, ähmiýeti gaçýar.

Şeýlelik-de, gazet sahypasynda çap edilýän islendik materialda hem pikirleriň anyk beýan edilmegi zerur. Dogry, yzygiderli logiki we grammatiki gatnaşyklar pikirliligi ýok edýärler. Stilistiki ýalňyşlyklar hem köplenç ýagdaýlarda esasy manynyň ýoýulmagyna getirýär.

Mysal:

Habarda /Zametskada/ diliň çeperçilik serişdeleri ulanylmayar diýmek nädogrudyr. Žurnalist öz gürrüň berýän zatlaryny näçe täsirli beýan edip bilse, şonça-da eseriň ähmiýeti uly.

Mysal üçin, täze tehnologiýanyň ornaşdyrylmagy barada gürrüň gidýän bolsa, şol maşynlary öňki köne maşynlar bilen deňeşdirip beýan etmek konstruksiýanyň nähilidigini, keşbini göz önüne getirmäge mümkinçilik döredýär.

Şeýlelik-de, habarda maglumatlar, sanlar, seneler bilen birlikde, edebiýatyň çeperçilik serişdeleri hem ýeterlikli ulanylýar. Habarlar köplenç ýagdaýlarda temalaýyn beýan edilýärler. Ýagny bir tema degişli habarlar bir uly habarlar toplumynda berilýär. Ýa-da bolmasa dürli habarlar gazet sahypasynda we ş.m. belli bir toparda berilýär we ş.m.

Umuman, gazet žanrlarynyň başlangyjy, gazet materiallarynyň çeşmesi hasaplanýan zametka žanrynyň täzeçillik, terbiýeçilik we syýasy ähmiýeti örän ýokarydyr.

Hasabat žanry.

1. Hasabat žanrynyň döreýşi we aýratynlyklary
2. Hasabatnyň görnüşleri
3. Talyplar bilen hasabat žanrynyň üstinde işlemek

Hasabat žanry hem gazet-žurnal žanrlarynyň iň gadymylarynyň biri hasaplanýar. XVII asyrlarda metbugat neşirleriniň çykyp başlan döwürleriniň yz ýanynda Germaniýada, Fransiýada, Angliýada giňeldilen habarlar berlip başlanýar. Pýotryň “Wedemost” gazetinde okyjylar durmuşyň esasy wakalary, daşary yurt ilçileriniň kabul edilişikleri we ş.m. baradaky habarlary okap bilýärdiler.

Häzirki wagtda hem ähli gazetlerde dürli temalardan hasabatlar berilýär. Hormatly Prezidentimiziň daşary ýurtlara saparlary, daşary ýurtlardan gelýän işewür toparlar, ýolbaşçylar bilen duşuşyklary, döwlet ähmiýetli çäreleri we ş.m. temalarda dürli hasabatlar gazet sahypasynda öz beýanyny tapýarlar.

Hasabatnyň görnüşleri onuň obýektine, predmetine we özboluşly aýratynlyklaryna bagly. Bu aýratynlyklar birigip hasabaty aýratyn žanr hökmünde kabul edip öwrenmäge mümkinçilik döredýärler.

Hasabatnyň aýratynlyklary onuň obýektiniň, meselesiniň, predmetiniň özboluşlylygyna baglylykda ýüze çykýar.

Hasabat-bu belli bir wagtda ýüze çykan, belli bir wakanyň giňeldilen görnüşdäki habarydyr. Bu waka belli bir aýratyn alnan wagtda bolup geçýär we bir-biri bilen baglanyşykly wakalaryň üzülmeyän zynjyryny emele getirýär. Olara konferensiýalar, sport ýaryşlary we ş.m. döwlet ähmiýetli dabaraly çäreler degişlidir. Žurnalist dürli döwlet ähmiýetli mejlislerde, ylmy-amaly maslahatlarda we ş.m. ýerlerde hasabat žanryna ýüzlenýär. Mejlislerde dürli dokladlar bilen çykyş edýän ýolbaşçylaryň, çärä gatnaşyjylaryň, delegatlar bilen duşuşyklaryň geçiş aýratynlyklaryny görkezmek üçin hasabat ýazylýar. Şol bir waka barada habar-da /zametka-da/, hasabatam, reportažam ýazyp bolar. Eger-de habarda /zametkada/ şol ýygnaýyň geçýän wagty, senesi, gatnaşyjylaryň atlary we esasy meselesi habar berilýän bolsa, hasabatda şol waka, çykyşlar yzygiderliligi bilen has giňişleýin esasyda beýan edilýär. Bu aýratynlyk bolsa, onuň göwrümüne täsir edýär. Metbugatda hasabatnyň adaty gysga görnüşlerine-de gabat gelmek bolýar. ýöne, hasabatnyň giňeldilen görnüşi has ýörgünlidir.

Hasabatnyň redaksiýanyň tabşyrygy boýunça öňden belli temadan ýazylýanlygyna garamazdan onda awtoryň zähmetini bellemek zerurdyr. Habaryň /Zametkanyň/ awtory barada eger-de materialyň aşagynda onuň familiýasy bolmasa, hiç zat bilip bolmaýar. Sebäbi habarlar /zametkalar/ köplenç ýagdaýlarda golsuz berilýär we olarda awtoryň goşandyny duýup bolmaýar. Sebäbi, iki-üç sözlemde awtoryň goşandyny duýmak kyn. Hasabatda hem awtor käbir ýagdaýlarda diňe bolan ýagdaýlary habar bermek bilen çäklenýär. Şeýle ýagdaýlarda bu ýerde hem awtoryň goşandyny duýup bolmaz. Emma, hasabatda habardan /zametkadan/ tapawutlylykda öz zehinini, garaýyşlaryny görkezip bilýär. Awtor gerek ýerinde özüniň waka bolan gatnaşygyny, joşgunyny we ş.m. açyk duýduryp hem bilýär. Bu

žanrda diňe bir awtoryň däl, eýsem redaksiýanyň hem garaýyşlaryny duýmak mümkin.

Awtoryň önünde duran esasy meseleleriň biri hasabat žanrynda habar-informasion ýa-da analitiki (seljerme) žanrlaryň elementleriniň ulanylyş aýratynlyklarydyr. Esasy mesele diňe bolan wakany habar bermek bolsa, onda habar žanrlarynyň elementleri işjeň ulanylýar. Eger-de wakany seljermeli, analiz etmeli, awtoryň şol waka bolan gatnaşygyny ýüze çykarmaly bolsa, onda seljerme žanrlarynyň elementleri ulanylýar. Şu nukdaý nazardanam olar dürli toparlara bölünýärler.

1. Habar hasabaty.

Hasabatyň bu görnüşinde wakanyň nirede we haçan bolanlygy, kimleriň gatnaşanlygy anyk görkezilýär.

Hormatly Prezidentimiziň dürli meselelere, baýramçylyklara, çärelere bagyşlap geçiren mejlisleri. Ýurtda geçirilýän dürli ähmiýetli çäreler, halkara ylmy-amaly konferensiýalar, sport çäreleri, täze binalaryň ulanylmaga berlişi we ş.m. Habar hasabatynda awtoryň önünde durýan esasy mesele: bolan wakany anyk, ýeterlik we yzygiderli habar bermek. Bu ýagdaý hasabatyň habar häsiýetini ýüze çykarýar. Şeýle hasabatlarda awtoryň garaýşy, pikiri, seljerişi berilmeyär. Munda awtoryň ýüzi diňe habaryň elementleriniň anyk, ýerbe-ýerliginde görünýär.

Konferensiýalar, ýygnaclar, döwlet ähmiýetli duşuşyklar barada habar berilýän hasabatlarda köplenç ýagdaýlarda gönüden-göni çykyş edýänleriň sözleri getirilýär. Bu çykyşlar käbir ýagdaýlarda gysga gürrüň berme esasynda, käbir ýagdaýlarda çykyşlaryň özleriniň getirilmegi, ýene-de bir ýagdaýlarda bolsa, şol çykyşlardan bölekleriň getirilmegi

esasynda berilýär. Ýöne şeýle habarlaryň, materiallaryň başga-da bir görnüşi bar. Ol bolsa şol çykyşlaryň her birini aýratynlykda, ýöne bir-biriniň yzyndan bermek ýoly bilen amala aşyrylýar. Olaryň her birinde esasy pikir, umumy ýagdaýlar we waka gatnaşyjylaryň gürrüňleri aýratynlykda geçirilýär.

Habar hasabatynda awtoryň waka bolan gatnaşygynyň ýüze çykarylmany gadagan däl. Bu ýagdaýda awtoryň waka bolan bahasy onuň maglumatlary, detallary saýlap bilişinde, olaryň yzygiderli anyk berilişinde ýüze çykýar. Žurnalist gidip duran wakanyň içinde jemgyýetçilik ähmiýeti bolmadyk, ýa-da özüniň gerekli hasaplamadyk zatlaryny almak we tersine haýsydyr bir maglumaty öňe geçirip, onuň ähmiýetini galdyryp biler.

Hasabat žanrynda žurnalistiň zähmetiniň waka bolan garaýşynyň, onuň başarnygynyň aýyk görüňän ýerleri-de bar. Beýle ýagdaýlarda žurnalist işjeň rol oýnaýar. Bu bolsa analitiki, ýagny seljerme elementleriň kem-kemden peýda bolmagyna we güýçlenmegine getirýär.

Garaýyşlar, düşündirişler /kommentariýalar/ hem dürli formada bolup bilerler. Olar hasabatda käte çykyş hökmünde şol çykyşy maksadyny, awtoryň çözgüdini, maslahatyň netijesini aýdyňlaşdyrmak, açyp görkezmek formasynda berilýärler. Düşündirişer /Kommentariýalar/ käwagtlarda bolsa, örän gysgadan anyk ýa-da giňişleýin, çuň beýanlarda awtorlyk garaýyş formasynda bolup biler.

Seljerme (analitiki) hasabat. Seljerme hasabaty biziň metbugatymyzda giň ýaýran görnüşleriň biridir. Bu görnüş awtoryň waka bolan garaýşyny, pikirini, gözýetimini, bilim derejesini ýüze çykarýar. Haçanda awtor öz habar berýän

wakasynyň manysyny, dürli taraplaryny ýüze çykarmak islän ýagdaýynda žanryň bu görnüşinden peýdalanýar. Žurnalistiň nukdaý nazary redaksiýanyň umumy işiniň hilini kesgitleýär.

Konferensiýalar, mejlisler, çäreler barada habar berýän awtor çykyşlardan bölekleri bermek, gürrüň bermek ýa-da doly bermek arkaly ol çykyşlaryň işinden in bir gereklisini, jemgyýete peýdalysyny alyp pikir ýöredýär. Şeýle hasabatda belli bir derejede korrespondensiýanyň alamatlary /elementleri/ saklanýar.

Mysal üçin, halkara ylmy-amaly maslahatda çykyş edýän talybyň çykyşynda döwlet ähmiýetli pikirleriň bolmagyny ýüze çykaran awtor öz çykyşynda bu işi ösdürmegiň zerurlygyny tekliplap edip biler. Şeýle hem awtor gerekli bolmadyk çykyşlaryň halkyň wagtyny alýanlygyny geljekki maslahatlarda olara üns bermegiň gerekliligini belläp biler we ş.m.

Umuman, hasabatyň bu görnüşinde wakalar, çykyşlar seljerilýär. Olaryň ähmiýeti aýdyňlaşdyrylýar we bu ýerde awtoryň nukdaý nazary (pozisiýasy) açyk ýüze çykýar.

Käbir ýagdaýlarda şeýle ylmy-amaly maslahatlaryň, ýylyň hasabatyny berýän ýygnaclaryň we ş.m. özi dolulygyna berilýär. Sebäbi, awtor gürrüň beren ýagdaýynda käbir ähmiýetli detallaryň ýitmegi mümkin. Şeýle ýagdaýlarda çykyşlar dolulygyna stenografiýa edilýär, ýazga geçirilýär. Bu hili ýagdaýlarda awtor öz garaýyşlartyny çykyşlaryň önünde ýa-da soňunda getirýär.

Tematiki hasabat.

Bu hili hasabatda awtor maslahatlarda, mejlislerde, dürli çärelerde iň ähmiýetlisini saýlap alýar we olary belli bir ugurda, belli bir temada jemläp toplaýar. Has dogrusy iň bir esasy temada edilen çykyşlary toplap we neşir edýär. Awtor öz saýlap alan temasyňa gabat gelmeýän çykyşlary taşlap öz saýlan temasyndaky çykyşlaryň-da iň gerekçisini öňe geçirip umumy ýygnaýyň gün tertibini, ýa-da çykyşlaryň nobatyny bozup biler. Bu ýagdaýlar awtora esasy çykyşlaryň ähmiýetini açyp görkezmäge mümkinçilik döredýär. Tematiki hasabat hem dürli görnüşde bolup bilýär. Käwagtlarda awtor iň esasy çykyşy tutuşlygyna berip, galanlary barada gysgaça gürrüň berýär we ş.m.

Bu hili hasabatda temasy taýyndan bir-biri bilen baglanyşykly bolan meseleler barada gürrüň edip bolar we ş.m.

Problema hasabaty.

Bu hili hasabatlarda belli bir anyk meseläniň üstünde edilýän çykyşlar göz önünde tutulýar. Bir mesele barada dürli garaýyşlaryň beýany.

Mysal üçin: Aral deňzine bagyşlanan halkara ylmy-amaly konferensiýa ýa-da neşekeşlik meselesine, onuň zyýanly taraplaryna bagyşlanan ýygnaklar, lukmanlar bilen duşuşyklar we ş.m.

Bu ýerde awtor öz garaýşyny doly ýüze çykaryp bilýär. Aslynda bu hili materiallaryň garalyşy-da, beýan edilişi-de awtoryň başarnygyny, jemgyýetdäki ornuny ýüze çykarmaga ukyplydyr.

Hasabatyň üstünde işlemegiň usulyýeti.

Gazetde hasabatyň üstünde işlemek prosesi publisistikanyň beýleki žanrlaryndaky ýaly temany saýlamakdan we onuň edebi gurluşyny işläp düzmekden başlaýar. Awtora redaksiýanyň şol wakany ýazmak baradaky tabşyrygy temany saýlamagy ýeňilleşdirýär. Sebäbi näme geçirilýäni, nirede we haçan geçirilýäni şeýle hem esasy mesele eýýäm žurnaliste belli. Žurnalist bu ýygnaga ýa-da maslahata kimleriň gatnaşjakdygyny we çykyş etjekdigini bilýär we şoňa görä işlerini meýilleşdirýär. Elbetde, ol bu ýygnagyň ýa-da maslahatyň temasyny önünden öwrenmeli. Eger-de bu mesele ykdysady meselä degişli bolsa, onda ol ykdysadyýetden baş çykarmagy başarmaly we ş.m.

Žurnalist redaksiýanyň tabşyrygyny alanyndan soň, şol mesele barada ýazylanlary öwrenmeli, obýekte gelip, olaryň resmi kagyzlary bilen tanyşmaly. Çäre başlamazdan ozal şol obýekte degişli ýolbaşçylar bilen duşuşmaly we umumy ýagdaýlar bilen tanyşmaly. Bu ýagdaýlar bolsa žurnaliste eýýäm waka başlamanka ol baradaky düşüňjesini çuňlaşdyrmaga, çykyşlara dogry baha bermäge mümkinçilik döredýär.

Žurnalist konferensiýa ýa-da ýygnak başlamazyndan öňinçä ýygnagyň gün tertibini soramaly. Eger-de, konferensiýa ýa-da ýygnak stenografiýa edilýän bolsa, onuň bir ekzemplýarynyň özüne berilmegini gazanmaly.

Konferensiýanyň ýa-da ýygnagyň dowamynda žurnalist hemme zady ýazjak bolup heläk bolmaly däl. Şeýle edýän žurnalistiň esasy zady ýitirmegi, goýbermegi mümkin. Ol çykyşlary ünsli diňläp, çykyş edýänleriň atlaryny, familiýalaryny, temalaryny we çykyşlaryň yzygiderliligini bolşy

ýaly bellemäge çalyşmaly. Çykyşlar baradaky garaýyşlaryny ýandepderçesine bellemeli.

Konferensiýada ýa-da ýygnaga we ş.m. gatnaşyp oturan žurnalist hasabatnyň esasy temasyny anyklaýar, esasy maglumatlary saýlaýar, çykyşlara we tekliplere baha berýär.

Konferensiýa ýa-da ýygnak tamamlanandan soňra žurnalist öz belliklerini anyklamaly: çykyş edenleriň familiýalaryny, temalaryny, senesini, sanlary protokol bilen, stenografiýa bilen deňeşdirip barlamaly.

Işiň edebi gurluşy žurnalistiň esasy iş prosesidir. Awtoryň wakanyň esasy ýagdaýlaryny, onuň mazmunyndaky esasy aýratynlyklary saýlap we beýan edip bilşi onuň işiniň hilini ölçeýär. Çykyşlarda esasy pikirleriň tapawutlandyrylmagy, garalanyp ýazylmagy (ýaýly şriftler bilen) ýa-da aşagy çyzylmaly we ş.m. zerur.

Käbir ýagdaýlarda çykyşlar dolulygyna berlip, awtoryň düşündirişi, garaýşy oňa siňdirilýär. Käbir ýagdaýlarda olaryň iň esasylyry dolulygyna berlip, beýlekileri barada gysga gürrüň berilýär, beýleki bir ýagdaýlarda bolsa, çykyşlar gürrüň berlip, diňe esasy pikirler awtoryň düşündirişinde görkezilýär we ş.m.

Häzirki döwürde beýik Galkynyş zamanasynda gündelik metbugatymyzda hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen ýurdumyzda geçirilýän dürli çärelere bagyşlanan hasabatlara duşmak bolýar. Bu hasabatlarda geçirilýän çäreleriň syýasy-jemgyýetçilik ähmiýeti, işjeňligi ýüze çykarylýar.

Söhbetdeşlik

1. Žanryň aýratynlyklary we maksady.
2. Interwýunyň görnüşleri.
3. Interwýu taýýarlanylşy.

Talyplar bilen gazetleriň mysalynda interwýu žanrynyň üstyünde işlemek

Interwýu habar žanrlarynyň bir görnüşi hasaplanylýar. Interwýu--bu žurnalistiň gazet, radio ýa-da telewideniýe üçin niýetlenen belli bir adam ýa-da topar bilen jemgyýetçilik ähmiýetli temada geçiren gürrüňidir.

Interwýu termini iňlis sözi bolup gürrüňdeşlik, söhbetdeşlik, sorag-jogap diýmegi aňladýar. Bu terminiň iki sany esasy wezipeleri bar. Birinjiden: Ol dürli maksatlar, şonuň ýaly-da gazet üçin maglumat toplamak usulyny aňladýar. Bu ýerde gürrüňdeşlik adamlaryň janly gatnaşyklarynda-da, kagyz-poçta üsti bilenem geçirilip bilner.

Ikinjiden: Ol žanr hökmünde giňden ulanylýar. Interwýu žanry metbugatda giňden ulanylýar. Interwýu žanrynyň wezipesi anyk çeşmelerden alynan dogry maglumatlary habar bermekden, durmuşyň ähmiýetli meseleleri baradaky jemgyýetçilik garaýyşlary öwrenmekden we metbugatda şöhlelendirmekden ybaratdyr. Bu ýerde žanryň habar berijilik, aňyýet we terbiýeçilik maksatlary hem gelip çykýar. Elbetde, bu hili materiallar şaýatlygyň, dogrulygyň, anyklygyň, ynandyryjylygyň aýratyn güýjüne eýedir. Bu žanr adamlaryň içki dünýäsini, joşgunlaryny, pikirlerini häsiýetlendirmäge ukyplydyr.

Şeýlelikde, interwýu žanry diňe bir habar bermegiň däl, eýsem ynandyryjylygyň--da netijeli görnüsidir. Abraýly

şahsyýetiň söhbetdeşlikdäki garaýyşlary, pikiri, berýän bahalary gazet materialyna uly ynam, ynandyryjylyk güýjüni döredýär.

Interwýu beýleki publisistiki žanrlaryň hatarynda esasy zerurlygy, aýratynlygy onuň syýasy işjeňliginden, maksada okgunlylygyndan, jemgyýetçilik ähmiýetinden ybaratdyr.

Elbetde, žurnalist hemme zady bilip bilmeýär. Onuň köp zatlarla düşünmeýän bolmagy mümkin. Çuňnur garaýyşly, gowy material döretmek üçin bolsa, ol köplenç ýagdaýlarda abraýly, ylymly žurnalistiň şol bir gyzyklanýan ugruny bilýän adam bilen maslahat etmeli, gürründeşlik geçirmeli we olaryň pikirlerini okyjylara arasynda ýetirmeli bolýar. Interwýu düzgün boýunça gepleşik formasynada, reportýoryň soragy we söhbetdeşlik geçirilýän adamyň jogaby esasynda guralýar.

Biziň metbugatymyzda köplenç ýagdaýlarda haýsydyr bir jemgyýetçilik ähmiýeti bolan başlangyçlara bagyşlanan habar berýän interwýulara köp gabat gelmek bolýar. Şeýle ýagdaýlarda şol täzeligiň degişli ýeri bolan edara, kärhana ýa-da okuw mekdepleriniň ýolbaşçylary çykyş edýärler.

Mysal üçin: Metbugat öýüniň täze ösen tehnologiýalar bilen enjamlaşdyrylmagy barada metbugat öýüniň ýolbaşçylary jogap bermek arkaly täze enjamlaryň döredän ýeňilliklerini gürrüň berýär we ş.m.

Köp gazetlerde täze ýyl interwýularynyň okyjylar bilen geçirilmegi, okyjylardan ýylyň dowamynda öz gazetlerinde okan ýatda galyjy materiallaryny soramak arkaly, olaryň geljekde nähili materiallary okaslarynyň gelýänligi baradaky interwýular gazetini hilini ýokarlandyrmaga mümkinçilik berýär. Şeýle interwýular okyjylaryň öz durmuşlarynda ýatda

galan wakalary barada hem gurap bolar. Şeýle interwýularda gazetini esasy awtorlary barada gürrüň etmek hem ähmiýetlidir. Gynansagam, gazetleriň köpüsi okyjylar bilen geçirilän şeýle interwýulary täze ýylda ýa-da beýleki baýramçylyk günleri bermek bilen çäklenýärler. Ýagny, adaty günlerde bu görnüşini unutmak bilen öz gazetlerini galyplaşdyrýarlar.

Interwýunyň görnüşleri.

Interwýu-monolog. Bu görnüş sorag-jogap görnüşinde berilmeýär. Awtor söhbetdeşi bilen bolan gürründeşligi dolulygyna gürrüň berýär.

Käte žurnalist söhbetdeşi bilen bolan gürründeşligi işläp gazetde neşir edýär we materialyň soňunda: “Gürründeşligi ýazga geçiren...” diýip öz adyny goýyar we ş.m.

Interwýu monolog öz gurluşy, formasy häsiýeti boýunça-da makala ýa-da korrespondensiýa ýakyndyr. Sebäbi bu görnüşde awtoryň pikiri, garaýşy, meselä bolan gatnaşygy-da gowy duýulýar we ş.m.

Interwýu habar.

Bu görnüş habar berijilik häsiýeti bilen tapawutlanýar. Žurnalist gürründeşiniň jogaplaryny gysgaldylan görnüşde berýär ýa-da özi ol barada gürrüň berýär. Kä ýagdaýlarda bolsa gürründeşligiň mazmuny žurnalistiň gürründeşlik baradaky hasabaty ýaly görnüşde berilýär.

Gündelik gazetlerden anyk mysallar bilen berkitmeli.

Interwýu =gepleşik (dialog)

Interwýunyň bu görnüşinde gürründeşligiň doly teksti getirilýär. Munda soraglara berilýän jogaplaryň anyk bolmagy, gabat gelmegi hökmandyr. Temadan çykyp, meseläni umumy gürrüňe ýazdyrmak bolmaýar.

Mysal: (Gündelik gazetlerden anyk mysllar bilen berkitmeli).

Interwýu-zarisowka.

Bu hili interwýuda söhbetdeşligiň mazmunyndan başga-da, gürründeşligiň geçýän ýeri, ýagdaýlary, häsiýetleri barada aýdylýar. Bu ýerde žurnalist degişli maglumatlary bahalandyryp we ş.m. azda-kände düşündiriş berip, bahalandyryp bilýär. Interwýunyň bu görnüşi üçin belli şahsyýeti tapmaly we onuň gürrüňlerine inçelik bilen düşündiriş berip bolar. Žurnalist özüni okyjynyň ýerinde goýup, onuň isleýän zadyny sorag bermeli. Şeýle hem söhbetdeşiniň gürrüňlerini edil okyjy diňleýän ýaly, synlaýan ýaly görnüşde doly daş-töwereginiň ýagdaýlaryna çenli söz bilen beýan etmeli.

Interwýu-pikir (mneniýe).

Interwýunyň bu görnüşi maglumatlara, wakalara, wajyp meseleleri açyk düşündiriş berýär. Olara baha berýär. Söhbetdeşiniň gürrüňlerini bahalandyrýar.

(Gazet mysallary arkaly berkitmeli).

Forumlar we anketalar.

Interwýunyň bu görnüşi gazetiň üsti bilen gaýybana geçirilýär. Bu görnüşiň üsti bilen özboluşly gaýybana çekişmeler-de gurap bolýar.

“Tegelek stoluň başynda ” gaýybana guralan forumlar we interwýular, anketalar haýsydyr bir ýa-da beýleki mesele barada giňişleýin sorag-jogap geçirmäge mümkinçilik döredýär. Halkyň pikirini bilmäge ýardam edýär. Gazetiň özi barada geçirilen anketalar bolsa, gazetiň hilini ýokarlandyrmaga mümkinçilik döredýär.

Mysal üçin: “Siz gazetde nähili materiallary, haýsy žanrlarda okamak isleýärsiňiz? Haýsy awtorlaryň eserleri sizi gyzyklandyrýar?

Haýsy temalara degişli materiallar sizi özüne çekýär?” we ş.m.

Soraglardan düzülen anketalar gönüden-göni gazetiň öz durmuşyna, hiline degişlidir. Öz gezeginde anketalaryň üsti bilen redaksiýa hem öz okyjylaryny tanaýar. Olaryň islegini bilýär we ş.m. Okyjynyň sözi redaksiýa öz işini dogry meýilleşdirmäge we işiň hilini ýokarlandyrmaga mümkinçilik döredýär.

Interwýu= metbugat konferensiýasy.

Interwýunyň bu görnüşine köpçülikleýin, toparlaýyn interwýu hem diýilýär. Munda žurnalist geçirilän konferensiýalara, ýygnaklara baryp bir adam bilen däl-de birnäçe adam bilen söhbetdeşlik guraýar. Ýagny, bu görnüş bir tema ýa-da anyk sorag boýunça birnäçe adamyň jogaby, gürrüňidir. Interwýunyň bu görnüşine biziň metbugatymyzda has köp gabat gelmek bolýar. Aýratynam, türkmen žurnalistleri halkara ylmy-amaly maslahatlaryň geçirilýän ýerinde daşary ýurtly myhmanlaryň, konferensiýa gatnaşýan alymlaryň we ş.m. esasy tema baradaky pikirlerini bilmegi gowy görýärler. Olaryň biziň ýurdumyza gelip gören-eşiden zatlary, halkymyz, milli

däp-dessurlarymyz we ş.m. baradaky gürrüňleri olary has-da gyzyklandyrýar.

Interwýunyň taýýarlanylyşy.

Interwýuny taýýarlamak temany anyklamakdan başlanýar. Interwýuny islendik jemgyýetçilik ähmiýeti bolan, köpçüligi gyzyklandyrýan temadan gurap bolar. Käwagtlar interwýu taýýarlaýan žurnalist telefonda, faksdan, radiodan peýdalanmaly bolýar. Şahsyýetler we ş.m. bilen duşuşmaga mümkinçilik bolmadyk ýerinde şeýle söhbetdeşlikler guralýar. Beýle söhbetdeşlik aýratyn üns berilmegini talap edýär. Adamlaryň atlaryny, familiýalaryny, sanlary, seneleri örän uly üns bilen ýazmaly we gaýtadan barlap görmeli.

Interwýu taýýarlamak isleýän žurnalist temasyny, söhbetdeşlik geçirmeli adamy we söhbetdeşligiň geçmeli ýerini anyklaýar. Ýolbaşçylar tarapyndan ylalaşyga gelineninden soňra ol duşuşyga taýýarlanýar. Reportýor ilki bilen özüniň näme bilmek isleýänini anyk bilmeli. Haýsy esasy soraglary söhbetdeşiniň önünde goýjakdygyny anyklamaly. Goşmaça soraglary-da belli etmeli. Ýöne, hemişe söhbetdeşligiň maksadyny we esasy meselesini ilki bilmeli. Tema degişli materiallary önünden öwrenmeli. Bir söz bilen aýdanyňda söhbetdeşlige doly taýýarlyk görmeli. Mümkinçilik bar bolsa söhbetdeş biljek şahsyýetiň ýazan zatlaryny-da, ol barada ýazyylanlay-da okap öwrenmeli.

Söhbetdeşiňe berilýän soraglar anyk, gysgaça we düşnükli bolmaly. Gürründeşlikde mümkin boldugyndan söhbetdeşiň gürrüňini bölmeli däl, ünsli diňlemeli. Düşünmedik ýeriňi edeplilik bilen gaýtadan sorap, anyklamalay. Surat alyp bilýän bolsaň, söhbetdeşiňi surata düşürmeli.

Söhbetdeşiň öňünde ähli aýdylanlary ýazjak bolup, başagaý bolup durmaz ýaly (gelşiksiz ýagdaýa düşmez ýaly) diktofon ulansaň gowy. Toplan maglumatlaryňy söhbetdeşiňe görkezmeli ýa-da diňletmeli.

Žurnalist görkezmeli ýagdaýlaryň “hojaýyny” bolmaly. Ýagny, ol öz gürründeşini özüne gerekli ugra gönükdirmegi başarmaly. Gürründeşiniň ugruny tapyp ony “joşdurmaly”.

Gerek bolsa resmi kagyzlar bilen tanyşmaly. Şeýle etmek üçin žurnalist arassa, gelşikli geýnülü bolmaly. Özüni tertipli alyp barmaly. Artykmaç ýañramaly däl. Has dogrusy, özüni alyp barmagyňam, gürründeşliginem etikasyny saklamaly. Materially toplan bolanyndan soňra gürründeşiniň özi üçin döreden mümkinçilikleri üçin minnetdarlyk bildirmegi unutmaly däl. Žurnalist toplan materiallaryny gazet üçin gaýtadan işläp, söhbetdeşligiň geçişini, ýagdaýlaryny doly suratlandyrmaly, jogaplary düşündirmek, söhbetdeşliklerde özüne täsir eden ýagdaýlary beýan etmeli. Bu ýagdaý esasanam, interwýu –zarisowka mahsusdyr. Žurnalist ugur tapyjy bolmasa söhbetdeşini gyzykly gürledip bilmez. Şonuň üçinem žurnalistiň döredijilik mekdebi hemişe öwrenmegi, türgenleşmegi talap edýär.

Emma interwýuda köp soraglar goýulmaly däl. Olar anyk, düşnükli we maksadalaýyk düzülmeli. Okyjynyň pikirini dürli soraglar bilen garyşdyrmaly däl. Umuman, žurnalist dürli adamlar bilen dürli şertlerde interwýu guramaga (otlynyň wagonlarynda, iş meýdanlarynda we ş.m.) taýýar bolmaly. Ýeňil bolmadyk şertlerde döredilen ussatlygyň gözbaşydyr.

Talyplaryň öz arasynda bir-birleri bilen söhbetdeşlik guramagyny gazanmaly.

Talyplar bilen gazetlerde interwýu žanrynyň ähli görnüşlerine mysal tapmaly we olary depderlerine ýelmemeli. Olary interwýu ýazyp gelmegi tabşyrmaly.

Reportaž

1. Reportažyň häsiýetli aýratynlyklary.
2. Reportažyň görnüşleri.
3. Reportažyň kompozisiýasy.
4. Reportažyň üstünde işlemegiň usulyýeti.

“Reportaž” sözi latyn dilinden geçen söz bolup geçirmek, eltmek, habar bermek diýmegi aňladýar. Ol XIX asyryň ortalarynda inlis metbugatynda ulanylyp başlanýar. Başda redaksiýa habar berilýän maglumatlaryň, materiallaryň ählsinide reportaž diýip atlandyrypdylar. Wagtyň geçmegi bilen reportaž adalgasy publisistikanyň žanrlarynyň bir görnüşini aňladýar we metbugatda esasy orny eýeleýär.

“Obanyň depesinden aşaklygyna eňip gelän gara bulut meniň ünsümi özüme çekdi. Onuň ýokarsyndan ýene-de bir garalyp sallanyp gelýärdi. Birdenem şol garalygyň içinde äpet ýagtylyk, ala zenzele, gopgun turzup gitdi we asmanda düýbünden täze görnüş emele geldi. Ýyldyrymyň sesi birneme gowşady. Emma ýerde gopýan ýel, tüweleý, ösüp oturan iki ýana hallan atýan agaçlaryň şuwwuldysyna goşulyp uly gopgun turuzdy...”

Reportaž--ilki bilen wakany öz gözi bilen gören adamyň gürrüňidir. Eger-de, ol habar, informasiýa wakalary diňe sanap geçýän bolsa, onda reportaž ony görkezýär. Bolup geçen zadyň, wakanyň, hadysanyň söz bilen suratyny çekýär. Habar “Näme

boldy?” diýen soraga jogap bolýar. Ol göwrümi boýunça-da habardan uly. Ýöne, esasy mesele onuň göwrüminde däl-de, maglumatlary düzüş häsiýetindedir.

Reportažda reportažyň awtory öz okyjysynyň elinden tutup wakanyň içinde aýlanyp ýören ýaly bolmaly.

Ol wakany dolulugyna, berk yzygiderlilikde, janly görnüşlerde, şekillerde, gürründeşlikler bilen ähli gören-eşidenlerini janlandyrmaly. Reportaž hem edil oçerk ýazýan žurnalist ýaly deňeşdirmelerden, obrazlylykdan, gepleşikden, epitetden, şahsy synçylygyndan, täsirlerden peýdalanýar. Ýöne eger-de oçerkçä şeýle ýagdaýlar edebi çeper serişdeler tutuşlygyna oçerk ýazmak üçin gerek bolýan bolsa, onda reportýor ol ýagdaýlar edebi-çeper serişdeler wakanyň suratyny çekmek, keşbini döretmek üçin gerek.

Okyjy reportaž boýunça şol wakanyň nähili geçendigini açyk, aýdyň edil özi gatnaşan ýaly bilmek isleýär. Diýmek reportažyň özeninde maglumat, waka beýan edilýär, eger-de hasabatyň esasynda söz bilen beýan edilen waka bolsa, reportažyň esasynda žurnalistiň gözüniň alnynda bolup geçip duran wakany synlamaga mümkinçilik bolmaly. Reportažyň özi şol waka gatnaşýan bolsa, has0da gowy. Sebäbi edil şol waka gatnaşyjylaryňky ýaly duýgyny, tolgunmalary hut reportýoryň özi-de başdan geçirse, oňa öz okyjylaryna güýçli täsir etmäge mümkinçilik dörärdi. Köplenç ýagdaýlarda žurnalistler öz öwrenän obýektini suratlandyrmak üçin şol ýere işe girýärler we ş.m.

Elbetde, islendik wakany gazet üçin reportaž edip bolmaýar. Beýleki publisistiki žanrlarda bolşy ýaly, munuň hem jemgyýetçilik ähmiýeti bolmaly. Reportýoryň waka baradaky gürrüňi jemgyýetçilik durmuşyny haýsydyr bir täze taraplaryny

ačyp görkezmeli. Okyjynyň durmuş baradaky garaýyşlaryny giňeltmeli, çuňlaşdyrmaly we baýlaşdyrmaly. Reportaž okyja belli bolmadyk maglumatlary, täzelikleri, olaryň näbelli taraplaryny gürrüň berýär.

Waka baradaky gürrüň bu elbetde, şol waka gatnaşyjylar, adamlar baradaky gürrüňdir. Kāwagtlarda awtor üçin gyzykly adam bilen duşuşyk hem esasy waka bolup biler. Žurnalist öz gahrymanynyň kesgitli waka bilen baglanyşykly ýüze çykýan ähli häsiýetli taraplaryna üns berýär. Şeýlelikde reportažda oçerke ýakynlyk, meňzeşlik duýulýar. Ýöne, ýokarda belläp geçişimiz ýaly oçerk- bu adam “häsiýetiniň taryhy” bolsa, reportaž ilki bilen “wakanyň taryhydyr”.

Wakany täsirli beýan etmek üçin, ilki bilen onuň özüne täsir etmegini gazanmaly. Munuň üçin bolsa, şol waka tutuş durkuň üns bermeli, gulagyňam, gözüňem, duýgyňam şonda bolmaly. Diňe şeýle ýagdaýda reportýor öz okyjysyna täsir edip, ony öz gerek zadyny görmäge mejbur edip biler. Bu bolsa reportaža uly ynam döredýär.

Žurnalistiň reportaža gatnaşmagy dürli formada söhlendirilip bilner. Köplenç ýagdaýlarda reportaž awtoryň monology, öz gürrüňi esasynda berilýär. Şeýle forma žurnalistiň özüniň şol waka gatnaşan ýagdaýynda ulanylýar.

Köplenç ýagdaýlarda bolsa žurnalist reportažda özi barada ýatlamýar. Ýöne okyjy şeýle anyk yzygiderliligi onuň ähli ownuk detallaryna çenli waka gatnaşmak beýan etmegiň mümkin daldigine düşünýär. Ol onuň barlygyny duýýar. Bu ýagdaýda hem žurnalist uly rol oýnaýar. Ol öz meselesine baglylykda bütün materialyň, gatnaşyjylygynyň netijesini gazanýar.

Şeýlelikde reportažyň awtory okyjynyň öňünde ýa-da şaýat hökmünde ýa-da beýan edýän wakasynyň gönüden göni wekili hökmünde çykyş edýär. Ähli publisistik materiallardan talap edilýän dogruçylyk meselesi reportažda aýratyn ähmiýete eýedir. Reportažda pikir öwrenmäge ýer ýok, wagt ýok. Şonuň üçinem bolup duran wakanyň gürrüňine gabat gelmeýän in bir ownuk, kiçijik detal hem tutuş reportaža bolan ynamy gaçyrmagy mümkin. Ýöne bu reportažda žurnalistlere döredijilikli işlemäge mümkinçilik ýok diýildigi däl.

Reportaž- fotosurat däl. Awtor öz garaýyşlary boýunça maglumatlary saýlaýar we wakany döredýär. Dokumental anyklyk reportaža bolan ynamy ýokarlandyrýar. Ýöne bu häsiýetli aýratynlyk reportaž janly üçinem, reportýor üçinem goşmaça kynçylyk döredýär.

Şeýlelikde, reportaž bu awtoryň wekilçiligindäki ýa-da şaýatlygyndaky operatiw, dinamiki, nusgalyk şöhlelendirilmesidir.

Reportažyň görnüşleri.

Waka reportaży.

Reportažyň bu görnüşini berli bir wagtda bolup geçýän anyk waka barada döredilýär. Düzgün boýunça şol waka gutaran badyna reportaž neşir edilýär. Muňa ýurtda geçirilýän baýramçylyklar, dabaralar, dürli çäreler mysal bolup biler. Mysal üçin hormatly Prezidentimiziň daşary ýurda sapary ol eýýäm gelen günü görkezilmese ýa-da beýan edilmese gymmatyny gaçyrýar.

Adaty reportaž.

Bu görnüşli reportaž žurnalistiň öz başarnygyna görä adaty dowam edip duran wakalar esasynda döredilýär. Mysal üçin, tomat zawodynda işgärleriň iş şerti, önümleriň saklanyşy, çagalar baglarynda çagalar baradaky aladalar we ş.m.

Seljerme (analitiki) reportaž.

Munda žurnalist gerek wakasyny öz garaýşy boýunça analizleýär, bahalandyrýar. Bu köplenç ýagdaýlarda zähmet kärhanalarynda we ş.m. mümkindir. Mysal üçin çagalar bagynyň naharhanasynyň işleýiş düzgünleri, olaryň kadaly ýymitlenmeginde düzgün-tertibiň berjaý edilişi we ş.m.

Problema reportaży.

Köplenç ýagdaýlarda problemalar esasynda döredilýär. Bu ýerde žurnalist problemalary görkezmek, beýan etmek bilen olaryň sebäpli aýratynlyklarynyda görkezmäge çalyşmaly.

Aral deňziniň suwunyň çekilmegi baradaky mesele, neşekeşlige garşy alnyp barylýan göreşler reportažyň bu görnüşine mysal bolup biler.

Reportažyň kompozisiýa--stil aýratynlyklary.

Reportažyň esasy aýratynlyklarynyň biri-de onuň kompozisiýasydyr. Awtor her bir aýratyn alnan ýagdaýlarda öz reportažyny tema, mazmuna we şekillendirmegiň usulyýetine (metodyna) baglylykda garaýar.

Kompozisiýa reportažda hasabata garanyňda has erkin häsiýete eýedir. Elbetde, reportažda hem wakalaryň başdan aýaga yzygiderliligini saklamak gerek emma, zerurlyk bolsa bu žanryň awtorlary eseri başyndan däl-de (mysal üçin wakany açylyşyndan) iň täsirli, gyzykly, ýerinden başlaýarlar.

Awtoryň reportažy alyp barşy, ony bejerişişi eseriň kompozisiýasynyň esasy aýratynlyklaryny düzýär. Eger-de, žurnalist syýahatyň geçişi barada gürrüň berýän bolsa, onda reportažyň kompozisiýasynysyýahatyň düzgünleri, meýilnamasy kesgitleýär.

Awtoryň “gözlegde” bolup ýagdaýlara haýsydyr bir bolup geçen waka düşündiriş gözleýän wagty ýa-da haýsydyr bir ýiten dokumenti, resmi kagyzlary, suratda görkezilen adamlar boýunça yzarlaýan wagty garalýan reportažlar hem öz özboluşlylygy bilen tapawutlanýar. Muňa meňzeş reportažlarda awtor sülçiniň rolunda çykyş edýär. Bu ýerde awtor örän operatiw we usully işlemegi ähli zada seresap, düşünjeli çemeleşmegi başarmaly. (Mysal üçin ýasama gollary, ýasama dokumentleri tapawutlandyryp bilmeli).

“Temany dogry saýlap bilseň, kompozisiýa öz-özünden düzüler” diýmek nädogry. Žurnalist temasyny saýlanyndan soň, näme barada ýazmalydygyny kesgitleýär we ondan soňra materialyň gurluşy barada pikirlenýär. Saýlan temasyny açyp görkezmek üçin üçin, ony ösdürmek üçin nähili faktlary gözlemeli, haýsy birini ilki toplamalywe ş.m. žurnalistiň esasy çözmeli meseleleridir.

Reportažda onuň başlangyjy we netijesi uly rol oýnaýar. Reportažyň ösüşi, operatiwlik bilen herekete geçişi onuň üstünlikli başlangyjyny goýýar. Köp reportýorlar öz eserlerine öňe ýönden göni suratkeşlikden ýa-da gönüden-göni çykyş edýär we derrew wakanyň beýanyna başlamaga mümkinçilik döredýär.

Emma köp žurnalistler wakanyň has irki taryhyny gürrüň bermekden başlaýarlar. Bu ýagdaýlar ähmiýetli taryhy bolan wakalarda uly gyzyklanma döredýär.

Eseriň soňunda awtor öz pikirlerini gysby, agramly beýan edýär. Işden gysga, düşnükli netije çykarýar. Bu ýerde uzyn sözlemler işiň hiline päsgel berýär.

Reportažyň özboluşlylygy onuň stilinde ýüze çykýar. Žurnalist öz habar beryän wakasyny okyjysyna görkezmek üçin stilistiki serişdeleri saýlap alýar. Bu ilki bilen hakykatyň çeper şöhelelendiriş serişdeleridir. Reportažyň awtorlary höwes bilen aýdyň epitetlere, deňeşdirmelere, metaforalara we ş.m. ýüzlenarlar. Bu bolsa reportaży oçerk bilen ýakynlaşdyrýar.

Reportažyň stili emosional duýgulara ýugrulan. Ýokarda belläp geçişimiz ýaly “Barlyk, gatnaşmak effekti” (netijeliligi) özüne “duýmak, täsirlenmek effektini-de” goşýar. Şeýlelikde, reportaž diňe reportýor bilen bilelikde şatlananda, gynananda, joşanda, tolgunanda we ş.m. maksadyna ýetýär.

Stilistiki çeper serişdeler žurnaliste şol “diri, hereket edýän fony”, wakany “çeper dokumenti” görkezmäge mümkinçilik döredýär.

Reportažda gerek bolsa durmuşy, hakykaty şöhlelendirmegiň satiriki elementlerini-de, kinaýaly, gülküli sözleri, suratlandyrmalary we ş.m. hem ulanyp bolar.

Eserde esasy planda satiriki alamatlaryň ulanylmagy reportaży felýeton bilen ýakynlaşdyrýar.

Reportažyň netijeliligi onuň formasyna we görnüşine hem baglydyr. Köplenç ýagdaýlarda gazetleriň dürli sahypalarda berilen bir ýa-da birnäçe reportažlara duşmak bolýar. Ýöne

käwagtlarda bolsa, olar bir tema degişli tematiki ýa-da dürli temalarda bir toplumda hem berilär. Şeýle ýagdaýlarda ýagny köpçülikleýin reportažlaryň bir toplumynda berilen ýagdaýynda bir temada dürli awtorlaryň çykyş edýänligini bellemek gerek. Şeýle ýagdaýlarda awtorlaryň wakany, meseläni açmaga hersi özüçe çemeleşýär. Olaryň hersi aýratynlykda umumy temanyň bir tarapyny açyp görkezýärlerwakanyň has gowy hemmetaraplaýyn dürli fonda açylyp görkezilmegine ýardam edýärler. Mysal üçin, ýurdumyzda geçirilýän toý-baýramlaryň we döwlet ähmiýetli çäreleriň her biri barada şeýle reportažlary garap bolar.

Reportažyň üstünde işlemegiň usulyýeti.

Reportažyň temalarynyň çeşmeleri dürli-dürlüdür. Temalar redaksiýanyň poçtasy, ýerli gazetler, radio-telewideniýe habarlary, reklamalar, bildirişler, önümçiligiň öňdebaryjylary bilen alymlar we ş.m. duşuşyklar esasynda hem bolup biler. Ýöne iň esasy ähmiýetli temalar ýurduň Prezidentiniň Kararlary, Permanlary döwlet ähmiýetli geçirilýän mejlisleri, konferensiýalary we beýleki çäreleri we arhiw dokumentleridir. Temany tapanyňdan soň onuň üstünde işlemäge başlaýar. Geljekki reportažyň awtory temasyna degişli edebiýatlar bilen tanyşanyndan soňra, özüniň beýan etmeli metodyny köki-damary bilen düýbünden üýtgetmeli maglumatlara düşüp, oňa täzeçe, özboluşly çemeleşmeli bolamgy-da mümkindir. Material toplayan wagtyň bütin dowamynda temanyň üstünde işlemek prosesi-de hem dowam edýär. Şeýle hem bu proses reportažyň gahrymanlary şol gahrymanlaryň ýoldaşlary, tanyşlary bilen duşuşanyň-da ýa-da gabat geleniňde dowam edýär. Žurnalist üçin uly köptaraply, köpobrazly materialdan diňe iň ähmiýetlisini saýlap alýar.

Žurnalist üçin “göreş burçy” (ugol zreniýa) örän zerurdyr, ol oňa wakany dogry, hemmetaraplaýyn görmäge mümkinçilik döredýär.

Reportýor nukdaý-nazar pozisiýa hem zerur. Ol bolsa oňa waka dogry baha bermäge we ony aýdyň şekillendirmäge mümkinçilik döredýär, faktlara täzeçe, adaty bolmadyk tarapyndan çemeleşmäge ýardam edýär.

Käwagtlarda žurnalist özüniň “synçy nokadyny” (točki nablýudeniýa) tapmak üçin belli bir wagtyň dowamynda öz professiýasyny, işini üýtgetmek bilen gözlegleriň aýratyn özboluşly usulyňy ýerinde ýetirýär. Ol maşynyň ruluna geçip tansist bolup, dükanlarda satyjy, demirýol wagonlarynda ýol belet (prowodnik) bolup işlemek bilen öz temasyny has içgin öwrenýär. Geljekki eseriň gahrymanlary bilen işlemek, olar bilen ýaşamak usuly žurnaliste wakany has täsirli, ynandyryjy görkezmägeýol açýar.

Žurnalist reportažyň edebi forma salmak meselesinde hem dürli kynçylyklara duşup biler. Elbetde, bu proses žurnalistiň stoluň başyna geçip, önünde arassa ak kagyzlaryny taýýarlap oturýan pursatyndan has ir başlaýar. Ol materiallary toplamak bilen adamlar bilen gürründeş bolup, maglumatlary saýlap, olara baha berýän wagtynda öz aňynda geljekki reportažyň üstünde hem isleýär. Geljekki reportažyň üstünde hem isleýär. Geljekki eseriň kompozisiýasynyň, sýužetiniň, sözbaşysynyň üstünde oýlanýar. Epitetlerden, deňeşdirmelerden-stilistikanyň obrazly serişdelerinden nähili peýdalanjakdygy barada pikirlenär we oňat taýýarlanýar.

Reportažyň operatiwligi hem onuň edebi derejesini, faktlarynyň dogrulygyny, umumy anyklyk ýagdaýyny peseltmeli däl.

Reportažyň aýratynlygy awtory edebi ussatlyk häsiýetine hem baýlydyr. Reportažyň ýazýan žurnalistleriň köpüsi kem-kemden öz temalaryny, öwrenän meselelerini tapýarlar we durmuşyň belli bir pudagyna degişli wakalary öwrenmäge ýygynedýärler.

Her bir žurnalistiň döredijilik laboratorýasy durmuşy öwrenmegiň dürli ugurlary, metodlary bilen baýlaşdyrylandyr. Häzirki döwürde Galkynyşlar we özgertmeler zamanasynda bolsa reportažlara tema gözlemekde kynçylyk çekmeýärler. Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen ýurdumyzda geçirilýän döwlet ähmiýetli çäreleriň ählisi-de žurnalistleriň ussatlygyny talap edýär. Hormatly Prezidentimiziň daşary ýurtlara garaýan işewür saparlary, öz ýurdumyzda guralýan durmuşyň ähli pudaklaryna degişli bolan çäreler hemmetaraplaýyn öwrenilip, beýan edilip türkmen žurnalistleriň ussatlygyny ýüze çykarmaga mümkinçilik döredýär. Hormatly Prezidentimiz bolsa bu ugurdaky döredijilik ussatlarynyň işlerine uly üns bermek bilen buýrukly orunlar bilen sylaglaýar. Bu bolsa Garaşsyz, Baky Bitarap döwletimiziň döredijilik ussatlaryny ösüşlerden-ösüşlere ruhlandyrýar.

Korrespondensiýa

1. Korrespondensiýanyň aýratynlyklary
2. Korrespondensiýanyň görnüşleri
3. Talyplar bilen makala žanrynyň üstinde işlemek

Özüniň jemgyýetçilik-syýasy we gazet sahypasyndaky orny boýunça korrespondensiýa gazet publisistikasynyň iň esasy žanrlarynyň biridir.

Onuň-da wezipesi edil beýleki publisistiki žanrlaryňky ýaly, jemgyýetçilik durmuşyň täze akalaryny, täzeliklerini propogondirlemekden ybaratdyr. Ýöne onuň beýleki žanrlardan tapawutlandyryýan özboluşly aýratynlyklary-da bar.

Korrespondensiýanyň habar bilen meňzeşligi olaryň ikisiniňem özeninde maglumatyň ýa-da maglumatlaryň ýatýanlygydyr, tapawudy bolsa, habar adatça maglumatlary habar berýär, sanaýar. Korrespondensiýa boýunça olaryň üstünde pikir ýöredýär, düşündirýär, seljerýär we analiziň esasynda netije çykarýar. Ýa-da seljermäniň logikasy esasynda okyjynyň özi netije çykarmaga taýýarlaýar. Habar näme bolup geçdi diýen soraga jogap bolýan bolsa korrespondensiýa näme üçin şeýle boldy, başgaça bolmady diýen ýaly soraglara jogap bolýar.

Şeýle hem korrespondensiýa öz formasy boýunça bir ýagdaýda reportaža meňse, beýleki bir ýagdaýda bolsa oçerke meňzeýär. Mundan başga-da, ol özünde makalanyň we felýetonyň alamatlaryny-da saklaýar. Ýokarda belläp geçişimiz ýaly, zametka maglumatlary habar berýär, korrespondensiýa olary umumylaşdyryp netije çykarýar. Zametkadan tapawutlylykda korrespondensiýasa bir maglumat barada gürrüň edilýär. Onuň makaladan tapawudy bolsa, göwrüminiň makala garanynda kiçiliginde we obýektiniň çäkliligindedir. Ol haýsydyr bir kärhanany, meseläni we ş.m. öwrenip bilýär. Netijede, korrespondensiýa anyk, giň bolmadyk materialyň üstünde guralan aktual-işjeň temanyň seljermesi hökmünde gazet publisistikalarynyň arasynda uly orny eýeleýär. Gazeti korrespondentsiz göz önüne getirmek kyn.

Maglumat korrespondensiýada iň esasy orny eýeleýär, ol onuň esasy obýektidir. Emma, maglumatlaryň toplумы, olar

näçe köp bolsa-da korrespondensiýa bolup bilmeýär. Korrespondensiýanyň jany bolmaly, onuň sanyny bolsa maglumatyň seljermesi, deňeşdirmesi, öwrenilen materiallar esasyndaky netijeler düzýär.

Şeýlelik-de korrespondensiýa –bu belli bir tipik ýagdaýlarda ýüze çykyan durmuş hadysalarynyň edebi şöhlelendiriliş formasydyr.

Korrespondensiýa durmuşyň bir bölejigini suratlandyrýar. Ol birinji gabat gelen däl-de adaty hadysadyr.

Korrespondensiýanyň görnüşleri:

Korrespondensiýa esasy iki topara bölünýär.

- 1) Habar korrespondensiýasy
- 2) Seljerme korrespondensiýasy

Habar korrespondensiýasy zametka ýakyn bolup, ondan özüniň göwrüminiň materialynyň ululygy we anyk temanyň ösüş ýagdaýlary bilen tapawutlanýar.

Bu hili korrespondensiýada esasy mesele bir temada toplanylan maglumatlaryň umumylaşdyrylmasy, wakalara ýagdaýlara berilýän bahasy bilen tapawutlanýar. Korrespondensiýa reportaždan näme bilen tapawutlanýar? Reportažda adatça bir waka suratlandyrylýar. Korrespondensiýa bolsa, belli bir kesgitli wagty-hepdäniň, aýyň kwartalyň dowamynda belli bir tema degişli bolup geçen faktlary wakalary beýan edýär. Birnäçe täze açyşlar, üstünlikler barada gürrüň berýän operatiw korrespondensiýalar hem informasion ýagny, habar häsiýetine eýe bolup bilýärler.

Mysal üçin hormatly Prezidentimiz ynsanperwerlik syýasaty barada habar korrespondentiýany ýazyp bolar.

Hormatly Prezidentimiziň Owganystan döwletine kömegi, Täjigistan döwletine sapary we ol ýerde duşuşygy, olara maddy we ruhy kömegi barada we ş.m.

Beýle korrespondensiýanyň esasy meselesi hormatly Prezidentimiziň döwlet ähmiýetli, ynsanperwer syýasatlaryny, ýurtda geçirilýän täze açyşlary, täzelikleri wagyz etmekden, bu täzeliklere jemgyýetiň ünsüni çekmekden we ş.m. ybaratdyr.

Seljerme korrespondensiýasy žanryň ikinji aýratynlygydyr. Bu ýerde seljerme haýsydyr bir wakalaryň, maglumatlaryň sebäbini ýüze çykarýar. Maglumatlaryň arasyndaky özara baglanyşyklary, olaryň sebäbini ýüze çykarmak, kesgitli netijelere gelmek we ş.m. bu görnüşüň häsiýetleriniň biridir. Şeýle ýagdaýlarda durmuşy ähmiýetli wakalaryň, hadysalaryň içki dünýäsi, manysy, aýratynlyklary ýüze çykarylýar.

Çuňňur seljermäniň, analiziň esasynda döredilen korrespondensiýa jemgyýetde wajyp meseläni galdyrýar, wagyz edýär we ş.m. Bu hili korrespondensiýada anyk seljerme esasynda çözgütler we teklipler edilýär. Haýsydyr bir wakany beýan etmek ýeterlik däl, ony ilik-düwmä öwrenmeli. Içki mazmun esasynda netije çykarmaly. Dürli baglanyşyklar, sebäpler esasynda çözgüt we teklipleri hödürlemeli we ş.m.

Korrespondensiýa belli bolşy ýaly anyk problemalary, meseleleri öwrenýär we seljerýär. Olar baradaky garaýyşlar, bahalar meseläniň çözgüdine ýardam edýär.

Mysal üçin neşekeşlik belasynyň önüni almak barada bitirilen işler. Ol barada ýazylan eserler. Durmuşda gabat gelýän wakalar esasynda öwrenilýär. Hormatly Prezidentimiziň bu meseläniň önüni almakda durmuşa geçirýän işleri we ş.m. korrespondensiýanyň esasy meselesi bolup biler.

Korrespondensiya = oýlanma.

Korrespondeniýanyň bu görnüşinde birnäçe ähmiýetli wakalary, maglumat toplan, olaryň üstünde pikir ýöredýär. Okyja ýüzlenýär, onuň bilen bilelikde toplan maglumatlaryny seljerýär, olary deňeşdirýär we öz pikirini, garaýyşlaryny ýüze çykarýar. Köplenç ýagdaýlarda okyjylardan gelen hatlaryň üstünde işlenilende şeýle materiallar döredilýär.

Tematiki korrespondensiya.

Belli bir obýektden döredilen bir tema degişli bolan birnäçe korrespondeniýalar meseläni hemmetaraplaýyn öwrenýärler. Şeýle ýagdaýlar birnäçe awtoryň bir meseläniň dürli tarapyňy dürli awtorlar tarapyndan beýan etmek we ş.m. ýöne şol meseläni belli bir awtor hem hemmetaraplaýyn öwrenip biler. Beýle ýagdaýda korrespondeniýalar gazetiniň her sanynda ýa-da başaşa sanynda yzygiderli berlip bilner. Bu ýagdaý bir meseläni onuň iň bir ownuk aýratynlyklaryna çenli içgin öwrenmäge yardım edýär. Şeýle hem žurnalistiň belli bir pudagyň hünärmeni bilen bilelikde döreden korrespondeniýasy uly ähmiýetlidir. Bu hili eserler birinjiden, öwrenýän meseläni has içgin, aýdyň, anyk öwrenmäge, ikinjiden bolsa, ol meseläni täsirli beýan etmekde publisistiň ussatlygyny ýüze çykarmaga mümkinçilik döredýär.

Korrespondeniýany taýýarlamakda esasy talaplar we onuň üstünde işlemegiň düzgünleri.

Korrespondeniýany döretmekde awtoryň üstünligi onuň işi gorap bilmek mümkinçiligine bagly. Žurnalist önümçiligiň, ykdysadyýetiň, oba hojalygynyň we ş.m. hemme taraplaryny gowy bilip bilmeýär. Şonuň üçinem haýsydyr bir tema girişmezden, şol tema boýunça gerekli maglumatlary doly

öwrenmeli. Gerekli soraglara degişli edebiýatlary okamaly. Eger şeýle etmese, ol öz temasyňy çuňňur öwrenip bilmez. Özünü gyzyklandyryň soraglar boýunça geçirýän söhbetdeşlikleri-de netijeli bolmaz. Şonuň üçin ilki öz meseläňe degişli edebiýatlar we resmi kagyzlar bilen tanyş bolmaly we diňe şondan soňra işe girişmeli.

Aslynda žurnalistleriň hersi belli bir ugurdan ýöriteleşmeli. Biri ykdysady, beýlekisi oba hojalygy, bilim we ş.m. meselede hemişe taýýarlykly bolmaly. Elbetde, ol dürli temalardan makala ýazyp biler. Ýöne, onuň belli bir temasy, ugry weli bolmalydyr. Meseläni öwrenmek, synlamak, materiallary toplamak žurnalistiň korrespondensiýanyň üstünde işlemekde ilkinji we iň esasy işidir. Materialyňy metbugata taýýarlamak bilen belli bir adamyň aýdanlary (goý, ol belli şahsyýet bolsun) bilen kanagatlanmak bolmaýar. Korrespondent öz öwrenýän temasyňa ýa-da meselesine degişli köp adamlar bilen gürründeş bolmaly. Ol diňe birnäçe adamyň bir tema baradaky aýdanlaryny deňeşdirmek bilen dogry netijä gelip biler. Dokumentler, resmi kagyzlar, sanlar, statistikanyň maglumatlary bilen tanyşmak işiň ynandyryjylygyny ýokarlandyryr.

Žurnalist işiň tehnikasyna anyk girişmeli, mesele baradaky aýdylanlary ünsli diňlemeli, ol ähli zatlary öz duýgy eleginden geçirip, aňly-düşünjeli süzmeli.

Žurnalist haýsydyr bir mesele barada çykyş etmezden öňinçä ony içgin, ünsli barlamaly, öwrenmeli. Bir waka ýa-da bir maglumat bolsa ýene ýagşy, eger-de birnäçe ýa-da köp maglumat ýa-da waka bolsa olary umumylaşdyrmak, deňeşdirmek, anyk netijä gelmek pikirini, garaýşyňy aýtmak zerur.

Ýalaňaç maglumatlaryň sanawy hiç zat bermeyär. Olary “geýindirmel”. Olary dürli stilistiki serişdeler, garaýyşlar, çözgütler, netijeler bilen “geýindirmeli” we ş.m.

Şeýlelikde, döredijilik üstünligini gazanmagyň esasy açary, magumatlaryň “geýindiriliş” usulyýetinde-seljerilişinde, ol baradaky pikir ýöretmelerde, garaýyşlarda ýerleşýär.

Žurnalist maglumatlaryň manysyny ýüze çykarmak bilen olaryň ugruny, çözüliş ýollaryny-da görkezmeli.

Ol belli bir temany ösdürmek, oňa jemgyýetiň ünsüni çekmek bilen okyjynyň gözünü açmaga, oňa ähmiýetli zatlary, täzeligi we ş.m. ýetirmäge çalyşmaly.

Eger-de, üstünlikler barada gürrüň gidýän bolsa şol üstünligiň gazanylyş ýollaryny beýan etmeli we ş.m.

Korrespondensiýada netijeleriň ynamly, ynandyryjy umumylaşdyrmalaryň bolmagy zerur.

Korrespondensiýada hemme zady aýdyp bolmaýar. Şonuň üçin onda belli bir anyk temanyň ösdürilmegi zerur. Awtoryň köp tema ýüzlenip, köp pikirleri öňe sürmegi korrespondensiýanyň ähmiýetini gaçyrýar. Korrespondensiýalaram bar. Emma, gurak, ähmiýetsiz eserlerdir.

Ýokarda belleýşimiz ýaly korrespondensiýanyň jany bolmaly. Ony bolsa anyk alnan maglumatlar esasynda döredilen durmuşyň bir bölejiginiň beýany düzmeli. Awtoryň öz obýektine barmagy, onuň barýan wagty, gerekli adamlaryny gözläp, garaşmagy we ş.m. görkezilse iş janly bolýar. Hakyky gyzykly beýany işi janlandyrýar we ş.m.

Her bir korrespondensiýa (eger-de, ol uly göwrümlü bolsa) durmuş görünmeli. Durmuş bolsa esasan adamlarda görünýär.

Şeýlelik-de korrespondensiýada öňdebaryjylaryň, alymlaryň we ş.m. zähmet ussatlarynyň tejribelerini wagyz etmeli.

Korrespondensiýanyň özeninde bolsa adam ýa-da işgärler köpçüligi öz işleri, üstünlikleri, kynçylyklary, pikirleri, oýlanmalary bilen durmalydyr. Beýan etmek ýeterlik däl. Adamlary diňe material tarapyndan däl, tutuş psihologiýasy bilen görkezmeli. Adamyň medeniýetli, milli taraplaryny, işgärler köpçüligi bilen gatnaşyklaryny, gaýgy-aladalaryny, işi üýtgedip täzeçe guramak baradaky pikirlerini, jemgyýet üçin bitirýän ähmiýetli işleriniň ylmy taraplaryny we ş.m. beýan etmeli.

Üstünligi gazanmak üçin diňe zähmet çekmegiň ýeterlik dälidigini, üçin dogry pikirlenmegi hem başarmalydygyny onuň mysallar bilen esaslandyrmaly. Halkyň islegini öwrenmeli we ony kanagatlandyrmaga çalyşmaly.

Adatça toplanýan materiallaryň esasynda meýilnama düzülýär. Meýilnama esasynda işleriň kompozisiýasy–içki bölekleriniň bitewi gurluşy düzülýär, formasy aýdyňlaşdyrylýar. Eseriň köpçüligiň bilen gatnaşygy göz önünde tutulmaly. Materialy köpçüligiň gowy garşylamagyny gazanmaly.

Bu ýerde ilki bilen eseriň manysy, mazmuny uly rol oýnaýar. Ýöne ýeke mazmun korrespondensiýa üçin az bolýar. Korrespondensiýany gurak, ýürek gysdyryjy döretmeli däl. Onuň üçin onda birnäçe mazmuny bir tema birikdirip bilýän

janly formany tapmaly. Islendik gazet materialynyň formasy bolsa, onuň mazmuny bilen ölçenilýär.

Eger-de zametkada faktlar gysgadan anyk beýan edilýän bolsa, korrespondensiýasa durmuşy haýsydyr bir epizody beýan edilýär, görkezilýärfaktlaryň, hadysanyň manysyny ýüze çykarmak üçin işjeň gepleşikler geçirilýär. Garşylykly pikirler öwrenilýär, deňeşdirmeler getirilýär. Pikiri has gowy ýüze çykarmak üçin dürli nakyllardan, atalar sözlerinden, ganatly sözlerden peýdalanylýar we ş.m.

Korrespondensiýany ähli halk okaýar. Onuň ideýa-syýasy, edebi derejesi okyja gezetiň täsir edijilik güýjüni kesgitleýär. Jemgyýetçilik oňa, halkyň terbiýesine we ş.m. täsir edýär.

Makala.

1. Makalanyň aýratynlyklary
2. Makalanyň görnüşleri
3. Talyplar bilen makala žanrynyň üstinde işlemek

Makala publisistikanyň iň bir giň ýaýran görnüşleriniň biri bolup, ol gazet-žurnallaryň ideýa-syýasy derejesini – jemgyýetçilik ähmiýetini kesgitlemäge ukyply žanrdyr.

Bu žanryň özboluşlylygy nämeden ybarat? Dürli sözlüklerde makala uly göwrümde bolmadyk düzme diýen ýaly kesgitleme berýärler. Makala daşary yurt, aýratynam pes alymlary tarapyndan köp işlenildi we olaryň işlerinde bu žanr meseleleri goýýan, häsiýetlendirýän, seljermäniň esasynda ýüze

çykarylan umumylaşdyrmalary, netijeleri, çözümleri öwrenýän publisistikanyň esasy žanry hökmünde kesgitlenilýär.

Makalanyň ähmiýetine ony beýleki žanrlar bilen deňeşdirmek esasynda has gowy göz ýetirmek mümkin.

Korrespondensiýa maglumat ýa-da maglumatlar toplумы esasynda guralýar. Makalada maglumat kömekçi rol oýnaýar, onda maglumat diňe umumy pikiri ýa-da onuň aýratyn alnan ýagdaýlaryny şekillendirmek, esaslandyrmak üçin ulanylýar. Korrespondensiýa düzgün boýunça maglumatlary aýdyp, soňra olaryň ähmiýetini, manysyny açyp görkezmäge girişýär. Makalanyň awtory umumy pikirden yza çekilip, şol pikiri käbir ýagdaýlar bilen esaslandyrmaga, meseläniň beýleki dürli taraplaryny açmaga girişýär.

Korrespondensiýa özüniň tezisi, argumentasiýasy boýunça däl-de temasy boýunça anykdyr, kesgitlidir. Makala bolsa uly meseläniň giňişleýin umumylaşdyrmasy.

Makalada anyk maglumatlaryň, wakalaryň, hadysalaryň esasynda haýsydyr bir umumy pikir, ideýa ösdürilýär we esaslandyrylýar.

Korrespondensiýada wagt hem-de ýer, göwrüm taýyndan çäklendirilen ýagdaýlara seredilýär. Şeýle ýagdaýlar makalada uly meseläniň diňe bir tarapyňyň şöhlendirmäge hyzmat etdirilip bilner.

Garaýyşlaryň giňişligi, umumylaşdyrmalaryň çuňlugy-makala žanrynyň hökmany aýratynlyklarynyň biridir.

Tejribäniň tassyklaýşy ýaly birmeňzeş ýagdaýlar korrespondensiýa üçin seljermäniň sütüni bolup hyzmat etse, makala üçin material bolup hyzmat edip biler.

Korrespondensiýada awtor ilki bilen wakanyň, garşylyklaryň, meseleleriň içki aýratynlyklaryny ýüze çykarmaga çalyşýar, makalada bolsa olary şol waka birikdirýän gatnaşyklary yzarlaýar, olaryň durmuş, döwür bilen baglanyşygyny ýüze çykarýar.

Makala maglumatlara we stilistika esaslanýan uly göwrümlü materialyň tema degişli umumylaşdyrylmasy. Makalada awtoryň korrespondensiýasy maglumatlar we durmuş kanunalaýyklyklary barasynda pikir ýöretmeklik esasynda emele gelýär.

Haýsydyr bir pikiriň, ideýanyň dogrulygy ýa-da nädogrulygy bilen okyjyny ynandyrmak üçin makalanyň awtoryna diňe aýratyn alnan maglumatlaryň seljerişine däl (onsuza asla mümkin däl), eýsem şol meselä degişli bolan maglumatlaryň jemine daýanmak zerurdyr. Bu ýagdaýda maglumatlar awtoryň pikirini ösdürmekde, olary maglumatlar bilen tassyklamakda ugradyjy nokat hökmünde gulluk edýärler.

Makalanyň awtory öz okyjysyny meseläni çözmekde, durmuşa geçirmeklikde kömege çagyryýar, oňa ýüzlenär.

Žanryň esas talaplaryna jogap berýär gazet-žurnal makalalary özlerinde adatyça anyk meseleler bilen çuňňur teoretiki (nazary) umumylaşdyrmalary sazlaşdyrýarlar.

Makalanyň mazmuny we formasy ilki bilen awtoryň syýasy düşüňjesine, dünýägaraýşyna we döredijilik ussatlygyna baglydyr.

Maglumatlara, wakalara, hadysalara baha bermegiň diňe bir teoretiki, (nazaryýeti) däl-de eýsem terbiýeçilik ähmiýeti-de ýokarydyr.

Publisistiň takyky, adalatly garamagy zerurdyr. Subýektiwlik awtoryň we gazetini makalasynyňam ähmiýetini gaçyrýar. Wakalara, faktlara ylmy tarapdan çemeleşmek, olary öz bolşy ýaly anyk görkezmek, ýasamalykdan gçmak publisistiň borjudyr.

Publisistiň garaýyşlarynyň, işiniň anyklygy ony dogruçyl, obýektiw, watançylyk prinsiplerini we hünär ussatlygyny kesgitleýär.

Makala hakyky durmuş wakalarynyň umumylaşdyrylan, berk kesgitlenen pikirini ösüşini yzarlaýan publisistiki žanrdyr. Maglumatlaryň toplumynyň esaslandyrylmagy, anyk maglumatlar bilen esaslanýrmak esasynda makalanyň logiki özeni, pikirler, garaýyşlar emele gelýär. Şol pikirler, garaýyşlar bolsa korrespondensiýalary döredýärler.

Şeýlelik-de, makala durmuşyň anyk derwaýys meselesi boýunça awtoryň aýdyňlaşdyrylan, anyk maglumatlar bilen esaslandyrylýan korrespondensiýasyny şöhlendirýän publisistiki žanrdyr.

Makala gazetini baýdagy hem diýilýär.

Makalanyň görnüşleri:

Baş makala.

Gazetini ýa-da žurnalyň gatyny açýan redaksiýanyň ýa-da awtoryň çykyşy. Ol ýerli maglumatlaryň seljermesi esasynda günün esasy meselesini aýdyňlaşdyrýar. Makalanyň bu görnüşini okyjy bilen günün in esasy zerur, ähmiýetli wakasynyň gürrüňine başlaýar. Baş makala ol ýa-da beýleki mesele boýunça redaksiýanyň nukdaý nazaryny, garaýyşlaryny, prinsiplerini, syýasy we ylmy derejesini kesgitleýär. Gazetini

syýasy ugruny şöhlendirýär, ähmiýetli mesele baradaky garaýyşlaryny, pikirini, maksadyny ýüze çykaryar. Onuň esasy maksady günüň esasy meselelerine öz wagtynda seslenmek, hormatly Prezidentimiziň döwlet ähmiýetli durmuşa geçirýän Kararlaryny we ş.m. beýleki ýagdaýlary okyjylara düşündirmek, wagyz etmek, ol işleriň ähmiýetli taraplaryny açyp görkezmek we ş.m.

Bu ýerden baş makaladan edilýän talaplar gelip çykýar. Hormatly Prezidentimiziň tarapyndan we ş.m. durmuşa geçirilän kararlary we beýleki meseleleriň syýasy we beýleki ähmiýetli taraplaryny açyp görkezmek. Bu meselä halkyň aýratynam ýaşlaryň höwesini, işjeňligini gazanmak.

Mysal üçin: Hormatly Prezidentimiziň “Döwlet adam üçindir!” diýen şygarynyň manysyny düşündirmek ony anyk mysallarda esaslandyrmak we ş.m. bu meselä, ýurtda geçirilýän döwlet ähmiýetli çärelerе ýaşlary çekmek, olaryň bu çäreler işjeň gatnaşmagyny guramak makalanyň bu görnüşiniň esasy wezipesidir.

Problema baş makalasy.

Baş makala öwrenmeli we çözmeli meseleleri anyk görkezýär, beýan edýär. Beýleki görnüşdäki makalalar bolsa, olaryň çözüliş ýollaryny gözleýär, kesgitleýär, durmuşa geçirýär.

Operativ baş makala.

Adyndan bolşy ýaly, meseleleriň gyssagly beýany. Hormatly Prezidentimiziň şu günki çykaran karary ýa-da gol çeken resminamasy barada ertirki gazetde berip bolar. Bu ýerde gyssagly ýokary derejede bolmaly. Şol bir ähmiýetli meseläni

halk köpçülik şony eşitmänkä ony düşündirmegi, wagyz etmegi başarmaly. Hormatly Prezidentimiziň daşary yurt saparlary we ş.m. barada üç günden soň bu barada makala bermek gazetň ederejesini, bahasyny peseldýär.

Ylmy makala.

Hormatly Prezidentimiz “Ösen döwletde ylym esasy orny eýeleýär” diýmek bilen ylym-bilim pudagyna uly üns berilýär. Onuň bu ugurda alyp barýan döwlet ähmiýetli işleriniň her biri barada makalalar döredip bolsar, asla-da bu zerurdyr.

Häzirki wagtda beýik Galkynyş we özgertmeler zamanynnda ýurdumyzda geçirilýän ylmy-amaly maslahatlar. Olaryň ähmiýetli aýratynlyklary. Ýurduň baştutany tarapyndan halkyň edebiýatyna, sungatyna, edebi mirasyna goýulýan sarpa. Bu ugurda alnyp barylýan we durmuşa geçirilýän işler. Geçmişde ýaşap, döredip geçen edebi şahsyýetlerimiziň, şahyrlarymyzyň halkara derejesinde öwrenilip, olaryň eserleriniň täze bir röwüşde halka ýetirilmegi uly bir ynsanperwerligiň nusgasy hökmünde öwrenilmäge, beýan edilmäge mynasypdyr. Hut şu esasyda daşary ýurtly alymlaryň gaýry ýurtlardan biziň ýurdumyzda ýaşap geçen şahsyýetler barada gymmatly materiallary, maglumatlary getirmegi we ş.m. işlere giň mümkinçilikleriň açylmagy ylmy makalalarda esasy maglumat, waka, pikir, garaýyşlary emele getirip bilýärler.

Problema makalasy.

Şu günler biziň ýurdumyzyň gazetlerinde ýurduň ösüşine päsgel berýän neşekeşlik baradaky makalalar has köp berilýär.

Ýaşlary ýaramaz gylyk-häsiýetlerden daşda saklamak, jemgyýetiň bähbitli işlerine gönükdirmek, olarda

watansöýüjiligi, milliligi, ruhabelentlik häsiýetleri ösdürmek ýaly meselelere degişli makalalar hem köp berilýär we ş.m.

Publisistiki düşündirişler we publisistiň belligi.

Dürli wakalara öz wagtynda seslenmek, wakanyň, maglumatlaryň esasynda olary seljermek, dürli çeşmelere, taryhy ýüzlenip pikir ýöretmek bu görnüşdäki makalalaryň esasyňy düzýär.

Ýurtda bolup geçýän ýagdaýlara, Hormatly Prezidentimiziň alyp barýan adyl syýasatlaryna, döwlet ähmiýetli çärelere düşündiriş bermek diýmek ussat žurnalistlere degişlidir. A. Burunow, T.Orazgulyýew, O.Ödäýew, A.Ýusubow, K.Rejebow, G.Ýegenmyradow ýaly kämil žurnalistler bu ugurda köp işleri bitirýärler.

Makalanyň üstünde işlemek.

Makalanyň döredijilik prosesini esasy üç topara bölüp öwrenip bolar.

1. Tema saýlamak
2. Temanyň üstünde işlemek
3. Tekstiň üstünde edebi iş.

Ilkinji mesele, kynçylyk material saýlamakdan ybarat.

Awtor durmuşyň, wakalaryň synçysy, öwrenijisi hökmünde iň ähmiýetli, gyzykly zady saýlap bilmegi başarmaly. Beýleki bir döredijilik çylşyrymlylygy bolsa, temany kesgitläniňden soňra, şol tema degişli maglumatlary, wakalary publisistiki, ylmy taýdan esaslandyrmak meselesi–eseriň mazmuny. Bu ýagdaýlaryň ählisi awtoryň bilimine, dünýägaraýşyna, düşünjesine-korrespondensiýasyna baglylykda ýüze çykýar.

Esasy mesele, öz temaňa publistiki garaýyşlary siňdirmek. Bu ýerde pikiriňi esaslandyrmak üçin serişdeleri gözlemek barada gürrüň gidýär.

Temany kesgitläp, ony nähili beýan etmegiň ýollaryny gözlemeli. Makalany ýazmak köp maglumatlary çuňňur seljerip, giňişleýin umumylaşdyrmalary talap edär.

Makalalaryň haýsy görnüşinde eser döretmek meselesini awtoryň özi çözüär.

Seljerme –bu pikirleriň hereketidir we şol bir wagta makalanyň döredilmeginiň kepilnamasydyr. Bu ýerde faktlaryň analizi, anyk ideýalar boýunça pikirleriňi ýöriteleşdirmek zerurdyr.

Maglumatlary häsiýetlendirmekde hem köp maglumatlary sanawyna däl-de, az bolsa-da ähmiýetli, manylymaglumatlara üns bermek zerurdyr.

Makalanyň üstünde işleýän publisist materialyň gurluşy üçin netijeli, ähmiýetli ýollary saýlap almaly, oýlap tapmaly. Maglumatlary, wakalary, olar baradaky garaýyşlary çişirmeden daşda durmaly. Boşsözlülük, aşa köp getirilen çeperçilik serişdeleri eseriň ähmiýetini gaçyrýar.

Faktlaryň, stilistiki maglumatlaryň köplügi, pikirleriň, garaýyşlaryň aýdyňlygy, awtoryň esasy pikiriniň yzygiderlilik, eseriň ähmiýetli aýratynlyklaryny saýlap ýerli-ýerinde goýmak wakalary esasy talaplarydyr.

Makalada awtor onlarça mysallara daýanyp bilmez. Eseriň güýji we ynandyryjylygy başgaça ýüze çykarylýar. Publisist özüniň näme barada ýazmakçy bolýanlygyny doly kesgitleýär we ony öwrenýär, esaslandyrýar. Öz toplan

maglumatlaryň içinden diňe birnäçesini, belki-de birini, ýöne örän ähmiýetli ähli soraglara jogap bolup, meseläni açyp gözkezip biljegini saýlap, şonuň üstünde işlemeli.

Makalada, eger ol žurnal makalasy bolsa-da, iň bir esasly pikirleriň gysga konspektirlenen düzmesi bilen çäklenip bolar. Makala meseläni dogry goýmaga we ol mesele barada pikir ýöretmäge mümkinçilik döredýär. Gazet makalasynda anyk maglumatlara esaslanmanyň geçmeginiň özi-de ýeterlikdir. Temany çözmegiň şowly tapylan tygşytlý serişdesi-makalanyň we okyjynyň ynamly üstünliginiň açarydyr.

Her bir pikir üçin iň gowy frazeologiki konstruksiýalary (düzümleri), her bir makala üçin bolsa özüne gelşip duran kompozisiýany tapmak gerekdir. Publisistiň syýasy kämilligi saýlap alan temasynyň sosial ähmiýetli taraplaryny başarmakda ýüze çykýar. Şonuň üçinem makalany döretmek üçin aýratyn ünsli, üşüklü we pikirlerini, garaýyşlaryny dogry, doly aýdyň beýan edip bilmegi başarmaly.

Häzirki wagtda hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen ýurdumyzda geçirilýän döwlet ähmiýetli wakalaryň her biri uly göwrümlü makalanyň esasy temasydyr, ony dogry öwredip, halka doly ýetirmek bolsa, biziň žurnalistlerimiziň borjuna, başarnygyna baglydyr.

Metbugata syn.

1. Metbugata syn žanrynyň aýratynlyklary
2. Metbugatyň döreýşi we ähmiýeti
3. Talyplar bilen metbugata syn bermegi öwrenmek

Žanryň maksady. Metbugata syn sözi barlamak, öwrenmek, netije çykarmak diýen manylary berýär. Bu žanrda gazet-žurnallaryň işine baha berilýär. Olar köplenç ýagdaýlarda kesgitli wagtyň dowamynda geçirilýär.

Bu žanrda metbugatda ýüze çykýan täze, gyzykly zatlar barada gürrüň berilýär, gazetiň derejesine synçy baha berilýär, aýratyn alnan materiallary ýetmezçiliklerine ýa-da ýalňyşlyklaryna seljerme berýär.

Bu žanryň esasy maksady—neşirleriň, metbugatyň kämilleşmegine, onuň mazmunynyň, ideýa-syýasy derejesiniň ýokarlanmagyna, gazeti syýasy, derwaýys, sowatly, gyzykly çykarmakda žurnalistlere kömek bermekden ybarat.

Elbetde, metbugata syn žanrynda goýberilýän materiallar diňe žurnalistleriň dykgatyna däl. Eýsem, olar gazet-žurnal çykyşlarynyň esasynda jemgyýetçilik durmuşyň derwaýys meselesine, hojalyk-syýasy soraglara okyjylaryň ünsüni çekmek isleýärler.

Köplenç ýagdaýlarda metbugata syn redaksiýanyň synçysy bolup, golsuz ýagdaýda berilýär. Muňa garamazdan onda awtoryň aýratynlykdaky garaýyşlary duýulýar.

Metbugat syn žanrynyň görnüşleri.

Umumy synda belli bir awtor tarapyndan gazet ýa-da žurnal neşirleriniň işi seljerilýär. Çykyşlaryň esasy ugry, neşiriň ideýa-nazary, edebi derejesi kesgitlenýär. Netijede, redaksiýanyň umumy işine baha berilýär.

Elbetde, bir umumy synda redaksiýanyň işiniň ähli tarapyna seredip, ähli materiallary seljerip bolmaýar. Şonuň üçinem ol synda gazetiniň öz maksadyny we wezipelerini ýerine ýetirmekde häzirki wagtda döwrebap ýerine ýetirişini, hojalyk-syýasy meseleleri beýan ediş aýratynlyklaryny bellemek zerurdyr.

Metbugata tematiki syn.

Gazetiniň anyk tema boýunça belli bir anyk alnan wagtyň dowamynda geçiren işleriniň seljermesii.

“Nesil” gazetiniň ýaşlaryň durmuşyna degişli materiallary nähili beýan edýär we ş.m.

Neşiriň şol bir meseläni öwreniş ýollary, aýratyn lyklary we ş.m.

Metbugatda informasion syn.

Munda has ähmiýetli nusgawy materiallaryň mazmuny, formasy we ş.m. barada bir ýa-da birnäçe gazetleriň işi öwrenilýär. Bu hili synlar gazet materiallaryndaky meseleleri öwrenip seljerme bermeýärler, bahalandyрмаýarlar. Olar esasan habar bermek bilen çäklenýärler.

Synyň üstünde işlemek.

Synyň temasy anyklamak bilen ilkinji bellemeli zat gazetiniň ugry, maksady we ş.m. neşiriň döwür bilen aýakdaş gitmegi,

ýurduň Prezidentiniň Permanlaryny we döwlet ähmiýetli çärelerini durmuşa geçirmekde esasy alyp barýan işleri.

Synyň ugruny anyklanylandan soňra, awtor gazetiň mazmunyny yzygider öwrenär. Öz öwrenýän meselesi boýunça berilen materiallar beýleki gazetlerden nähili tapawutlanýar. Ähmiýeti, janlylygy, täsiri-mesele çözüşi we ş.m. aýratynlyklarynyň umumy derejesini bahalandyrmaly.

Bu žanrda döredilen materiallar düşnükli, aýdyň beýan edilmeli.

Synyň maksady: Neşiriň ýurduň gurluşyna täsiri. Hormatly Prezidentimiziň permanlary we beýleki ähmiýetli çäreleriň wagyz edilişini öwrenmek.

Gazetiň awtorlary barada, olaryň işlerini özara deňeşdirip beýan etmek we ş.m.

Neşiriň hilini ýokarlandyrmak. Gazeti täsirli, janly-jemgyýetçilik bähbitleri esasyda çykarmak.

Jemgyýetçilik durmuşy gazet-žurnalsyz, radio-telewideniýesiz göz önüne getirmek mümkin däl. Köpçülikleýin habar beriş serişdeleri halk bilen döwletiň arasyndaky esasy serişdedir.

Häzirki döwürde-de hormatly Prezidentimiz žurnalistleriň işine örän uly üns berýär. Ol tutuş KHBS-niň işini ýokarlandyrmak üçin olary dünýäniň ösen ýurtlarynyň tehnikasy bilen üpjün etdi. Şu babatda aýdylanda metbugatyň, žurnal, radio, telewideniýe, foto işleriniň hiliniň öňkilere garanynda has gowulanandygyny bellemek zerurdyr.

Resenziýa

1. Resenziýa žanrynyň döreýşi we aýratynlyklary
2. Resenziýa görnüşleri
3. Talyplar bilen resenziýa žanrynyň üstinde işlemek

Gazetler okyja netije täsir etmek maksady bilen onuň sahypalarynda diňe bir durmuşy, syýasy, ykdysady, önümçilik wakalary barada däl-de, eýsem ylmy we çeper eserler, olar baradaky garaýyşlar barada hem ýazýar. Bu barada ýazylan eserlere “Resenziýa” diýilýär.

Gazet resenziýasynda ylmy, syýasy, çeper eserlere publisistiki syn berilýär. Eserleriň ähmiýeti, žanrlaryň, temanyň wajyplygy ýa-da dældigi, olaryň kompozisiýasy, beýan ediş aýratynlyklary, ynandyryjylygy, täsirliçligi we ş.m. bu žanrda beýan edilýär.

Žanryň maksady ylmy eserleriň jemgyýete getirip bilýän peýdasyny, çeper eserleriň kitap dükanlarynda gum basyp ýatman, öz okyjylaryny tapmagy, sungat we ş.m. eserleriniň halkyň iň söýgüli eserlerine öwürlmegini gazanmak.

Resenziýa žanry öz häsiýeti boýunça analitikdir. Ol halkyň eserleri diňe bir öwrenmek bilen çäklenmän, ol eserleriň halkyň aňyýetine, ruhyýetine getirýän täsirini terezi ýaly ölçýär.

Has dogrusy, resenziýa, bahalandyrmak, gaýtadan seretmek diýmegi aňladýar. Okyjy, tomaşaçy kitaby ýapyp gözünü ýumup näme okanlygyna, onuň täsirine näderejede durmuşlygyna ýa-da teatrdan çykyp, eseriň näderejede gyzykly goýulanlygyna, artistleriň ynandyryjy, täsirli hereketlerine göz ýetirmek isleýär.

Şeýle-de tersine eserlerde nämäniň ýetmeýänligine egerde ony başgaçarak beýan eden bolsa, ýa-da goýan (teatrda) bolsa olaryň jemgyýetçilik ähmiýetiniň, bahasynyň-ömrüniň aýratynlygyna baha bermek isleýär. Ýöne bu işi kim ýerine ýetirip biler? Elbetde, resenzzent (synçy). Kitaplary, ylmy işleri, çeper eserleri münlerçe, millionlarça adamlaryň okamaklygy üçin, spektakllary, oýunlary bolsa şonça adamlaryň dynç almaklary üçin döredilýär.

Adamlar teatrdan dynç alman tomaşa etmegi tersine ýadaw, düşnüksiz, aýdyň bolmadyk duýgular bilen gaýtasa (gahar etse) ýa-da uly göwrümlü kitaby okap wagt ýitirendigine gynansa, resenziýanyň kömegi bilen bu ýagdaýlary düzedip biler. Şonuň üçinem resenziýa žanrynyň esasy maksady halkyň aňyýetine, ruhyýetine täsir etmekde ýalňyşlygy, gowşaklygy düzetmek, üstünlikleri wagyz etmekden ybaratdyr.

Şeýlelik-de resenziýa diňe žurnalistler, ylmy işgärler ýa beýleki ş.m. resenzzentler tarapyndan däl, eýsem ýönekeý halk köpçüligi tarapyndan hem döredilýär.

Goý, ol ýönekeý sözler bilen, sadaja beýan edilen bolsun, halk köpçüligi tarapyndan ýazylan eseriň özüne täsirini beýan edýän ýürekden çykan söz has ähmiýetlidir. Sebäbi, onda ýasamalyk bolmaýar. Halk üçin döredilen sungata halkyň beren bahasy gymmatly bahadyr.

Resenziýanyň görnüşleri.

Resenziýanyň halkyň ruhy durmuşynyň dürli ýagdaýlaryna bagly döredilýänligi üçin, onuň seljermesiniň serişdeleri hem dürli-dürlüdür. Bu žanryň esasy häsiýetli aýratynlygyny kesgitleýär.

Metbugatda resenziýa esasy iki topara bölünýär.

Birinji–teoretiki, nazary görnüşe ylmy jemgyýetçilik=syýasy işleri bahalandyryan eserler girýär.

Ikinji görnüşine çeperçilik formasynda edebiýat we sungat temalaryna degişli döredilen işleriň bahalandyrmalary girýär.

Birinji görnüşde durmuş hakykaty nazary, ylmy görnüşde şöhlelendirilýär.

Hormatly Prezidentimiziň ylmy-nazary esasynda döreden eserlerine ýazylan resenziýalaryň hetdi-hasaby ýok. Döwlet baştutanymyzyň türkmen bedewine bagyşlan döreden ylmy-çeper kitaby-da halkyň uly söýgüsine mynasyp boldy. Munuň şeýledigini biz, diňe metbugat sahypalarynda beýan edilen ýa-da radio-telewideniýe arkaly ýaýlyma berlen resenziýalaryň üsti bilen bilip bilýäris.

Awtor resenziýa üçin tema, eser saýlap wagty ilki bilen onuň jemgyýetçilik ähmiýeti, köpçüligiň şol esere bolan gatnaşygyny öwrenmelidir.

Seljermäniň esasynda esere umumy baha bermek ýeterlik däl. Onuň beýan edýän meselesi boýunça edebiýatdaky orny, nazary we jemgyýetçilik–syýasy ähmiýetiniň görkezilmegi zerurdyr.

Resenziýanyň aýratynlygy diňe bir seredilýän meseläniň hili boýunça däl, eýsem gazetiniň özboluşly ugry, eseriň köpçülikleýin habar beriş serişdelerindäki we auditoriýadaky, halkyň içindeki niýetlenen orny boýunça hem düşündirilýär. Ruhy durmuşyň köp obrazly ýagdaýlarynda resenzzent diňe gündelik neşiriň ugruna, meselelerine gabat gelýän eserleri saýlap alýar.

Mysal üçin çagalara niýetlenen neşirlerde ylmy eserleri seljermek bolmaýar we ş.m.

Biziň ýurdumyzda “Türkmenistanda ylym we tehnika žurnaly” ylmy-nazary işleri neşir edýär.

“Garagum” žurnaly we “Edebiýat we sungat” gazetini bolsa sungat we çeper eserleri öwrenýär.

Resenziýa ilki bilen seljermäniň gurluşy, esaslandyrylyşy, subut edilişi, pikirleriň yzygiderliligi bilen baglanyşyklydyr. Awtoryň pikirine düşünmek, onuň beýan ediliş ýollarynyň, publisistiki, aýdyň ýazyp bilmek başarnygyny öwrenmek resenziýadan edilýän esasy talaplaryň biridir. Şeýlelik-de, resenziýa okyjyny öz “aňa täsir etmek”, “duýga täsir etmek”, pikirleriň logikasyny täsir aýratynlyklary bilen birleşdirmek, ylmy esaslandyryjylyklary bilen okyjyny ynandymaly. Şeýle resenziýalar hemişe okyjynyň ýadynda galýar.

Syýasy-jemgyýetçilik gazetlerinde neşir edilýän resenziýalaryň köp bölegi edebiýat, teatr, kino, saz, şekillendiriş, radio we telespektakl ýaly eserlere degişlidir.

Halka çeper döredijiligi düşündirmek üçin, ilki bilen wakanyň logiki täsirine däl, eýsem awtoryň obrazly kabul edijilik dünýäsine, çeper oýlanma dünýäsine girmegi başarmaly. Diňe şeýle edeniňde resenzzent eseriň manysyna düşüniş we ony düşündirip, şeýle hem ýüregiňe we aklyňa täsir edip biler.

Ideologiýa. Pikir we estetiki ýagdaýlaryň sazlaşygy resenziýanyň edebiýat we sungat temasyndaky esasy aýratynlygydyr.

Resenziýada esasy gahrymanlaryň häsiýetleriniň analiz ýagdaýlaryna, eseriň çeperçilik aýratynlygyna uly üns berilýär.

Žanryň publisistiki özboluşlylygy.

Resenziýanyň döwrüň meselesi bilen gabat gelmegi hökmanydyr. Eseriň döwrebaplygy gaty anyk göz önünde tutulmadyk ýerinde hem gazetdäki resenziýa öz publisistiki wezipelerini üýtgetmeýär.

Resenzent kitaby ýa-da eseri wagyz etmek bilen , dünýägaraýyş, ideologiki meseleleri esasy orna geçirilýär we okyja eseriň terbiýeçilik ähmiýetini düşündirmän ýardam edýär.

Gazetde ähli çykyşlaryň esasynda syýasy meseleleri kesgitleýän içki baglanyşyk bar. Haýsydyr bir eseri öwrenmek bilen resenzent onuň jemgyýetçilik manysyny ýüze çykarýar, suratkeşiň “döwrebaplygyň taryhyny” görkezip bilişini publisistiki esaslarda düşündirýär.

Resenzentiň maksady sungatyň sosial funksiýalarynyň we sosial gelip çykyşynyň düşündirilişindedir.

Jemgyýetçilik–syýasy metbugatda esasy ahlak, moral, estetiki, psihologiki meseleler resenzentiň ünsüni çekýär.

Bu meseleleriň çeper döredijilikde tutýan orny, durmuşyň ruhy dünýäsine täsiri olaryň esasy meselesidir. Resenziýa mazmuny taýyndan, formasy taýyndanam publisistikdir.

Ol giň halk köpçüliginiň kabul edijiligine niýetlenendir. Edil beýleki žanrlardaky ýaly onda hem asyl nusga-orginallyk, batyrylyk, kompozisiýanyň täsirliligi we gelşikliligi we ş.m. bahalandyrylýar. Munda awtoryň diňe bir öz pikirleriniň

dogrulygyny okyja ynandyryp bilşi däl, eýsem onuň duýgularyna täsir edip bilşi uly ähmiýete eýedir.

Umuman , resenziýa biziň türkmen metbugatymyzda hem uly orun eýeleýär. Häzirki döwürde beýik Galkynyş we özgertmeler zamanynda Hormatly Prezidentimiziň jemgyýetçilikmähmiýetli kitaplary, geçmişdäki şahsyýetlerimiziň eserlerini gaýtadan neşir edip çykarmagyna badalga bermegi uly ynsanperwerlikden nyşandyr. Şeýle hem hormatly Prezidentimiziň hut öz döredýän eserleriniň halkymyzyň arasynda uly goldaw tapmagy öwrenmäge we beýan edilmäge mynasyp ýagdaýlaryň biridir.

Obozreniýe (Syn bermek)

1. Syn bermek žanrynyň döreýşi we aýratynlyklary
2. Syn bermegiň görnüşleri
3. Talyplar bilen obozreniýa žanrynyň üstinde işlemek

Obozreniýe /Syn/žanr hökmünde.

Obozreniýe /syn/ žanrynyň döremeginiň esasy aýratynlygy metbugatyň materiallarynda durmuşyň suratyny çekmek. Okyjy üçin jemgyýetçilik durmuşy has aýdyň, has düşnükli göz önüne getirilmäge mümkinçilik döretmek.

Jemgyýetiň syýasy, ykdysady, medeni, oba hojalyk, önümçilik we ähli pudaklary synçylaryň esasy beýan edýän meseleleridir.

Häzirki wagtda Galkynyşlar we özgertmeler döwründe türkmen synçylarynyň eserleri, çykyşlary aýratyn bellemäge mynasypdyr. Bu döwürde syýasy synçylar A.Burunow, K.Agaýew, G.Aşyrow we beýlekiler jemgyýetçilik durmuşymyзда Hormatly Prezidentimiziň türkmen halky üçin durmuşa geçirilen döwlet ähmiýetli permanlaryny, çärelerini wagyz etmekde uly ussatlyk görkezýärler. Olaryň aýratynam türkmen telewideniýesiniň “Altyn asyr” ýaýlymynda göni efirde berýän gepleşikleri örän ähmiýetlidir.

K.Rejebow, G.Orazgulyýew, A.Burunow, A.Ýusubowa ençeme metbugat synçylary-da özleriniň esaslandyrylan pikirleri bilen haklyň in tanalýan publisistlerine öwrüldiler.

Synçynyň meselesini diňe awtoryň özi ýerine ýetirip bilýär. Awtor öz maksadyny anyklanyndan soňra, durmuşyň döwrebaplygynyň dürli taraplaryny görkezýän durmuşy faktlaryň jemini öwrenýär, olaryň özara baglanyşyklaryny we funksional gatnaşyklaryndaky aýratynlyklary ýüze çykarýar.

Synyň esasy meselesi düzgün boýunça döwrüň jemgyýetçilik–syýasy, durmuşy maglumatlarynyň jemi--wakalar, hadysalar, maglumatlar we ş.m. bolup hyzmat edýär.

Temany saýlamaklyk jemgyýetçilik durmuşyň haýsy-da bolsa, bir pudagyny dolulygyna göz önüne getirmäge mümkinçilik döretmekden, durmuşa “panorama” bermekden ybarat.

Eseri analiz edeniňde obozreniýäniň durmuşyň wakalarynyň ownuk böleklerine çenli anyk görkezip bilmeginiň bir tarapdan reportažyň esaslary bolup hyzmat edip biljekdigine, beýan edijilik aýratynlyklarynyň korrespondensiýa döretmäge, adamlaryň durmuşlaryndan alynan epizodlaryň bolsa oçerkde

görkezilip bilinjekdigine göz ýetirip bolýar. has dogrusy , awtor temasyňa degişli faktlary toplam durmuşyň şol pudagyny dolulygyna görkezmeklik üçin islendik ýagdaýlara, wakalara, pursatlara ýüzlenmäge haklydyr.

Synçy öz temasyňa degişli bolan jemgyýetçilik durmuşy açyp görkezmek üçin durmuşy, dürli pudaklaryndaky faktlara ýüzlenip bilýär.

Obozreniýäniň esasy aýratynlyklarynyň biri onda korrespondentiňki ýa-da reportýoryňky ýaly her bir fakta, waka, hadysa aýratynlykda däl-de eýsem bitewiligiň bir bölegi hömünde seredilýär.

Şonuň üçinem synçy faktlaryň özara baglanyşygyny we gatnaşyklaryny öwrenmek esasynda olaryň jemgyýetçilik ähmiýetini ýüze çykarmaga çalyşýar. Bu aýratynlyk ony makaladan düýpgöter tapawutlandyrýar. Synçy ilki bilen faktlaryň häsiýetlerine, makalanyň awtory bolsa kanunalaýyklyklara üns berýär.

Eger makalada kesgitli pikiriň aýdyň ösüşi talap edilýän bolsa, synyň merkezinde täze faktlar, täze täsirler we täsirlenmeler durýar.

Bu maglumatlar we pikirler baradaky aýratynlyklar makalanyň faktlary inkär etmegini, synyň bolsa piiri inkär etmegini aňlatmaýar. Pikiriň maglumatyinkär etmeýänligi ýaly maglumatyň hem pikiri inkär etmeýänligi öz-özündenem düşnükliidir.

Maglumatlaryň jemi hökmünde jemgyýetçilik durmuşyň ähli formalary-ykdysady, syýasy, ruhy we onuň ähli formalary bilen wakalary, ýagdaýlary, hadysalary özüne birikdirýär.

1) Obozreniýäniň esasy ilkinji elementi faktyň özüdir.

Bahalandyrmak düşündirişiň roluny ýerine ýetirýär, şonda edil fakt ýaly durmuşy şöhlelendirmek hadysasy hem synyň esasy merkezine öwrülýär. Awtor öz gürrüň berýän zatlaryny diňe habar berýän, sanap geçýän ýaly bolsa-da ol beýle däl. Ol beýan edýär we kommentirleýär.

Syn üçin esasy düşündiriş berýän maglumatlary gözlemek, olary saýlamak, belli bir ulgama-sistema, görnüşe salmak, olaryň üstünde işlemek, garaýýşlar we tutuş şekiliň döredilmegidir.

Diňe her bir maglumatyň üstünde çuňňur oýlanmak esasynda onuň ähmiýetini we ornuny kesgitläp, maglumatlaryň jeminde bolsa durmuşyň dogry şeklini çekip bolar.

Synçy maglumatlary toplamak bilen olary deňeşdirýär, belli bir toparlara bölýär. Olary dogry bölmek arkaly deňeşdirmekde olaryň nämeligini ähmiýetini ýüze çykaryp bolýar.

2) Obozreniýäniň ilkinji alamaty birinjiniň esasynda ösýär ol maglumat saýlamak, haýsydyr bir tarapy öňe çykaryp, saýlamak esasynda emele gelýän pikirdir.

3) Üçünji alamat bolsa obozreniýäniň mazmuny bu gönüden-göni awtoryň düşündirişidir, häsiýetlendirmeler, netijeler, kesgitlemeler, seljermelerdir.

Maglumatlaryň üstünde oýlanma, olary düşündiriş bermek obozreniýede deňme-deň gidýär. Olary bir topara düzmek aýratyn alnan maglumatlaryň ähmiýetini açyp görkezmek esasynda dürli häsiýetlendirmeler we bahalandyrmalar emele gelýär.

Munuň ähli elementlerini bir bitewilige birleşdirýän sapak synçynyň öňe sürýän meselesidir. Maglumatlary bilýän synçynyň önünde şol maglumatlaryň näme aňladýanlygy, olaryň döreýiş we ösüş aýratynlyklary baradaky soraglar ör boýuna galýar. Synçynyň öwrenen maglumatlarynyň esasynda öze sürýän meselesi, soňra synyň esasy özenine, merkezine öwrülýär.

Ahli materiallaryň guralyşy, formasy –žanr görnüşlerini, kompozisiýany, stili kesgitleýär.

Köp maglumatlary, wakalary, şahsyýetleri, pursatlary beýan edýän synda bir obýektden beýleki obýekte geçmek sazlaşykly ýagdaýda bolup geçmeli epizodlaryň arasynda köplenç uzyn wagt aralygyndaky wakalara we ş.m. syn berýän obozreniýeler aýratyn bölümlere we sözbaşylara bölünýärler.

Jemläp alanymyzda:

Birinjiden, obozreziýe--bu dürli eserleriň toplумы (hat-da olar bir tema degişli bolsa-da) däldir. Ol özeninde beýleki žanrlarda gabat gelmeýän ponoramaçylyk prinsipi bolan aýratyn alnan eserdir.

Obozreniýäniň bitewilik we žanr häsiýetlendirmesi onuň syn berýän meselesini, wakasyny hemmetaraplaýyn şekillendireninde, suratlandyranynda ýüze çykýar. Bu bolsa ilki bilen köp sanly, dürli häsiýetli ýöne tipiki maglumatlara duşýan synyň, obozreniýäniň binýadyny, özenini düzýär. Dürli maglumatlaryň özara gatnaşyklaryny we baglanyşygyny ýüze çykarmak syn bermegiň manysyny düzýär, formalary köp obrazlylygy bolsa bu esasy aýratynlygy tassyklaýar.

Ikinjiden, syn bermegiň her bir bölümi aýratyn eser bolman, uly eseriň bir bölegidir.

Üçünjiden, syn bermegiň aýratyn böümleri bir-biriniň üstüni doldurmak bilen bitewiligi emele getirýärler.

Syn bermegiň görnüşleri.

Dürli görnüşli syn bermegiň özboluluslylygy mazmunynyň we formanyň aýratynlyklary bilen baglanyşyklydyr. Umumy syn bermeler mazmuny boýunça tapawutlanýarlar. Syn berme dünýäniň, ýurtlaryň durmuşyna syn berýär. Synlar bolup geçýän ýagdaýlary, wakalary we ş.m. beýan edýärler. Tematiki synlar bolsa, jemgyýetçilik durmuşyň belli bir tarapyny –ykdyady, tehniki, medeni we ş.m ýagdaýlary şeýle hem belli wagtyň dowamyndaky ýagdaýlary suratlandyrýarlar. Esasy topary, hatlara syn düzýär.

Obozreniýe formasy boýunça örän köpdürlidir.

Bu habar-informasion (hronika, reportaž we ş.m.) seljerme-analitiki (onuň hem aýratyn bölümleri korrespondensiýanyň, düşündirişiň-komentariýanyň alamatlaryny özünde saklap bilýär), çeper publisitiki-oçerk ýa-da felýeton syn bermedir.

Umumy obozreniýa.

Eger-de, syn beriji belli bir kesgitli wagtyň dowamynda belli bir ýurtda ýa-da birnäçe ýurtda bolup geçýän wakalaryň, hadysalaryň, ýagdaýlaryň iň ähmiýetlisini gürrüň bermeli bolsa ol umumy syn berme bolýar.

Umumy obozreniýalar yzygiderli bolubam (hepdelik, aýlyk) bolmanam bilerler. Yzygiderli bolmadyk synlar

durmuşyň häsiýetli taraplaryna anyk obýekte panorama mümkinçilik alýar.

Umumy obozreniýalar gazetleriň baýramçylyk sanlarynda hem berilýär. Mysal üçin passíýad 1-nji maý, 7-nji maý baýramçylyklarynyň geçişi we ş.m. barada. Şeýle hem dünýäniň ýüzi boýunça täze ýyl obozreniýeleri ýurtlaryň täze ýyla taýýarlygy gyzykly obozreniýe bolup biler.

Tematiki obozreniýe.

Käwagtlarda tematiki obozreniýalaryň hem zerurlygy, ähmiýeti uly bolýar. syýasy, ykdysady, medeni pudaklaryň dürli taraplaryny görkezmekde birmeňzeş faktlaryň ýagdaýlary tematiki obrazýň esasy bolup hyzmat edýär. Bu ýerde saýlanan belli bir toparlara bölünen, deňeşdirilen, düşündiriş berlen maglumatlar ýa-da wakalar žanryň aýratyn özboluşlylygyny emele getirýär-oňa tematii obozreniýe diýilýär.

“Ykdysady syn berme ”, “Ylmy syn berme”, “edebi syn” , “Metbugata syn” we ş.m.

Gazet materiallaryň bir görnüşi bolup hepdeli, aýlyk, ýyllyk materiallary alyp, öz saýlan temasy boýunça olara syn berýär.

Halkara syny.

Okyjylar köpçüligi üçin ýurt temalaryndan berilýän halkara synlar hem uly ähmiýete eýedir.

Daşary yurt synlary gazetlerde yzygiderli neşir edilip durulýar.

Häzirki wagtda beýik Galkynyş we özgertmeler zamanynnda hormatly Prezidentimiz türkmen halkyna, aýratynam ýaşlara daşary yurt žurnalistikasyny öwrenmekde, olar bilen içgin tanyşmakda uly mümkinçilikler döretdi. Şu babatda daşary yurt durmuşy, habarlary internet arkaly öwrenilýär we biziň gazet-žurnallarymyzda yzygiderli neşir edilýär.

Hatlara syn.

Synyň ýene-de bir ähmiýetli görnüşleriniň biri hatlara berilýän syndyr. Bu synlar hem umumy ýa-da tematiki formada bolup biler.

Halkdan gelyän hatlar metbugat neşirleri üçin zerur, sebäbi halkyň içinden hakyky ýürekden beýan edilen zehinler bar. Olar köp gyzykly, täsirli zatlary aýdýarlar. Olar redaksiýa ýa-da habarçy tarapyndan ýörite taýýarlanan materiallardan özleriniň tebigy özboluşlylygy bilen tapawutlanýar. Olar-da ýasamalyk bolmaýar. Olar köpräk neşir edip höweslendirmeli, işjeňligini galdyrmaly. Şonda gazet öz okyjylaryny tapýar.

Synyň üstünde işlemek.

Synyň üstünde saýlanan tema boýunça meseläni dogry goýmagy başarmakdan başlaýar. Materiallary we maglumatlary gözlemek işi, hatlary we resmi kagyzlary öwrenmek meselesi işiň möhüm bölegini düzýär. Ýöne maglumatlary saýlamak, wakalaryň, durmuş "ponoramasyny" döretmek üçin şol maglumatlary nähili ýygnamalydygyny, saýlamalydygyny, nähili düşündirmelidigini we kommentirlemelidigini bilmeli.

Maglumatlary hakyky durmuş bilen deňeşdiripmeli. Synçy dialektiki birligiň aýratynlygyna we umumylygyna düşünmeli.

Islendik bir umumylyk aýratynlykdyr. Ýagny, bölekleriň toplumydyr, haýsydyr bir tarapydyr.

Maglumatlary öwrenmegiň we olaryň esasynda umumy kartinany döretmegiň umumy prinsipi maglumatlaryň arasyndaky özara baglanyşygyna düşünmekdir.

Syn üçin maglumatlary saýlamak bilen ol faktlaryň her biriniň umumy maglumatlar bilen nähili baglanyşyklydygyny göz öňüne getirmeli, onda umumylygyň nähili anyk ýüze çykýanlygyna göz ýetirmeli.

Maglumatlary toplam, olaryň gerekisini saýlamak we jemlemek bilen synçynyň işiniň baglanyş basgançagy tamamlanýar. Ikinji başlangyjy maglumatlaryň gatnaşyklaryny we özara baglanyşyklaryny gurmak.

Synçy maglumatlaryň seljerişini çuňlaşdyrman, habar syn hem döredip biler. Bu hili synlarda maglumatlar deňeşdirilýär, ýöne seljerilmeýär. Wakalaryň, hadysalaryň sebäp gözleg baglanyşyklaryna, maglumatlaryň jemgyýetçilik durmuşyň umumy kanunalaýyklyklary, prosesleri, ugurlary esasynda seredip bolar. Faktlaryň arasynda sebäp-gözleg gatnaşyklaryny tapmak, temanyň emele gelmegine we meseläni öňe sürmäge mümkinçilik döredýär. Şeýlelik-de analitiki syn döretmegiň açary bolýar.

Metbugatda synlaryň ähmiýeti uly. Her bir gazetiniň ýörite synçylary bolýar. Olar gazetiniň temasyny syýasy ugruny bilýärler we şol boýunça dürli synlar bilen auditoriýany üpjün edýärler.

Hat žanry.

1. Hat žanrynyň döreýşi we aýratynlyklary
2. Hatyň görnüşleri
3. Talyplar bilen hat žanrynyň üstinde işlemek

Hat sözünüň birnäçe manysy bar.

Birinjiden ol “žanr” hökmünde ulanylýar. Ol korrespondensiýanyň resmi formasy bolup, onda maglumatlaryň sanawy, haýyşnamalar, görkezmeler we dürli materiallar saklanýar.

Ikinjiden bolsa, ol bir adamyň beýleki birine ýazan şahsy hatydyr.

Žurnalistikanyň tejribesinde “hat” sözi has giň manyda ulanylýar. Köp ýerlerde hat edebi oýlanmalaryň sözbaşylary hökmünde hem getirilýär. “Ogluma ýazan hatlarym”, “Syýahatçynyň hatlary” ýaly eserlerde we ş.m.

Köplenç ýagdaýlarda hat esasy meseleleri ýüze çykarýan, möhüm ähmiýetli materialdyr. Häzirki wagtda gazetlerde “hat” sözi köp rubrikalar bilen baglanyşdyrylyp hem ulanylýar. Şeýle hem dürli habarlar, arzalar, teklipler, geçmiş baradaky we ş.m. gürrüňler, wakalar, seslenmeler, gazetde berilýän çykyşlara täsirler we ş.m. “redaksiýanyň poçtasy” diýen düşnje bilen baglanyşykly mazmundaky materiallaryň ählisine “hat” diýilýär.

Okyjylaryň, oba habarçylarynyň we ş.m. adamlaryň köp hatlary gazet sahyplarynda aýratyn eser hökmünde neşir edilýär.

Hat okyjylaryň çykyşlarynyň aýratyn formasy soňra bolsa professional-žurnalistiki döredijiligiň aýratyn formasy

ýrite žanr hömünde epistolýar publisitikasy adyna eýe boldy. Epistola-grek sözünden geçen söz bolup, “ibermek” diýmegi aňladýar. Bu žanryň özboluşly aýratynlyklary kem-kemden kemala geldi. Hatyň umumy aýratynlyklaryna awtoryň anyk adama ýüzlenip döreden eserini (wakalar, meseleler we ş.m. barada) goşmak bolar.

Bu ýerde awtoryň gönüden-göni anyk adama ýüzlenmesi barada gürrüň gidýär. Awtor hökmünde aýratyn alnan şahsyýet, sosial topar, zähmet kollektiwi hem çykyş edip biler. Hatyň awtorynyň öz anyk adama aýdyň şöhlelendirilen ýüzlenmesi diňe bir formany kesgitlemek üçin däl, eýsem žanryň mazmuny üçin hem ähmiýetlidir. Alymlaryň belleýşi ýaly, birinjiden, Gazete ýazylan hatlar, ol belli bir žurnalistiň ýa-da redaktoryň göni öz adyna ýazylan hem bolsa hususy arza däl-de, anyk resminama hasap edilýär. Awtor öz hatynyň üsti bilen syýasy hereketi ýüze çykarmaga ünsüni çekýär.

Ikinjiden: Hat–içinde awtoryň şahsyýetini suratlandyryýan, onuň psihologiýasyny ýüze çykarýan adam resminamadyr.

Hat näçe sada beýan edilen bolsa, ondaky aýdylýan zatlar, gürrüň berilýän wakalar şonça-da täsirli, ähmiýetli we ol hiç hili professional korrespondensiýa bilen ornuny çalşyp bilmejek zerur resminama hasaplanýar.

Hatlar gysga ýa-da çuňlaşdyrylyp uzak ýazylan bolup biler. Synçylyk döwründe gabat gelýän wakalar ýaly hatlarda hem aýratyn alnan wakanyň beýany bolup biler.

Hatlar kiçi formada (seslenme haty, sorag haty, teklipl haty, arzuw-isleg haty, minnetdarlyk haty, duýduryş haty we ş.m.) aýdylan prinsipler gurluşy boýunça ösmedik oýlanma we anyk maglumata esaslanmak ýaly görnüşlerde bolup biler.

Emma giň, çuňlaşdyrylan formadaky hatlarda pikirler we bahalar, netijeler we teklipler yzygider we hemmetaraplaýyn esaslandyrylýar.

Hatlaryň häsiýetleri olaryň anyk adama gönükdirilişine görä dürli-dürlidir. Belki bir adama ýa-da topara niýetlenen hatlar açyk hatlar hasaplanylýar. Kim tarapyndan belli bolmadyk hatlara bolsa “adressiz hatlar” diýilýär.

Epistolýar žanryň emele gelmegi. Hat formasynda ýazylan eserler epistolýar žanry diýilýär.

Hatyň ýa-da epistolýar publisistikanyň emele gelmegi adamlaryň bir-birine ýazan işe degişli ýa-da şahsy kagyzlarynyň transformirlenmegi esasynda döreýär. Köplenç ýagdaýda ýazylan hatlaryň belli bir adama ýa-da topara niýetlenendigine garamazdan jemgyýetçilik ähmiýeti bolýar. Şeýle ýagdaýda olar gazet-žurnallarda neşir edilýärler we belli bir resminama, eser bolup halka hyzmat edýärler. Şeýle eserlerden taryha ser salyp görsek meşhur “Kowusnama” eserini, Suhomlinskiiniň “Ogluma ýazan hatlarym” eserini ýatlap bolar. Rus klassyklary A.S.Puşkiniň, L.N.Tolstoýyň, Karamziniň we ş.m. bir-birine ýazyşan hatlary häzirki wagtda uly taryhy çeşme bolup hyzmat edýär. Belli şahsyýetler özleriniň bir-birine ýazan hatlarynda jemgyýetçilik-syýasy habarlary we olara bolan garaýyşlaryny ýazýarlar.

Şeýle dostluk hatlary epistolýar publisistikanyň başlangyjy bolup, olar jemgyýetçilik ähmiýetli gymmatly resminama hasaplanylýar. Şonuň bilen bir wagtda-da bu hatlar okyjylara täsir etmegiň özboluşly bir formasy hasaplanylýar.

Şeýlelik-de , bir adamyň beýleki adama ýüzlenmegi esasynda açyk-şahsy ýokary duýgy formasyndaky wajyp mesele goýulýar we hat žanry döreýär.

Hat ugradýan adama gönüden-göni öz adyndan ýüzlenmek bilen, awtor ýa-ha ony goldap, ýa-da onuň pikirdeşi bolup çykyş edýär. Şahsy ýüzlenmäniň formasy onuň jogap hatyndaky ornuna bagly. Awtor diňe bir durmuşy wakany, maglumatlary wakanyň bolýan ýerini habar bermek bilen çäklenmeýär. Ol şol waka baha berýär, oňa şahsyýet hökmünde gatnaşýar. Hatyň adresatyň olar bilen çykyş edýärler.

Hatyň özboluşly çeperligi aýratynlylygy awtoryň, hata ugradýan adamyň we obýektiň bilen çykyş edýänligindedir.

Olaryň ikisi üçinem gerekli, ähmiýetli bolan wakalary gürrüň berýär. Öz düşünjesini, pikirini beýan edýär.

Awtor şeýle ýagdaýda (bir ýagdaýda ýekelikde, beýleki ýagdaýda kollektiwleýin) hatyň özboluşly personažy bolup çykyş edýär. Özuniň bilimini, sosial-tejribesini, seljeriş we subut ediş mümkinçiliklerini, garaýyşlaryny ýüze çykarýar. Bu ýagdaý belki bir derejede beýleki žanrlara-da mahsusdyr, ýöne hat üçin žanr zerurlygy bolup hyzmat edýär.

Hatyň mazmuny, edil beýleki publisistiki eserlerdäki ýaly ideýalar, pikirler, garaýyşlar, bahalandyrmak, awtoryň görýän, synlaýan ýagdaýlaryna düşünjesi, olaryň social durmuşdaky ýeri we roly ösüşiň döreýşi we ugurlarydyr. Waka we ş.m. ýagdaýlary adam şahsyýetiniň dünýäsini suratlandyrmak bilen, awtor öz garaýyşlaryny, öz islegini ýüze çykarýar.

Hatlaryň mazmunlarynyň elementleri dürli obrazly we dürli häsiýetlidir. Bu ýerde adresaty ynandymaga niýetlenen berk

ylmy häsiýetli “jedeliň predmeti” we argumentler, şol wagtda durmuşyň we onuň içki dünýäsiniň obrazly “şekili” (“kartinasy”) içki oýlanmalaryň, gaýgy-aladalaryň, keýpiň we awtoryň pikiriniň liriki şöhlelendirilmesi we ş.m.

Elbetde, diňe göniden-göni ýüzlenmek formasy bu elementleri ýüpe düzüp doňdurýar, bitewiligi döredýär.

Anyk adresata ýüzlenilen hat, ilki bilen gürrüň görnüşinde monolog, aratoryň çykyşy görnüşinde gurulýar. Näme sebäpden, kime niýetlenendigine baglylykda görnüşi dürli aýratynlyklarda ýüze çykýar. Ol birde dostluk gürründeşligini alamatlandyrsa. Birde gepleşik-çekişme, jedel, beýleki bir ýagdaýda bolsa ýokary oratorlyk çykyşlary görnüşlerini eýeleýär. Şonuň üçinem beýleki žanrlara garanyňda dilde dilden aýdylan çykyşlaryň we “owadan sözlüliligiň”, suhangöýlügiň (ýüzlenme, ritoriki soraglar we jogaplar, grodosiýalar, anaforalar, epiforalar we ş.m.) prinsipleri ulanylýar.

Epistolýar žanrynyň görnüşleri.

Açyk hat.

Bu epistolýar publisistikanyň iň giň ýaýran görnüşidir. Bu görnüş awtor bilen hat ugradýan adamyň anyk kesgitli şahsyýetler bolmagy bilen häsiýetlenýär. Biziň metbugatymyzda esasan “Adalat” gazetiniň sahypasynda şeýle hatlara gabat gelmek bolýar. Mysal: Bendilikde oturan ýa-da azatlyga çykan adamlaryň ýurduň ýolbaşçysyna ýüzlenmegi, minnetdarlygy, gaýgy-ökünji, arza-şikaýaty we ş.m.

Açyk hatlarda “şahsy pursatlar”, publisistiň öz ýüzlenýän adamy bilen “ýürekden” gürleşmäge, onuň pikirlerine, duýgularyna, hereketlerine täsir etmäge çalyşmagynyň uly

ähmiyeti bar. Şonuň üçinem şeýle hatlaryň hemmesi –tema, mesele subutnamalarynyň häsiýetleri, taryhy mysallar we ş.m. kime ýüzlenilýänliginiň aýratynlyklary bilen kesgitlenilýär. Şeýle hem iki adamyň olaryň özleri üçin örän ähmiýetli meseledäki ýazyşan hatlaryny onuň jemgyýetçilik ähmiýeti bolmadyk ýerinden mnillionlarça tiraž bilen neşir edip oturmagyň žerurlygy ýok. Şonuň üçinem hatlaryň öz ýüzlenän , hat ýazýan adamlaryndan başga-da okyjylary gyzyklandyryp bilmegi, olaryň jemgyýetçilik ähmiýetini ýüze çykarýar.

Netijede belli bir adama niýetlenilen, goýberilen hat köler tarapyndan okalýar we köpleri tolgundyryr. Bu ýerde okyjy iki adamyň gürrüňine gatnaşýan ýaly duýgüny başdan geçirýär. Hat oňa soraglaryň manysyna düşünmäge, durmuş meseleleri baradaky garaýyşlary öwrenmäge we öz ornuny tapmaga kömek edýär.

Ýüzlenmäniň köpçülikleýin ýa-da toparlaýyn ýazylmagy we toparlara ýa-da kopçülide niýetlenilmegi hem açyk hatyň aýratynlyklaryny esaslandyryr.

Golsuz hatlar.

Epistolýar hatlaryň ilkinji görnüşi golsuz hatlardyr. Bular belli bir adama, belli bir topara ýa-da bütün okyjylara ýüzlenip ýazylan hatlardyr.

Hatyň üstünde işlemek.

Hatyň üstünde işlenilen wagtynda awtoryň derejesini, psihologiýasyny, hatyň mazmunyny doly öwrenmek zerur. Jemgyýetçilik ähmiýetli maglumatlarda ýa-da wakalarda döredilen çeper beýany onuň ähli duýgy, täsir aýratynlyklary bilen ulanmaga çalyşmaly. Işi stilistiki redaktirlemek gerek

bolanda hem, awtoryň garaýşyna, hatyň psihologiýasyna, mazmunyna zeper ýetirmejek bolmaly we ş.m. sanlary, seneleri, maglumatlary anyk barlamaly. Hat bu redaksiýa tarapyndan meýillendirme eser bolanlygy üçinem, onda ähmiýetli, täsirli, okyjylaryň ünsüni özüne çekip biljek bolmagy mümkin. Şonuň üçinem olary ulanmak we olara seresaplylyk bilen çemeleşmek dogrudyr.

Oçerk

Gyzykly maglumatlaryň toplumyndan oçerk döredip bolmaýar. Oçerki döretmek üçin onuň esasy aýratynlyklaryna göz ýetirmeli.

Oçerk ýeňil žanr däl. Ol beýleki publisistiki žanrlardan özüniň çeper –publisistiki formasynda düzülişi taýyndan tapawutlanýar. Bu ýagdaý ony çeper edebiýatyň eserleri, aýratynam edebiýat bilen ýakynlaşdyrýar.

Oçerk biziň durmuşymyzdaky durmuşy faktlaryň söhlelendirýär, ýöne ol surat şekil däl. Ol alymlaryň belleýşi ýaly hekaýa bilen gölegleriň arasynda durýar.

Hekaýanyň, powestiň, romanyň awtoryndan tapawutlylyk-da oçerkiň awtory, wakalaryň esasynda durýar. Oçerk özüniň obrazly serişdeleri, çeperçilik aýratynlyklary taýyndan hekaýa ýakyn bolsa-da, ol ondan düýpgöter tapawutlanýar. Oçerkiň gahrymanlary belli, anyk ýerlerde -oba hojalygynda, ykdysadyýetde we ş.m. işläp, şäherde ýa-da obada ýaşap ýören diri adamlar. Ýerine ýetirmedik işlerini olaryň adyna ýazyp, “ýelmäp” bolmaýar. Has dogrusy-oçerk dokumentaldyr,

resmidir. Oçerkiň özünde hemişe diri adamlar özleriniň işleri, durmuşy, wakalary we ş.m. bilen durýarlar.

Allamyrat ýaşlygyndan orta mekdepe okap ýörkä pagta meýdanyna işe gidip başlady. Ol 1991-nji ýylda orta mekdebi tamamlady. Şol ýyl Oba hojalyk uniwersitetine okuwa girdi. Okuwda gowy okamak bilen özüni tanatdy. Okuwyny gutaryp öz obasyna işe geldi. Ol işe geleni bári Allamyradyň ýolbaşçylyk edýän daýhan birleşigi ýylyň-ýylyna pagta planyny dolup etrapda öňdeligi eýeläp gelýär.

Bu mysalda gahrymanyň durmuş ýoly, sanalyp geçilýär we onuň ökde ýolbaşçy bolup ýetişenligi aýdylýar. Emma bu oçerk däl. Oçerk protocol däl. Oçerk ýazmak üçin gahrymanyň durmuş ýoluny ýa-da häsiýetli aýratynlyklaryny sanap geçmeli däl-de ony görkezmeli. Obrazly çeper serişdeleriň üsti bilen görkezmeli.

Eger-de awtor köp sanly faktlaryň içinden iň ähmiýetlisini , žanryny saýlap alyp, onuň üstünde işlemese ony çeper beýan edip bilmeze onda ol oçerk bolup bilmez.

Diýmek oçerk hakykatdanam hekaýa ýakyn. Ýöne şonuň bilen bir wagtda hem onuň hekaýadan düýpgöter tapawudy bar. Hekaýa çeper eseriň beýleki görnüşlerindäki ýaly umumylaşdyrylan, jemleýji obraz döredilýär. Gazet oçerkinde bolsa ýokarda belläp geçişimiz ýaly sosial durmuşyň tipiki taraplarynyň şöhlelendirilmesi esasynda döredilen diri adamlar beýan edilýär.

Oçerk konkret wakalar, adamlar tarapyndan köplenç ýagdaýlarda resmi anyklygy bilen gürrüň berýär we dogry maglumatlara esaslanýar. Biz söz bilen aýtsak-oçerkiň “adresi bar”. Oçerkiň gahrymany bilen gyzyklanýan okyjy eserdäki

sany boýunça ony tapybam, söhbetdeş bolubam bilýär. Şeýle barlaglar kölenç ýagdaýlarda gahrymanlaryň özleri ýa-da ýoldaşlary tarapyndan geçirilýär. Bu barlag iň berk okyjy barlagy bolup, bu ýerde geçirimlilik edilmeyär.

Eger-de, gazete material ýazýan awtora döredijilik oýlanmasy, “toslamasy” gerek bolsa ol diňe faktlara bir gabat gelmeýän onda bolmadyk häsiýeti (şeýle ýagdaýlar adatça eseri gyzykly, täsirli döretmek üçin edilýär) oýlap tapmak-bu hakykaty döretmek üçin prinsipial ýalňyşlyk goýbermekdir.

Redaksiýa Gadam Myradowyň ilkinji kerweni pagta bazasyna ugradýandygynyň dabarasy barada habar gelýär. Habarçy ertire çenli wakanyň bolýan ýerine gidip bilmeýär. Ol telefon arkaly maglumatlary toplam, oçerk ýazýar.

Mysal: “Gadam Myradow säher bilen turup, çay-çöregini edineninden soňra aýnanyň öňüne geçip özüne timar berdi. Çalaran saçlaryny daragyň ownuk dişli tarapy bilen yzlygyna gaňtardy we öz-özünden göwnühoş halda daşary çykdy.

Birdenem şu gün welaýatda ilkinji bolup pagta bazasyna “Pagta kerwenini” ugratmalydygy ýadyna düşüp biygtyýar ýylgyrdy we batly, agras ädimler bilen pagta meýdanyna tarap ýöredi...”

Oçerk örän çeper, täsirli çykýar. Gazetiň neşir edilen gününüň ertesi G.Myradow redaksiýa jaň edýär. “Sag bolsun” aýdýandyr öýdýäňizmi?! Ýok, ýok--asla beýle däl, tersine oçerkiň gahrymany maňlaýynda saçynyň ýoklugyny aýdyp, redaksiýa uly nägilelik bildirýär.

Eýsem näme?! Işi harsal ýerine ýetirseň şeýle bolýar. Bu ýagdaý her hili görnüşde bolup biler. Bir gezek öňdebaryjy

sagymçy gyzyň žurnalynyň daşynda suratyny berip onda sagymçy gelin diýip ýazypdyrlar. Beýle gödek ýalňyşlyyň türkmen gyzy üçin uly masgaraçylyk hasaplanýandygy. Bu ýagdaýyň sagymçy gyzyň ykbalynda ýaramaz rol oýnajakdygy ikiüşyzdyr.

Şonuň üçinem görmän, anyklaman ýazmak bolmaýar. Hekaýa üçin materialyň anyk kompozisiýa gurluşy zerurdyr. Oçerkçi beýle hökmanam däl. Haçanda oçerkiň esasynda özüni başlangyjy, ösüşi, hereketiň iň ýokary nokady-kulminasiýasy, çözülişi bilen waka ýatanynda ol hekaýa meňzeýär, sýužet boýunça guralýar. Ýöne hatlaryň çeper we publisistiki sazlaşygy oçerkiň kompozisiýasynyň aýratynlyklaryny kesgitleýär. Awtor, sýužet gürrüňinden yza çekilip, publisistika ýüzlenýär. Ine şeýle ýagdaýda kompozisiýa wakalaryň ösüşi boýunça däl-de, pikirlenmäniň logikasy boýunça kesgitlenilýär.

Oçerkiň onuň kompozisiýasynda ýüze çykýan häsiýetleriň biri onuň –assosiatiwligidir, baglanyşgydyr. Oçerkist haýsydyr bir wakany gürrüň bermek bilen, ony başga bir wagtda, başga bir ýerde bolan waka bilen deňeşdirýär.

Awtor assosiýasyýasynda-wakalaryň arabaglanyşygy. Şeýle deňeşdirmeler temany içgin, ýiti öwrenmäge, häsiýetleriň özenini, aýratynlyklaryny, pikiri kesgitli ýüze çykarmaga, eseriň maglumat esaslaryny giňeltmäge, takyklygyny güýçlendirmäge kömek edýär. Akyldarlaryň aýdyşy ýaly, häzirkä döwri gowy beýan etmek üçin geçmişi gowy bilmeli. Şeýle deňeşdirmeler esasynda döredilen eserleriň ähmiýeti-de aýdyň ýüze çykýar.

Oçerkde edebi eserden tapawutlylykda iň esasy häsiýetleri, täsirleri bellemeli, olara ähmiýet bermeli, bahalandyrmaly we ş.m.

Oçerk ýiti işlenilen, tamamlanan kämil eser bolmaly. Oçerkiň obrazly hatlaryň duýgy-täsir serişdelerine we awtoryň öz pikirleriniň logiki kabul edijiligine esaslanyp okyja ýüzlenýär. Publisistika bilen obrazly, çeper hatlaryň sazlaşygy oçerkiň meselesini açyp görkezmäge, ähmiýetini ýüze çykarmaga ýardam edýär.

Oçerk awtory durmuş materiallaryny siňňin öwrenmäge mejbur edýär. Durmuşy çuňňur öwrenmek oçerkistiň çykyşynyň ähmiýetlidigini şertlendirýär.

Oçerk publisistikanyň žanry hökmünde publisistika ýüki ýetirilen, wakalary, hadysalary we olaryň gahrymanlaryny çeper beýan edýän eserdir. Ol publisistikanyň beýleki žanrlaryndan publisistiki çeperçiligi, obrazly ýazgysy bilen, edebi žanrlardan kesgitliligi, hakyky maglumatlary we hadysalary çäksiz anyklygy şöhlelendirýänligi, “adresliligi-salgyllylygy”, publisistiki doýgunlylygy, meseleleriň aýdyňlaşdyrylmasy bilen tapawutlanýarlar.

Oçerkiň görnüşleri.

Gazet-žurnallaryň sahypasynda dürli görnüşli oçerklere gabat gelmek bolýar. ýol oçerki, oba hojalyk oçerki, syýasy ýa-da ykdysady oçerkler dürli rubrikalarda berilýär. Pedagogiki oçerk, sud oçerki, daşary yurt hatlary, sosial portret we ş.m.

Tematiki rubrikalary aýdyňlaşdyrmak üçin žanrlaryň şöhlelendiriliş aýratynlyklaryna göz ýetirmeli.

Biziň metbugatymyzda zarisowka, portret, waka laýyk, problemalaýyn we ýol oçerklere gabat gelmek bolýar.

Zarisowka oçerkiň kiçi görnüşidir. Ol düzgün boýunça anyk, öz ähmiýeti, aýratynlyklary boýunça çäklendirilen waka

bagyşlanýar.önümçilik ýa-da medeni obýektiň ulanylmaga berilmegi, ýaşayyş jaýlarynyň ýa-da okuw binalarynyň açylyş dabarasý, okuw gününiň başlanmagy, sport ýaryşlary we ş.m. barada zarisowka döredip bolar. Hormatly Prezidentimiziň daşary yurt saparlary, ýurdumyzda geçirilýän döwlet ähmiýetli çäreleriň her biri zarisowkanyň esasy materially bolup biler.

Portret oçerki.

Köp gabat gelýän žanr aýratynlyklarynyň esasy görnüşleriniň biri portret oçerkidir. Onuň özeninde adam öz ruhy dünýäsi, häsiýetleri, aýratynlyklary bilen durýar. Ol häsiýetler köplenç ýagdaýlarda jemgyýetçilik ähmiýetli işlerde, konfliktlerde biografiki epizodlarda, oýlanmalarda, gürrüňlerde gahrymanyň daşky portretinde ýüze çykýar. Şonuň ýalyda portret oçerki bir wagtda problema oçerki, waka oçerki, problema oçerki hem bolup biler.

Şeýlelik-de portret oçerkiniň esasy aýratynlygy-adamyň ruhy dünýäsini doly açyp görkezmek, suratlandyrmak, onuň häsiýetli aýratynlyklaryny seljermekden ybaratdyr. Häzirki döwürde beýik Galkynyş we özgertmeler zamanýnda portret oçerkiniň jemgyýetçilik ähmiýeti bar. Oçerkiň bu görnüşini döwürň adamlarynyň ruhy baýlygyny, onuň zähmetini, döredijiligini, ösüp barýan işjeňligini görkezýär.

Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen durmuşa geçirilýän döwlet ähmiýetli çäreleriň sany-sajagy ýok. Bu zatlara guwanýan, buýsanýan türkmen halky öz begenjini daşyna çykarýar we öz durmuşynda bolup geçýän täzelikler bilen bir hatarda özleri üçin durmuşa geçirilýän döwlet ähmiýetli çäreleriň näderejede özlerine täsir edenligini aýtmak bilen hormatly Prezidentimize minnetdarlyk bildirýärler.

Hormatly Prezidentimiz ýylyň dowamynda altyn asyryň bäsleşiginiň ýeňijilerine-aýdymçylara, ýazyjy-şahyrlara, žurnalistlere we ş.m., pagta , galla we ş.m. planlaryny üstünlikli dolup gahrymançylyk görkezenlere we ş.m. beýleki jemgyýetde tapawutlanan adamlary dürli sylaglar bilen sylaglaýar. Şeýle etmek bilen olarda işlemäge, ýaşamaga öz iline, Watanyňa hyzmat etmäge höwes döredýär. Ine, şeýle adamlaryň her biri oçerk žanrynyň gahrymany bolup, gyzykly gürrüňler bilen halk köpçüliginiň ünsüni özüne çekip bilerler.

Mysal: “Uzyn boýly, at ýüzli, giň maňlaýly, şar gara saçly, gara gaşlary birigip duran, göni burunly, çüri eňekli hortap ýigidi soraman tanaýmalydy. Onuň yüz keşbi kakasy Nazar Geldimyradowa şeýle bir meňzeşdi we edil ýüzini aýryp goýan ýalydy. Munuň şeýledigini oňa her bir kişi oňa ýatladyp duran bolsa gerek. Ol salam helikden soň: “Tanamadyňyzmy?” diýip mylaýym ýylgyrdy” .

Görşümüz ýaly, portret oçerki boýunça suratlandyrylýan gahrymany diňe bir onuň işi, durmuşy boýunça däl, eýsem onuň ýüz keşbi, daşky suraty boýunça hem tanap bolýar.

Şonuň üçin portret oçerki özüniň has janly, täsirli, ynandyryjylygy bilen tapawutlanýar.

Wakalaýyn oçerk.

Adyndan belli bolşy ýaly, bu oçerk belli bir waka barada gürrüň berýär. Wakany beýan etmek bilen onuň wekillerini, gatnaşyjylaryny olaryň hereket, täsir aýratynlyklaryny görkezmesen oçerk janly janly bolmaýar. Oçerkiň erşini diri adamlar düzýär. Onuň belli topar bolmagy-da mümkin.

Elbetde, islendik wakadan wakalaýyn oçerk döredip bolmaz. Saýlanyp alynan wakanyň jemgyýetçilik ähmiýeti bar. Ol adaty iş gününe hem bagyşlanylyp bilner, haçan-da şol ýerde ähmiýetli täzelik bolan ýagdaýynda.

Problema oçerki.

Oçerkiň bu görnüşi hem adyndan belli bolşy ýaly haýsydyr bir problema degişli beýan edilýär. Problema oçerki belli bir problemanyň gürrüňizi beýan etmek bilen, şol wakanyň ähmiýetli, gerekli, ýatda galyjy taraplaryny görkezýär. Eseriň güýji wakada, sýužetde däl-de, eýsem durmuşdan alynan aýdyň epizodlarda. Şol epizodlaryň näderejede täsirliliginde, ynandyryjylygynda we ş.m.

Ýol oçerki.

Bu oçerk žanrynyň iň gadymy görnüşidir. Ýolda oçerkçiniň synçy nazarlaryndan sypmadyk onuň öz gözleri bilen synlan, şaýat bolan wakalary, duşuşyklary, syýahatçynyň önünde açylýan durmuşyň giň ponoramasy, onuň durmuş, ykdysady we ylmy meselelerine ýol oçerkiň awtorynyň önünde baý materiallaryň toplумы. Elbetde, bu awtor ýolda ähli gören-eşidenlerine ýüzlenip okyja syýahatyň protokol ýazgysyny getirýär diýmek däl. Munuň ýaly ýol oçerklerine gazet sahypasynda orun bermek nädogrudyr. Olar gazetini abraýdan gaçyrýarlar. Awtor diňe öz wagtyny däl eýsem okyjynyň hem wagtyny, ünsüni aýamalydyr.

Awtoryň dünýägaraýşy, jemgyýetdäki orny, nukdaýnazary materiallary toplamaga, degerli seljerişe we meseläni dogry guramaga ýardam edýär.

Metbugatda žurnalistleriň daşary yurt saparlarynda döreden öçerkleri uly orun tutýar. Bu eserler dünýä halklarynyň ösüşiniň ponoramasyny görkezýär we daşary ýurtlarda bolup geçýän ýagdaýlara çuňňur düşünmäge, göz ýetirmäge mümkinçilik döredýär.

Oçerk edebiýatynyň terbiýeçilik we akyl ýetirijilik ähmiýeti.

Wakany anyk we çeper şöhlelendirmek bilen, oçerkler beýik Galkynyş we özgertmeler zamanamyzda hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen durmuşa geçýän döwlet ähmiýetli çäreler barada gürrüň berýärler. Halkyň ruhuny galkyndyrmaga täze adamy, täze jemgyýeti kemala getirmäge mümkinçilik döredýärler. Edebiýatda, sungatda, medeniýetde, ylymda, ykdysadyýetde, oba hojalygynda, onümmçilikde-zähmetde tapawutlanýan adamlar barada döredilen gyzykly, ähmiýetli eserler halkymyzy durmuşa, ýaşaýşa, döretmäge, zähmet çekmäge uly ynam döredýär. Aýratynam, ýaşlarda gurmaga, döretmäge we beýleki ajaýyp duýgulara ýol açýar. Şonuň üçinem Hormatly Prezidentimiz ýaş türgenlerimiziň dürli sport bäsleşiklerine gatnaşyp, ýurdumyzy dünýä arenasyna belli etmäge çalyşmaklaryny gazanmagyň derwaýyşdygyny belleýär. Elbetde bu pikirleriň aňyrsynda uly many, uly gudrat bar. Hormatly Prezidentimiziň ýaş türgenlere üns bermegi, dürli görnüşdäki bäsleşikleri döredip ustün çykanlary baýrakly orunlar bilen sylaglamagyň uly ähmiýeti, uly manysy, uly bähbidi bar.

Birinjiden: Ýaşlaryň kalbynda gurmaga, döretmäge uly höwes döredýär.

Ikinjiden: Geljege bolan ynam döredýär.

Üçünjiden: Bu işleriň uly terbiýeçilik ähmiýeti bar.

Ýaşlaryň ýurduň jemgyýetçilik çärelerine işjeň gatnaşyp, onuň ösüşine öz goşantlaryny goşmaga höweslenmeginiň dürli görnüşli sport çärelerine gatnaşyp ýurdumyzy dünýä arenasyna belli etmäge çalyşmaklarynyň jemgyýetçilik ähmiýeti ýokarydyr. Ýurduň geljegini bolýan ýaşlary diňe gowy işlere, asyly hereketlere gönükdirmäge çalyşmagyň özi uly üstünlikdir. Şonuň üçinem bu ýagdaýlar, täzelikler barada ýazylan oçerkler halkyň ykbalyna, ruhy aýratynlyklaryna täsir edýär. Şeýle ýagdaýlar barada döredilen portret oçerkleri ýurduň ýaş gahrymanlaryny ýakyndan tanamaga mümkinçilik döredýär. Şeýle oçerkler ýurdumyzyň ösüşini we türkmen ýaşlarynyň obrazyny görkezmek bilen okyjylaryň dünýägaraýşyny giňeldýär.

Şeýle oçerkler ýurduň ösüşini aýdyň şöhlelendirmek bilen oçerk edebiýatynyň örüsini giňeldýär.

Oçerkiň akyl ýetirijilik häsiýeti onuň terbiýeçilik häsiýetlerinden aýrylmasyzdyr. Ýagny, olary aýratynlyklarda göz önüne getirmek kyn.

Dünýä, durmuşa akyl ýetirmäge hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen ýurdumyzda bolup geçýän asyly işlere öz wagtynda düşünmäge we ony wagyz etmäge oçerk žanrlarynyň ähmiýeti uludyr. Diýmek, “Döwlet adam üçindir!” diýen şygar ýurtda täze adamy kemala getirme, täze jemgyýeti gurmak prosesini çaltlandyrmakda hem oçerk žanrlarynyň zähmeti uludyr. Oçerkler okyjylary terbiýeleýärler, olary ýurduň gurluşyna işjeň gatnaşmaga, watançylyk ruhuny ösdürmäge çagyryrlar.

Oçerkden edilýän talaplar.

Oçerkde ýurduň demi duýulmaly. Häzirki döwürde ýurduň näme bilen ýaşandygy, nähili ýaşandygy, gurýandygy, ruhy aýratynlyklary görkezilmelidir.

Hormatly Prezidentimiziň Permanlary, alyp barýan syýasatlary, döwlet ähmiýetli durmuşa geçirýän çäreleri oçerk eserleriniň esaslary, özeni bolup çykyş etmeli. Hormatly Prezidentimiziň ýurduň alyp barýan syýasatlaryny durmuşa geçirmäge ýardam etmek oçerkiň özboluşly we kesgitli aýratynlygydyr.

Okyjynyň ýazylan zatlary doly göz önüne getirip bilmegi üçin, oçeristiň özüniň durmuşy öz gözi bilen görmegi, öz gulagy bilen eşitmegi zerurdyr. Iň bir ähmiýetli, täsirli ownuk bölekleri-de ýiti nazary bilen synlamagy, tapawutlandyrmagy, bahalandyrmagy, owadan halky sözler bilen bezemegi başarmaly.

Oňa bu meselede ýazgy kitapçasy (telefon, wideo ýazgylary) taýsyz kömek edip biler. Synlaryň gündelik ýazgysy iň bir ähmiýetli, aýdyň, täsirli wakalary saýlap we saklaýat. Bu synlar obrazly hatlary işlemäge endikleri kämilleşdirýär.

Ýurduň syýasatyny goldamak bilen wakalary, maglumatlary saýlamak, temanyň jemgyýetçilik ähmiýetini, işjeňligini, aktuallygyny ýüze çykarmak, durmuş hakykatyny doly görkezmek oçerkiň esasy talaplarynyň biridir.

Oçerkçiniň hünär ussatlygy ýandepderçedäki sada ýazgylary owadanlap kagyza geçirmek, senetçilik işleri bilen baglanyşykly däl. Adatça şeýle ýagdaýlarda ýalandan ýasalan peýzažyklar, boş söhbetdeşlikler, gahryman baradaky tükeniksiz ýatlamalar we ş.m. berilýär.

Kä ýagdaýlarda awtor bir-birlerini çagalykdan bäri tanaýan, egin-egne berip işläp ýören adamlary (hamala olar birinji gezek) görüşýän ýaly duşuşyklary barada gürrüň bermäge ýardam edýär.

Kä ýagdaýlarda bolsa oçerkçi öz gahrymanlarynyň durmuşyny, işini obrazlandyrmak üçin olara gabat gelmeýän zatlary oýlap tapýar. Beýle ýagdaýlar gahrymanyň Şahsy hukugyna we oçerkiň documentallygyna täsir edýär.

Oçerkistiň ussatlygy jemgyýetçilik ähmiýetli wakalary, hadysalary saýlamakda, olary deňeşdirip, bahalandyryp başarmakda, hakykaty obrazly şöhlendirmekde, adamyň häsiýetli aýratynlyklaryny, tipiki beýan etmekde ýüze çykarýar. Tazäni ýiti duýmak, çuňňur öwrenmek, ýazýan zadyňy synlamagy, “görmegi” başarmak, beýan edýän zadyňy okyjyda “görkezmegi”, “eşitdirmegi” başarmak- bu oçerkiň esasy talaplarydyr.

Oçerkiň kompozisiýasy.

Köplenç ýagdaýlarda oçerki haýsydyr bir durmuş wakasynyň üstünde gurmak başartmaýar. Ol ýa-da gutarman galýar, ýa-da özüniň ýetmeli derejesine ýetmeýär. Gahrymanlary obrazly göz önüne getirerçe häsiýetlendirilmeýär ýa-da awtor oçerki wakalaýyn eser hökmünde döretmek islemeýär we ş.m. emma, bu ýagdaý oçerkiň kompozisiýasyna üns berilmändir diýildigi däl. Oçerkiň ussatlyk bilen guralan eseriň uly gyzyklanma bilen okalmagynyň şertidir.

Köp oçerklerde birmeňzeş başlangyç, birmeňzeş soňlama gabat gelinýär. Oçerki peýzaždan ýa-da obrazdan başlamak, köp gabat gelär. Şeýle ýagdaýlar eseriň mazmunyny has berkleşdiren ýagdaýynda, wakany ýa-da maglumat

obrazlandyrmaga ýardam edende eser üstünlikli çykýar. Emma, ýasama peýzažlar, obrazlar eseriň görkünü, ähmiýetini gaçyrýar.

Şowly soňlama oçerki bezeýär, okyjynyň keýpini göterýär, gyzyklandyrýar.

Mysal: “Hoşlaşanymyzdan soňam men bu mähriban ýüzlere köp wagtlap seredip durdum. Göwnüňi göterýän nurly ýüzler. Göwnüme bolmasa men olary ýene-de duşmaly ýaly bolup durdum...”.

Oçerkiň liriki, joşgunly soňlanmasy täsirli göz önüne getirmeleri, wakanyň soňlanýan şekilini görkezýär, tejribeli oçerksi adatça soňlama eserlerini ussatlyk bilen taýýarlaýar. Olar adatça eseriň pikirini jemleýär, sözbaşysyny aýdyňlaşdyrýar we olary bir üpe düzýär. Metaforalar, obrazlylyk oçerkiň okyja täsirini güýçlendirýär. Awtoryň pikirini çuňňur, ýiti kabul etmäge mejbur edýär.

Oçerkiň dili.

Akyldarlaryň aýdyşy ýaly, ýazyjynyň esasy ýaragy onuň dilidir. Oçerkist hem şu ýaragy ulanyp başarmalydyr. Oçerkiň diliniň täsirli, çeper, owadan, anyk, sada bolmagy zerurdyr. Oçerkiň dili onuň gazetindäki göwrüminiňsertlerine görä-de gysby, tyşgytly bolmaly. Sözleriň ýa-da sözlemleriň many ýerine kökerilen bolmagy esasy aýratynlyklaryň biridir. “Owadan” bolsa-da baş, artykmaç sözler oçerkiň gymmatyny gaçyrýar.

Oçerkiň üstünligi žurnalistiň sözleriň üstünde işleýiş sesleriň grammatiki gurluşyny öwrenişi, onuň ritmiki, owazyny duýşy, öz sözlüğini gňeldişini, diliň baýlygyny ösdürişi we ş.m. baglydyr.

Adamlar birmeňzeş dilde gürleýärler, olaryň dili tapawutlanmaýar. Emma gürleýän wagtlary olaryň häsiýetli aýratynlyklary, indiwiidualygy ýüze çykýar. Janly sözleri eşitmegi we olary öz gahrymanlaryňy häsiýetlendirmekde ulanmagy başarmaly. Ýöne, žargonlar we ş.m. bilen dili zaýalamaly däl. Bu barada Hormatly Prezidentimiz 2008-nji ýylyň 19-njy ýanwarynda ýurdumyzyň döredijilik intelligensiýasy bilen geçiren mejlisinde belläp geçdi. Ol şonda aýratynam žurnalistleriň işleriniň hiline üns bermek bilen, ene dilimizi köne, gadymy ulanyşdan galan sözler bilen baýlaşdyrmalydygyny, rus we beýleki alynma sözleri gereginden artyk ulanmaly däldigini bellemek bilen-işiň hilini ýokarlandyrmagyň zerurdygyny anyk aýtdy. Dowre görä täze ideologiýany tapmagyň, “Döwlet adam üçindir!” diýen şygardan ugur almagyň ähmiýeti boljakdygyny tassyklady.

Oçerkiň üstünde işlemek bilen iň esasy meseläni-wakalar, adamlar barada obrazly, aýdyň gürrüň bermegi ýatdan çykarmaly däl. Öz gahrymanlaryňy öz gahrymanlaryňy “söýmeseň”, olar bilen ýakynlaşyp bilmeseň, olar seni öz ykballary bilen gyzyklandyrmasalar oçerk ýazjak bolup oturmagyň geregi-de ýok. Ýöne, oçerkist öz gahrymanlary bilen ýakyn gatnaşyklarda bolsa hem , olary çeperleşdirip, içki baý dünýälerini açyp görkezmek islegi bolmasa bu meseläni çözüp bilmez.

Eger-de awtor doly derejede şeýle ýagdaýlaryň zerurlygyny duýsa, diňe şondan soňra onuň döreden oçerki okyjyny tolgundyryp biler. Ol dişondan soňra öz gahrymanlaryna söýgi bilen garar we dogry hereketleri, ykbaly, durmuş obrazy ony gyzyklandyrrar.

Diýmek, oçerki döretmek üçin diňe bir ýazmaga däl, eýsem ýazýan wakalaryňa, adamlaryň häsiýetli aýratynlyklaryny öwrenmäge höwes gerek. Diňe şeýle eserler gazet sahypasynda orun alyp, abraý getirip biler.

Satiriki žanrlar.

1. Satiriki žanrlaryň döreýşi we aýratynlyklary
  2. Satiriki žanrlaryň görnüşleri
  3. Talyplar bilen satiriki žanrlarynyň üstinde işlemek
- “Satira” sözi gadymy rim edebiýatynda düzetmek, berjermek häsiýetli eserlerde ulanylyp başlapdyr.

Satira-hakykaty beýan etmegiň özboluşly çeper görnüşidir. Beýleki publisistiki žanrlardan tapawutlylykda satira wakalary özboluşlylygynda däl-de tersine gülkiniň kinaýaly we ş.m. beýan edýär. Bu žanryň maksady jemgyýetdäki, durmuşdaky ýaramaz ýagdaýlary satiranyň, gülkiniň astyna alyp düzetmekden ybarat. Satiranyň feleton, pamphlet, porodiýe, epigramma ýaly görnüşleri bar. Bu žanrlarda döredijilik meselesi obraz bilen düşünjäniň, çeper şekillendiriş serişdeleriniň we pikirleriň sazlaşygy esasynda çözülýär. Döreýşi boýunça felýeton çeper-publisistiki eser, şeýle hem goşgyda we prozada döredilen satiriki žanrdyr.

Felýeton.

Satiriki žanryň iň giň ýaýran görnüşidir. Ol XVIII asyryň ahyrynda Fransiýada döreýär. Başga felýeton gazetlere goşulýan aýratyn sahypadan ybarat bolupdyr. Şonuň üçinem felýeton diýmek fransuz dilinde sahypajyk (listok) diýmegi aňladypdyr. Wagtyň geçmegi bilen felýeton gazetleriň sahypalarynyň aşaky bölegini “podwalyny” tutýar.

Felýeton jemgyýete ösmäge, adamlara ýaşamaga päsgel berýän wakalary we ş.m. tapyp üstünden gülýär.

Pamphlet.

Felýeton bilen pamphleti tapawutlandyrmak kyn. Sebäbi olary tebigaty taýyndanam, maksady taýyndanam meňzeşräk. “Pamflet” grek dilinden geçen söz bolup, “ýok edýäriň”, “ýoklaryň” diýmegi aňladýar.

Felýetonyň maksady düzetmek bolsa, pamphletiň maksady ýok etmekdir. Şonuň üçinem ol “ýakýaryň” diýen manyny berýär.

Biziň döwrümüzde neşekeşlik, ýokançlyk, halky aldamak, ýurduňa biwepalylyk etmek ýaly häsiýetleri feleton üçinem pamphlet üçinem material edip bolar.

Epigramma.

“Epgramma” grek dilinden geçen söz bolup “ýazgy” diýmegi aňladýar.

Başda ýadygärlik ýazgy manysynda ulanylypdyr. Ýadygärliklerde, binalarda, metjit-medreselerde, gap-çanaklarda goýulýan ýadygärlik ýazgylar. Olar köplenç ýagdaýlarda goşgy formasynda, käte bolsa prozada gabat gelýär.

Wagtyň geçmegi bilen epigramma satiriki häsiýete eýe bolýar. Epigramma beýleki publisistiki žanrlardan gysgalygy, sözleriň many ýordumynyň berkligi bilen tapawutlanýar.

Russiýada epigramma örän uly ösüşe eýe bolýar. A.Puşkiniň, N.Nekrasowyň, B.Kuroskiniň epigrammalary has tapawutlanýar.

Epigrammalar belli bir obýekte degişli bolmak bilen esasan ýaramaz ýagdaýlaryň garşysyna gönükdirilendir.

Epigramma karikaturanyň teksti hökmünde hem getirilýär.

Häzirki wagtlarda gazet sahypalarynda karikaturalara köp gabat gelmek bolýar.

Olar esasan jemgyýete we adamlara päsgel berýän ýagdaýlara degişli döredilýär.

Ýokarda belleýşimiz ýaly, neşekeşlik ýaly ýaramaz ýagdaýlara diňe felyetonlar däl, eýsem karikaturalar hem orän köp döredilýär. Bu ýagdaýlar biziň şu günlerimizde hem ösendir.

Žurnalistika – habar beriş serişdesi hökmünde.

1. Habarlaryň many aýratynlyklary, görnüşleri, hili.
2. Habarlaryň pragmentini, progmatikai semantiki we sintaktiki aýratynlyklary.
3. Aýdylanlaryň üstünde talyplar bilen mysallar arkaly işlemek.

“Informasiýa” latyn dilinden geçen söz bolup tanyş etme, düzme, habar berme diýen ýaly manylary aňladýarlar we çeşme bolup hyzmat edýär. Şeýle rol sungatyň taryhynda obraza, politekonomiýada haryda degişlidir.

Materiallary toplamakda, olaryň üstünde işlemekde, olary belli bir görnüşe salyp köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň üsti bilen ýaýratmakda we ş.m. žurnalistikany jemgyýetçilik-syýasy işleriň bir formasy hökmünde hereket

edýär. Onuň esaslaryny, maksadyny hem hut şu işleriň üsti bilen ýüze çykarmak mümkin. Žurnalistikanyň öz maksadyny ýerine ýetirmekde informasiýadan başga serişdesi ýok. Ol bu esasda žurnalistika bilen auditoriýanyň araçysy, işçi guraly bolup hyzmat edýär we hut şol guralyň üsti bilen hem ýöriteleşdirilen sosial institut hökmünde žurnalistikanyň önünde duran köpdürli meselelerini ýerine ýetirýär. Hut şonuň üçinem žurnalistika üçin dürli görnüşdäki, dürli derejedäki guramalaryň (metbugat, radio, telewideniýe we ş.m.) jemi köpçülikleýin Habar beriş serişdeleri diýilip atlandyrylýar.

Žurnalistikanyň tejribesinde “informasiýa” sözi dar, ýöriteleşdirilen manyda hem ulanylyp bilner. Ol žurnalistler tarapyndan ýurduň içki we halkara durmuşyna degişli düşündirip berip bilmedik wajyp täzelikler toplumyny aňlatmak üçin hem ulanylýar. Habar bermekde synlaryň umumylaşdyrylan häsiýetinde hem ulanylýar. Zametka, interwýu, hasabat, reportaž-habar sanlary, şeýle hem zامتkanyň özüni, käte informasiýa atlandyrýarlar. Şeýle manyny aňladýan programmalar telewideniýede we radioda “Watan” gepleşikde degişlidir.

Islendik eser, makala, oçerk, telefilm, radiopýesalar informasiýanyň roluny oýnap bilerler. Şeýle-de hut sözbaşylaryň özi-de habar häsiýetine eýe bolup biler.

Materialyň, eseriň sahypadaky orny, ýerleşdirilen ýeri şeýle häsiýetde, diktoryň (alyp baryjynyň) sesiniň tempi intonasiýasy, gazetdäki şrift, format aýratynlyklary, goşmaça bezelen sahypalar häsiýetli bolup bilerler.

Seýlelik-de, žurnalistikada dăp bolup giden informasiýa ýa-da “habar” sözi hakyky manysyndaky waka habarlary. Olar telewideniýede, gazetde-de düşündirip berilmedik täzelikleri aňladýarlar. Olar “kommentirlenen habarlar, “çeper

habarlar”, “publisistiki habarlar”, “dünýägaraýyş habarlarydyr”

Ýöne “informasiýa” termininiň iň giň düşünjesi hem onuň ýöriteleşdirilen ulanylyşyny aňladýar. Terminň “eserleriň jemi” düşünjesiniň ulanylyşy, “habarlaryň ulgamy” düşünjesine sinonim bolup gelýär we ulanylýar. Ähli eserlerde hem “informasiýa” terminini duýmak bolýar. haçanda uly göwrümlü makala okalan wagtynda ýa-da bir sagatlyk telegepleşik diňlenilen ýagdaýynda we ondan degerli many alyp bolmasa “eserde many ýok” ýa-da “eser habara garyp eken”, “eserde habar ýok” we ş.m. diýilýär. Şu ýerde bir sorag ýüze çykýar. Eger-de žurnalist auditoriýa öz habarlaryny getiren bolsa, onda näme üçin okyjy ýa-da diňleýji ony bilmeýär, duýmaýar we ş.m.

Diýmek žurnalistikada informasiýa hakyky ýagdaýdyr.

“Informasiýa” düşünjesi has umumylaşdyrylan gizlin has-da mazmuny berip bilýär we bu žurnalistikanyň işiniň netijeliligine, esaslaryna göni gatnaşýar.

Žurnalistika habar tarapyndan çemeleşmekde her bir eser “žurnalistika”-auditoriýa ulgamynyň gatnaşyklary ulgamynyň programmasynda seredilýär. Informasiýanyň teoriýasynda “habar” adalgasy kabul edilendir. Bu adalga ýokary ulgamynyň araçysydyr.

Žurnalistiň taýýarlan (makala, radio oçerk, telefilm), gazette neşir edilen ýa-da ýaýlyma berlen diňe potensial informasiýa hökmünde garap bolar. Sebäbi ol materialyň köpçülik tarapyndan kabul ediljegi ýa-da edilmejegi belli däl. Hakykatdan-da, eser ýa-da habar žurnalist bilen auditoriýanyň araçysy bolup, informasiýa alyş-çalyş gullugynda material araçy bolup çykyş edýär.

Materialy gyzykly hasaplaman okamadyk bolsalar, telegepleşigi görmedik bolsalar, gazete ýazylmadyk bolsalar, “radio şygrydyly eşidilýä” diýip ondaky gepleşigi diňlemedik

bolsalar žurnalist-habar-auditoriýa ulgamy bozulýar we potensial informasiýa hereket ediji, wajyp, işjeň hakyky habara geçmeýär. Şeýlelik-de auditoriýa bilen gatnaşyk bozulan ýagdaýynda ähli neşir edilen ýaýlyma berilen materiallar kabul edilmeýär.

Şeýlelik-de netijelilik meselesi-bu köpçülik bilen özara gatnaşyklaryň dogry ýolar goýulmagydyr. Diňe şonda potensial informasiýa hakyky habara öwrülýär.

“Informasiýa” diýip doly manysynda diňe “işleýän”, işjeň habarlara aýdylýar. Habarlar auditoriýa tarapyndan kabul edilen, oňa täsir eden bolsa “real” bolýar.

Şeýlelikde informasiýa, habar bermek häsiýeti däl, eýsem habar bilen ony kabul edijiniň gatnaşygydyr. Sebäbi diňe kabul ediji bilen birleşen ýagdaýynda habar informasiýasyny çykarýar. Has dogrusy habar informasiýasyny “çykarmaýar”, eýsem kabul ediji habarlaryň içinden özüne gerek informasiýalary saýlaýar, kabul edýär, öz aňyna siňdirýär we ş.m.

Žurnalistiň işiniň informatiwligi esasy üç hili ýol bilen ölçenilýär. Žurnalist öz eserlerinde ýa-da gepleşiklerinde şu aşakdaky gatnaşyklara üns bermeli. Olar eserleriň semantikasy, sintaktikasy we pragmentikasydyr. Eseriň pragmentikasy eserde esasy rol oýnaýar, semantikasy eserde näme barada gürrüň gidýänligini, sintaktikasy bolsa şol zadyň nähili aýdylýandygyny görkezýär. Şonuň üçinem pragmantikadan başlalyň.

Pragmatika sözi grek dilinden geçen söz bolup hereket, tejribe, praktika diýmegi aňladýar. Bu ýerde habaryň hili barada, ony halka ýetirmegiň aýratynlyklary barada gürrüň etmeli. Şonuň üçinem pragmantikany onuň adekwatlylygy bilen bile öwrenmeli.

Adekwatlylyk sözi latyn dilinden geçen söz bolup “gabat gelýän”, ýagny, auditoriýanyň islegine laýyk gelmegi aňladýar.

Diýmek, biziň auditoriýa hödürleýän habarymyz onuň, halkyň islegine laýyk gelmeli. Potensial habaryň reallygyny gazanmak üçin ony halka nähili ýetirmelidigini bilmeli.

$$1 \text{ san} = 1 \text{ real} / 1 \text{ potensial} = 100 \% =$$

Mysallar arkaly aýdylanlary düşündirmek.

Diýmek, eseriň pragmatiki adekwatlylygyny gazanmak üçin auditoriýanyň ýagdaýyny, oňa täsir etmegiň ýollaryny öwrenmeli.

Birinjiden: Özboluşlylyk, täzeçillik zerur. Ýagny, žurnalistiň okyjysyna ýa-da tomaşaçysyna hödürleýän habary halk üçin täze, öň eşidilmedik habar bolmaly. Oňa newopalnost – habaryň täzeçilligi diýilýär. Öňki halkyň aňynda bar bolan habarlary dikeldip, deňşdirip täze habaryň işjeňligini, wajplygyny ýüze çykarmaly.

Ähli gaýtalanýan habarlary belli bir ulgama salyp öwrenmeli we (wariatiwlik – gaýtalamak) esasy pikiri täzeligi aýdyňlaşdyrmaly.

Artykmaç habarlary aýryp, olaryň iň esasyalaryny direg edip goýmaly. Şonda eseriň hakykylygy /originallygy/ ýüze çykýar.

Mysallar arkaly düşündirmek. Gazeti talypalaryň önünde goýup işletmeli. Seljerme etmagi öwretmeli. Olaryň işini barlap, deňşdirip bahalandyrmaly.

Ikinjiden: Habarlar halka ýetirilişi, köpçüligiň seniň eseriňi kabul etmegi, oňa düşünmegi zerur.

Žurnalistiň dili ýazuw formadamy, şekil-surat görnüşindemi ýa-da saz we ş.m. görnüşindemi tapawudy ýok, esasy mesele düşünjäniň adekwatlylygyny we ikitaraplaýynlygyny gazanmak. Biz söz bilen aýdylanda, žurnalist auditoriýanyň dilini tapmaly. Ol:

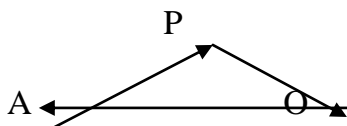
1. Halkyň öz dilinde gürlemeli.
2. Onuň islegini bilmeli.
3. Deňeşdirmeler, frazeologizmler we ş.m. çeperçilik serişdeleri, nakyllar we ş.m. bilen habaryň kabul edijiligini ýeňilleşdirmeli we ş.m.

Üçünjiden: Habaryň bahalylygy, ähmiýeti onuň relewantlylygyny düzýär.

Relevant – iňlis dilinden geçen söz bolup “Başarnyk”, “Işe degişlilik” diýmegi aňladýar.

Auditoriýanyň gyzyklanýan zadyny (interesini – latyn dilinden geçen söz ähmiýetliligini, islegini) öwrenmeli.

Eserlere progmatika taýdan baha bermek bu auditoriýanyň ugruny, düşünjesini kesgitlemäge kömek edýär.

Agitirlemek – latyn dilinden geçen söz bolup “Oýarmak” diýmegi aňladýar.

Propagandirlemek – latyn dilinden geçen söz bolup “Ýaýratmak” diýmegi aňladýar.

Organizatorçylyk – “Işin guramaçylygy” diýmegi aňladýar.

Eser bilen onda aýdylýan pikirleriň gatnaşygyna eseriň semantikasy diýilýär. Žurnalistikada islendik eser semantiki adekwatly bolmaly.

Mysallar arkaly aýdylanlary düşündirmek.

Habar halkyň aňyna hemmetaraplaýyn işjeň täsir etmeli. Şonuň üçinem žurnalist wakalary, hereketleri, häsiýetleri,

gatnaşyklary beýan etmek bilen olaryň söz bilen suratyny çekmeli. Muňa bolsa diskriptiw habarlar diýilýär (diskriptiw – latyn sözi, beýan etme).

Diýmek, eseriň walýuatiwligi emele getirilýär (walýuatiw – latyn sözi, bahalylygy, özüne düşýän gymmaty).

Şeýlelikde, eseriň sementikasy onuň aýratynlyklaryny ýokarky terminler esasynda düşündirmeli. Ýagny, semantika, diskriptiw, walýuatiw we ş.m.

Habaryň üçünji aýratynlygy, onuň sintaktikasydyr (sintaktik – grek sözi bolup, “Gurluş” diýmegi aňladýar). Gurluş, eseriň gurluşy. Onuň haýsy žanrlarda, haýsy faktoryň, faktlaryň, çeşmeleriniň esasynda guralyşanlygy. Eserde gozgalýan meseläniň goýulyş aýratynlyklary, täsirliçligi, ynandyryjylygy we ş.m. Islendik žurnalistiki eser sintaktiki adekwatly bolmaly.

Ähmiýetini mysallar arkaly düşündirmeli. Üstünde gazet materiallary esasynda talyplar bilen işlemeli. Olaryň işini barlap, analizläp ýetişmeli. Öýe ýumuş tabşyrmaly.

Žurnalistikanyň funksiýasy (wezipeleri).

1. Funksiýa /Wezipe/ barada düşünje.
2. Funksiýanyň /Wezipäniň/ özara baglanyşygy.
3. Habarlar we halk.

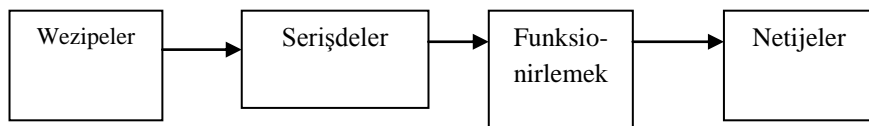
Žurnalistikanyň funksiýasy /wezipesi/

Funksiýa latyn dilinden geçen söz bolup, işiň häsiýetini, ýerine ýetirilişini, borç we ş.m. diýmegi aňladýar. Funksiýa bilen baglylykda žurnalistikanyň jemgyýetdäki orny ýüze

çykýar. Žurnalistikada işiň her bir görnüşi, onuň wezipeleri, meseleleri we olaryň çözülişi bilen häsiýetlenýär. Ýagny, işiň wezipesi onuň maksadyny aýdyňlaşdyrýar. Onuň ýerine ýetirilmeli işleriniň haýsy ýollar bilen amala aşyrylmalydygyny anyklaýar. Akyldarlaryň aýdyşy ýaly, iň ýaramaz arhitektör iň gowy bal arsyndan öz maksadyna ýetmek üçin maglumatnamasyny

we wezipesini kellesinde gurýanlygy, düzýänligi bilen tapawutlanýar.

Ýerine ýetirilmeli işleriň wezipeleri maksada laýyk gurlanda netijeliligi-de ýokary bolýar. Şeýlelik-de, funksiýa – bu ýerine ýetirilmeli işleriň serişdeleri, görnüşleri,, wezipeleri we şuna meňzeşlerdir.

Bu wezipeler žurnalistikanyň jemgyýetdäki ornuny kesgitleýär. Şonuň üçinem ol subýektiw çyzgy däl-de, kanunlara esaslanýan anyk obýektiw žurnalistikanyň jemgyýetdäki ornuny kesgitleýän funksiýa bolmaly.

Žurnalist öz işlerini diňe anyk ýerine ýetirmeli. Onuň üçinem ol ýasamalykdan, ýalan sözden, nädogrulykdan gaçmaly. Iň bolmanda ösümlikleriňem, gülleriňem öz içki kanunlarynyň bardygyny biz bilýäris. Biz şonu boýun almaly, ykrar etmeli. Haçanda žurnalist şeýle zatlary öwrenip, düşüniş dogry hereket eden ýagdaýynda, oňa adamlara, jemgyýete dogry düşünmek we öz maksadyny professional derejede ökde, ussat ýerine ýetirmek başardar. Ösümlikleriň içki kanuny bar

bolsa, tebigatyňam, adamlaryňam, jemgyýetiňem öz kanuny bar. Şu kanunlary bozman, olara päsgel bermän hereket etmegi başarmaly.

Mysal: Adamlar we ş.m. barada ýazylan eserler. Goý ol tankydy bolsun, olaryň şahsyýetine degmeli däl we ş.m.

Gündelik gazetlerden täze mysallaryň esasynda düşündirmeli.

Şeýlelikde adamyň maksady onuň hereketleriniň häsiýetlerini we görnüşlerini kesgitleýär.

Wezipe esasy üç görnüşe bölünýär:

I. Ideologiki funksiýalar.

Bu funksiýalar esasy ideýa-terbiýeçilik häsiýete eýe bolup, halkyň aňyna, düşüňjesine täsir etmek we ony dogry ýola gönükdirmegi maksat edinýär

II. Guramaçylyk wezipeleri.

Bu funksiýalar žurnalistikadan dürli edaralaryň, kärhanalaryň iş şertlerini, düzgünlerini, hil derejesini öwrenmegi we analizlemegi talap edýär.

III. Medeni funksiýalar.

Bu wezipeler esasan edebiýat, sungat we adamlaryň gowy dynç almaklary üçin niýetlenen işleri öwrenýär. Bu ýere reklama, sorag-jogap habarlary hem girýär.

Bu üç topar özara berk baglanyşyklydyr we žurnalistik işiniň derejesini, hilini kesgitlemäge ukyplydyr.

Žurnalisti we žurnalistikany wezipesiz göz önüne getirmek mümkin däl. Žu nukdaý nazardan žurnalist bilen umumy redaksiýanyň (onuň degişli redaksiýasynyň) funksiýasy gabat gelmelidir. Žurnalist öz işine degişli funksiýalary ýerine ýetirmek bilen belli bir derejede redaksiýanyňam işini ýerine ýetirýär. Sebäbi, onuň öwrenýän obýekti, materialy, faktlary we ş.m. redaksiýanyň meýilleşdirilen işidir hem. Diýmek, žurnalist öz işini individual ýerine ýetirýänem bolsa, onuň işi

şol bir wagtda kollektiwleýin häsiýetdidir. Şeýlelikde, redaksiýanyň wezipeleriniň ýerine ýetiriliş derejesi, onuň işgärleriniň, ýagny žurnalistleriň öz wezipelerini ýerine ýetiriş derejesine deňdir. Şeýlelikde, žurnalistikada funksiýalar iki formada – umumy we adaty formada ýerine ýetirilýär. Bu ýerde prinsipler barada hem şeýle zatlary aýdyp bolar. Redaksiýanyň prinsipleri bilen žurnalistleriň prinsipleri adaty we köpçülkleýin häsiýetdedir.

Alym E.P. Prohorow bu wezipeleri 6 topara bölýär.

- I. Birinji funksiýa wezipesiniň özeni, çeşmesi hasaplanylýar. Ol gatnaşyk wezipesi, kontaktlary (işewür gepleşikleri) ýola goýmak we ş.m.
- II. Guramaçylyk wezipesi žurnalistikanyň jemgyýetde “Dördünji häkimiýet” diýip atlandyrylmagyny, ornuny aýdyňlaşdyrýar.
- III. Ideologiki halkyň aňyna täsir etmek bilen bilen baglanyşykly funksiýalar.
- IV. Medeni-bilim wezipesi. Ýokary medeni gymmatlyklary durmuşa ornaşdyrmak, terbiýeçilik işleri we ş.m.
- V. Reklama, sorag-jogap wezipesi. Syýahatçynyň, bagçylyk, sport we ş.m.
- VI. Rekreatiw – dynç almaga niýetlenen funksiýalar.

Görşümüz ýaly, wezipeleri dürli görnüşde gurap bolar, ýöne olaryň maksady, wezipeleri ýeke-täkdir. Ýurduň Prezidentiniň alyp barýan adyl syýasatyny, döwlet ähmiýetli çäreleri wagyz etmek. Halkyň ýaşaýşynyň şertlerini gowulansyrmak we durmuşda täze adamy, täze jemgyýeti kemala getirmek.

Häzirki wagtda hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedowyň türkmen halky üçin ýerine ýetiren işleri, halkyň bagtly durmuşy we ş.m. ylym-bilim, ykdysadyýet, daşary yurt gatnaşyklary barada giňişleýin gürrüň bermeli.

Täze gazet-žurnallardan alyp günün täzelikleriniň üstünde anyk durup geçmeli we şu günki žurnalistikanyň wezipelerini kesgitlemeli.

Funksiýanyň görnüşleri.

1. Wezipäniň häsiýetleri.
2. Guramaçylyk wezipeler.
3. Medeni wezipeler we ş.m.

Žurnalistikanyň önünde esasy üç wezipe durýar:

- I. Ýurduň ykdysadyýetini ösdürmek we berkitmek meselesi.
- II. Jemgyýetçilik gatnaşyklaryny formirlemek, dogry ýola gönükdirmek.
- III. Täze adamy, täze jemgyýeti kemala getirmek. Ideýä-terbiýeçilik işleri. Halkyň ruhuny galkyndyrmak we ş.m.

Elbetde üçünji wezipäni ýerine ýetirmezden, birinji we ikinji bellenen işleri ýerine ýetirmek mümkin däl.

Halkyň, köpçüligiň aňyýetini belli bir ugra gönükdirýän, hemmetaraplaýyn sosial informasiýalaryň, gepleşikleriň zerurlygy jemgyýetde žurnalistikanyň ornuna we abraýyna bagly. Köp ýurtlarda žurnalistler dürli-dürli pikirlere, guramalara, partiýalara gulluk edýändir. Muňa žurnalsitikada Plýuralizm diýýärler. “Plýuralizm” häzir daşary ýurtlarda örän ösdi. Plýuralizmiň gowy manysy gerekli ýeri-de bar, bir zat baradaky dürli ylmy garaýyşlar we ş.m. Biziň ýurdumyzda beýle zat ýok.

Magtymguly Pyragynyň:

Bir suprada taýýar kylynsa aşlar
Göteriler ol ykbaly türkmeniň!

ýa-da

Teke, ýomut, gökleň, ýazyr, alili
Bir döwlete gulluk etsek başimiz!

diýip arzuw eden zamanynda türkmen halky hakykatdanam agzybir, bagtyýar durmuşda ýaşaýar. Garaşsyzlyk we baky Bitaraplyk syýasaty türkmen halkynyň abraýyny dünýä ýaýdy. Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow halkyň bagtly ýaşaýşy ugrunda ençeme döwlet ähmiýetli işleri durmuşa geçirýär. Žurnalistler barada bolsa aýratyn aladalar edýär.

Şu nukdaý nazardan žurnalistiň öz işlerini, žurnalistikanyň wezipesini ýerine ýetirmäge mümkinçilikler, täze ýenillikler döredilýär. Şonuň üçinem häzirki döwürde žurnalistikanyň hilini gowulandyrmak üçin gündelik täzelikler esasynda, gazetlere esaslanyp, ýerine ýetirilen işleri gürrüň bermek kynçylyk döretmeýär.

Her döwrüň öz meselesi öz wezipeleri bolýar. altyn asyrda, beýik Galkynyş we özgertmeler zamanasynda hem žurnalistikanyň öz wezipeleri we meseleleri bar. Bu döwürde žurnalistikanyň esasy meselesi hormatly Prezidentimiziň türkmen halkynyň röwşen geljegi üçin amala aşyran işlerini, durmuşa geçirýän çärelerini wagyz etmekden, ýurtda ylym-bilim, edebiýat, sungat, medeniýet, ykdysadyýet, oba hojalygy we ş.m. dürli pudaklardaky ösüşleri, täzelikleri döwrebap beýan etmek bilen ýurduň ýüzüni görkezmekden, aýdyň täsirli, ähmiýetli şöhlelendirmekden ybarat.

Elbet-de, bu mesele sanlar, seneler, maglumatlar, statistikanyň maglymatlary eserleriň ynandyryjylygyny ýokarlandyrmaga hyzmat etdirilmelidir. Daşary yurt işewür toparlarynyň biziň ýurdumyzyň bähbidini durmuşa geçirýän işleri, dürli temalara bagyşlanan ýurduň abraýyny arşa göterýän halkara ylmy-amaly maslahatlar, konferensiýalar, seminarlar, türkmen ýaşlarynyň diňe biziň ýurdumyzda beýleki ösen

döwletlerinde hem okamaga mümkinçilik tapmaklary şu günki žurnalistikanyň wagyz-meseleleridir.

Şeýle hem žrnlistikanyň şu günki meselesi halkyň aňyny ösdürmekden, täze aňýeti kemasla getirmekden ybarat. Halkyň bilim derejesi, dünýägaraýşy, özüni alyp barşy, sosial işjeňligi, jemgyýetdäki orny we ş.m. žurnalistiň öwrenmeli meseleleriniň biridir. Žurnalist özüniň name üçin göreşýänini, nämäni gazanmak isleýänini bilmeli we bu meselä aňly-düşünjeli çemeleşmelidir. Ine şu ýerde ideýa-terbiýeçilik wezipesini dogry ýola goýmagy başarmagy, ýerine ýetirilmeli işleri ilki aňly-düşünjeli planlaşdyrmagy başarmak zerur.

Žurnalist daşky sredany öwrenmek bilen halkyň islegini anyklamaly. Ýurduň syýasatyny halkyň islegi bilen baglanyşdyrmaga çalyşmaly. Munuň üçin ol oriýentasiýany – (töweregi gurşap alan ýagdaýlardan baş alyp çykmagy başarmaly) – bilmeli. Dogry düşünmegi we bahalandyrmagy bilmeli.

Oriýentasiýa žurnalistde öz maksadyny anyklamaga, işiň ugruny we häsiýetlerini kesgitlemäge ýardam edýär.

Oriýentirlilik bar zady görmäge, oňa akyl ýetirmäge kömek edýär.

Oriýentirlilik ýerine ýetirýän işiň anyk ýollaryny, ugruny görkezýär.

Oriýentirlilik özüniň serişdeleri, usulyýeti, kadalary bilen maksada okgunlylykda we ş.m. gowy netijeleri gazanmaga ýardam edýär.

Halky terbiýelemek üçin onuň aasyrlar boýy gazanan gymmatlyklaryna, döp-dessurlaryna, ruhy aýratynlyklaryna hormat goýmagy başarmak zerurdyr.

Mysal: Hormatly Prezidentimiziň edebi mirasymyzy, edebiýaty, sunagty ösdürmekdäki aladalary we ş.m. gürrüň bermeli. Düşündirmeli. Halkara ylmy maslahatlar we ş.m.

Mysallar arkaly düşündirmeli. talyplary gazet bilen işletmeli. Gazet täzeliklerini talyplar bilen birlikde öwrenmeli.

Şeýlelikde, žurnalistika diňe bir habarlary ýaýratmak, hakykaty, sosial durmuşyň kanunlaryny öwrenmek bilen çäklenmeýär. Onuň iň esasy meselesi halkyň aňyna täsir etmek, ony terbiýelemek.

(Ideýa – grek dilinde “Pikir- düşünje” diýmegi aňladýar).

Bu meselede esasy ideýa-terbiýeçilik wezipäniň wezipeleri aýdyňlaşýar.

Žurnalist maglumatlary beýan etmek, wakalaryň manysyny ýüze çykarmak, adamlaryň obrazyny döretmek, sosial kanunlary düşündirmek arkaly öz eseriniň auditoriýa tarapyndan kabul edilmegini gazanmaga, oňa täsir etmäge çalyşmaly.

Žurnalistiň guramaçylyk wezipesi jemgyýetde ýerine ýetirýän işleri, aýratynam ykdysadyýetde, önümçilikde, oba hojalygynda işleri dogry guramaga ýardam etmeli. Dürli nogsanlyklary, kemçilikleri ýok etmäge kömek etmeli.

Žurnalistiň üçnji wezipesi hem adamlary ruhy taýdan goldamaga, olaryň gowy dynç alyşlaryny, saglyk ýagdaýlaryny bejermäge mümkinçilik döretmäge, sport bilen meşgullanamaga we ş.m. ýardam etmeli.

Neşekeşlik we ş.m. ýaramaz, jemgyýeti ösüşden, sagdyn durmuş obrazyny gurmaga päsgel berýän zatlary ýok etmeli.

Bu wezipesini ýerine ýetirmekde “Türkmen sporty” gazetini, “Saglyk” žurnaly we ş.m. neşirler has uly işjeňlik görkezýärler.

Saglyk ýoluna ýörişlere gitmek, dürli sport we medeni çäreleriň dogry ýola goýulmagy we ş.m. barada, täzeliklere esaslanyp hormatly Prezidentimiziň diňe žurnalistler üçin däl, eýsem bütün halk üçin durmuşa geçirilýän döwlet ähmiýetli işlerini täze gazet makalalary esasynda gürrüň bermeli. Şol

gazetleriň talyplaryň hem elinde bolmagy, olaryň mugallymyň aýdýan zatlaryny gazet arkaly tapyp, analizläp oturmagy, öz pikirlerini aýtmagy, sorag-jogap alyşmagy zerurdyr.

Žurnalistika we žurnalistikanyň etikasy.

1. Žurnalist we etiki gatnaşyklar.
2. Žurnalistiň etikasy. Habar çeşmeleri.
3. Žurnalistikanyň etikasy.

Žurnalistikanyň etikasy örän köp zatlary öwrenýär. Žurnalistikany etikasyz göz öňüne getirmek mümkin däl.

Adamlaryň borçlaryna jemgyýete bolan gatnaşyklaryna, özara gatnaşyklaryna, ahlak taýdan özüni alyp barmagyň düzgünlerine, kadalaryna moral diýilýär. Etika bolsa, jemgyýetçilik aňyň bir formasy, düzgün-tertup, edep-ekram, ahlagy, ahlagy öwrenýän ylym hökmünde orta çykýar. Ol adamlaryň ahlak taýdan özlerini alyp baryş kadalaryny, düzgünlerini, jemgyýetçilik borjuny, halkyň öňündäki, maşgaladaky we bir-birlerine bolan gatnaşyklaryň düzgünlerini öwrenýär. Professional etika professional moralyň özboluşlylygyny aňladýar, aýdyňlaşdyrýar.

Temany saýlamak, adresleri gözlemek, neşiriň maksadyny anyklamak, faktlary saýlamak, gahrymanyň özüni alyp barşyna, waka, hat-da materialyň gurluşyna baha bermekde we ş.m. žurnalistiň gatnaşygy ýüze çykýar. Ýagny moral gatnaşyklar onuň işine tutuşlygyna siňdirilendir. Žurnalist hemme ýerde faktlary toplaýan wagty-da, olary kagyza geçirýän wagty-da etikany saklamaly.

Ýalan ýa-da çişirilen maglumatlar bilen işlemek etikanyň düzgünlerine gabat gelmeýär. Ýa-da adamlaryň göwnüne degmek bolmaýar. Adamlary ynjytmazlyk, halkyň

ynamyny ödemeklik, il-gününe, watanyňa wepalylyk, dogruçylyk, obýektiwlik – bularyň ählisi etiki kadalardyr. Halkyň dāp-dessurlary, häsiýetli aýratynlyklary, ruhy aýratynlyklary bularyň hemmesi žurnalistden seresaplylygy talap edýär.

Maglumatlary ýygnamak bilen žurnalist dürli habar çeşmeleri bilen iş çalyşýar. (Adamlar bilen, resmi kagyzlar bilen we ş.m.)

1. Habaryň çeşmesi – adam. Ýöne şol adam žurnaliste faktlary aýtmaga ýa-da gürrün bermäge borçly däl. Söhbetdeşiňi gürl etmek üçin onuň ynamyna girmegi, onuň bilen medeniýetli gürl megi başarmaly. Şeýle hem žurnalistiň geýinişi-de, özüni alyp barşy-da kada laýyk bolmaly. Gürründeşiňden talap etmek bolmaýär, diňe onuň islegini bilip, şoňa görä haýyş etmeli, ynandymaly.

Material toplamagyň üstünlikli şerti gürründeşiň ýagdaýyny (nastroýeniýasyny) bilip, şoňa görä hereket edip gürründeşligi şol tarapa öwürmegi başarmak. Gürründeşiňe dostluk, hoş sözleri aýtmak, şorta sözler, halk pähimleri, durmuşy söz düzümleri, atalar sözleri we beýlekiler bilen onuň ünsüni çekmek we ş.m. Bu ýerde žurnalistiň etikasy şeýle ýagdaýlarda ýüze çykýar:

1. Gürründeşligi ýola salyp başarmagynda;
2. Owadan, gelşkli, ynamly gürl emekde;
3. Ýüzüniň, eliniň hereketleri bilen gürründeşiňi tassyklamak (žest, mimika);
4. Žurnalistiň geýnişi, gelşikliligi, salykatlylygy – özüni alyp barşy, edebi-tertibi we ş.m.;
5. Žurnalistiň bilimli bolmagy, öwrenýän zadyndan habarly bolmagy hökmany faktordyr;

6. Gürründeşiniň gaharyny getiräýjek soraglary bermeli däl, ýa-da ol soragy neşir üçin bermeýändigini tertiplilik bilen duýdurmaly.

2. Habary toplamagyň beýleki bir çeşmesi kollektiw, topar we ş.m. bolup biler. Ýlmy konferensiýalaryň, mejlisleriň, baýramçylyklaryň we ş.m. geçirilýän ýerinden material toplamakda bir däl-de, birnäçe adamyň pikirini bilmek zerur. Bu ýagdaýda awtor ilki bilen çäräniň geçýän ýerini, onuň sebäplerini, ähmiýetini düşündirmeli. Telegepleşik bolan ýagdaýynda bu kynçylyk döretmeýär. Tomaşaçy märekanä, onuň keypini we ş.m. görende eýýäm köp zada göz ýetirýär. Žurnalistiň şol ýerden guraýan söhbetdeşlikleri çäräniň manysyny, ähmiýetini, halk bilen gatnaşygyny aýdyňlaşdyrýar.

3. Habar çeşmesiniň ýene bir görnüşi resmi kagyzlar, dokumentlerdir. Žurnalist resmi kagyzlary agtarmazdan öňinçä, bu kagyzlaryň degişli adamlaryndan, ýa-da olaryň çagalaryndan, eger edara, kärhana bolsa ýolbaşçylardan rugsat soramaly. Öz materialynyň dowamynda edeplilik bilen resmi kagyzlary öwrenmäge kömek eden adamlary ýatlamaly. Olary şrift aýratynlyklary bilen bellemeli, sözlerini ýagly ýa-da çeper (kursiw) şriftlerde, olaryň öz sözlerini mysal getirmek we ş.m. arkaly tapawutlandyrmaly. Materialyň dowamynda olara öz işi üçin döreden mümkinçiliklerine minnetdarlyk bildirmeli we ş.m.

4. Ol material toplaýan wagty žurnalistiň kärini peseldýän ýollardan peýdalanmaly däl. Gybatdan, gizlin habar toplamakdan daşda durmaly. Žurnalist öz wezipesiniň açyk, aýdyň rugsat edýän mümkinçiliklerinden peýdalanmagy başarmaly. Köpçülik ýerlerinde we beýleki ýerlerde-de etiki kadalary bozmaly däl. Eger-de ol öz kärinden peýdalanyp gereginden artyk hereket etse, adamlaryň göwnüne, şahsyýetine degse, ony jogapkärçilige çekip bilýärler. Daşary ýurtlarda,

Russiýada we ş.m. şeýle ýagdaýlar, wakalar örän köp bolup geçýär. Olarda tertip-düzgüni saklamagy başarmadyk žurnalistler köplenç ýagdaýlarda sud jogapkärçiligine hem çekilýärler.

Mysallar arkaly düşündirmeli.

Türkmen žurnalistikasy barada gürrüň gideninde halkyň döp-dessurlaryndan, milliliginden ugur almagyň zerurlugy her bir žurnaliste düşnükli bolmaly. Halkyň milli ruhuna gabat gelmeýän zatlary telewideniýede-de, radioda-da, metbugatda-da, suratda-da we ş.m. bermek bolmaýar. Mysal üçin:

1. Zenan maşgalalary, erkekleri-de ýarym-ýalaňaç şekilde görkezmek.
2. Ýaramaz, paýyş, gödek sözleri aýtmak.
3. Ýaramaz halkyň ruhuna gabat gelmeýän filmleri görkezmek we ş.m.
4. Pornografiýa suratlaryny ýaýratmak.

Anyk mysallar esasynda düşündirmeli.

Umuman, türkmen halky özüniň milliligini diňe bir öýde, işde we ş.m. däl, eýsem hemme ýerde-de saklaýar.

Türkmen žurnalistikasy hem etikanyň düzgünlerini saklamakda halkyň milli aýratynlyklaryndan ugur almaly. Köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ählisi-de milli ruhy aýratynlyklarda şöhlendirilmelidir.

Türkmen edebiýatynyň taryhyna, edebi mirasymyza we beýleki dürli çeşmelere, Magtymgulynyň, Keminäniň, Mollanepesiň we ş.m. islendik şahyrlaryň döredijiligine ýüzlensegem, türkmen halky, aýratynam türkmen gelin-gyzlary asylylygyň, edep--ekramyň nusgasy hökmünde özüni tanadyp gelýär. Bu ýagdaý häzirkä döwürde hem şeýle dowam edýär. Şonuň üçinem öz eserlerinde milliligi ösdürmek, çuňlaşdyrmak, halkyň döp-dessurlaryny we ş.m.

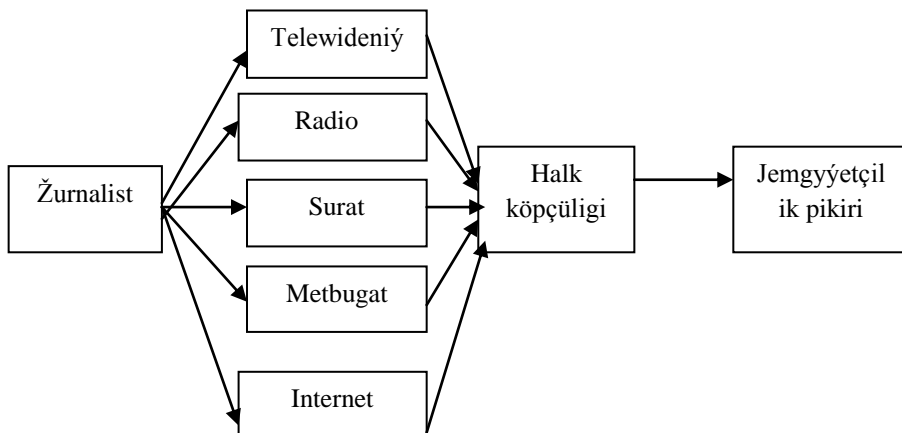
şöhlelendirmek žurnalist üçin halkyň ynamyna girmegiň in esasy ýaragydyr.

Gazet materiallaryna ýüzlenip, gündelik täzelikleri esasynda düşündirmeli, sorag-jogap alyşmaly we ş.m.

Žurnalist we jemgyýet.

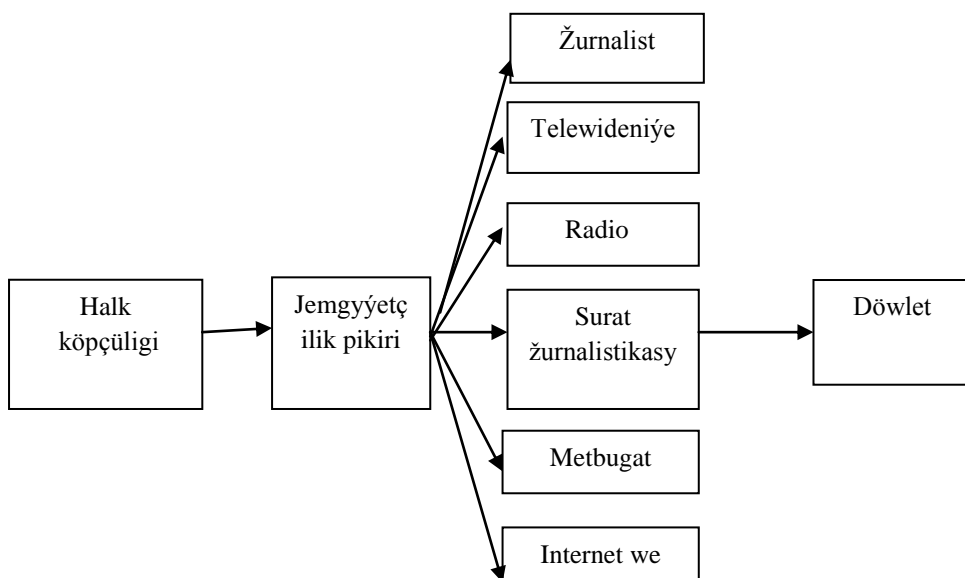
1. Žurnalistiň dünýä garaýşy. Durmuşdaky we jemgyýetdäki orny.
2. Žurnalistiň özüni alyp barşy barada.
3. Žurnalistiň işiniň obýektiv we subýektiv sebäpleri.

Jemgyýeti žurnalistsiz göz öňüne getirmek mümkin däl. Žurnalist jemgyýetde örän ähmiýetli we zurur bolan funksiýalry ýerine ýetirýär, ol döwlet bilen halkyň arasynda durýan esasy köpri bolmak bilen bu gatnaşygy saklamakda uly rol oýnaýar. President tarapyndan çykarylan Permanlary, Kararlary halka ýetirmek diňe žurnalistiň wezipesidir. Ol ony dürli kanallaryň üsti bilen ýerine ýetirýär.

Täzelikler dürli kanallaryň üsti bilen halka ýetirilýär. Şonuň esasynda halkyň jemgyýetçilik pikiri döreýär. Bu ýerde ýene-de žurnalist peýda bolýar we jemgyýetçilik pikiri öwrenip ol baradaky garaýyşlaryny ýene-de jemläp, umumylaşdyryp şol kanallaryň üsti bilen hem halka, hemde döwlete ýetirýär. Bu ýerde onuň pikiri, düşünjesi, dünýägaraýşy esasy rol oýnaýar.

Bu ýerde döwlet ýolbaşçylary hut žurnalistiň kömegi bilen öz durmuşa geçiren çäreleriniň halka näderejede täsir edendigini bilip bilýärler.

Mysal: pensiýalaryň, talyp haklaryny döwlet tarapyndan köpeldilmegi we ş.m. meseläni täze bolup geçen täzelikler esasynda anyk düşündirmeli. Talyplar bilen sorag-jogap alyşmaly.

Žurnalist öz işiniň işjeňligini gazanmak üçin ilki bilen halky ynandyrmagy başarmaly. Akyldarlarymyzyň belleýşi

ýaly, terbiýçilik prosesi – bu ynamlaryň kemala gelmegidir. Bu ýerde “ynam” dini düşünjedäkiden tapawutlydyr. Bu ýerde adamlar öz gözleri bilen görýän, bolup geçýän zatlara we olaryň täsirine ynanýarlar. Halky ynandyrmak üçin subut edilen faktlar bolmaly. Şeýlelikde, žurnalistiň esasy işi ýurtda geçirilýän haýsydyr bir çäräni, ýagdaýlary, wakalary, umumy garaýyşlary, pikirleri agitirlemekden, propagandirlemekden we guramaçylyk işlerinden durýar. Wezipeleriň ýerine ýetirilişi-de şu üç aspekte bagly ýüze çykyar.

Agitasiýa sözi latyn dilinden “oýarmak”, “herekete getirmek” diýen manyny aňladýar. Bu ýerde entek halka belli bolmadyk täzelik barada gürrüň gidýär. Şonuň üçinem halky bu täzelige oýarmaly we täzeligi agitirlemeli

Gazetden täze mysallary tapyp şol esasynda düşündirmeli.

Agitasiýa işleri köplenç ýagdaýlarda gysga habarlaryň üsti bilen dürli kanallar arkaly halka ýetirilýär. Bu ýerde diňe radio, telewideniýe, metbugat däl, eýsem, köçelerde asylýan reklama gazetleri-de, suratlar-da kömege gelip biler.

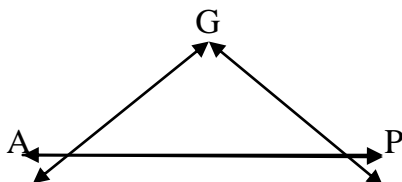
Mysal üçin, ýurtda saýlaw geçirilýän bolsa, saýlaw kagyzlary-da, köçelerdäki şygarlar-da, ýa-da rasiýa arkaly “Aman Geldiýewe ses beriň!” diýen ýaly şygarlar bilen maşynly aýlanyp halky oýarmak bolar we ş.m.

Anyk mysallar esasynda düşündirmeli.

Propaganda sözi latyn sözi bolup “ýaýratmak” diýmegi aňladýar. Bu ýerde eýýäm kiçi göwrümlü eserler däl-de uly göwrümlü materiallar gazet, radio, telewideniýe gepleşikleri barada gürrüň gidýär. Propaganda işlerinde öňe sürülýän ýa-da gözgalýan pikiriň ähmiýetli taraplary, halka getirjek peýdasy barada giňişleýin anyk faktlara daýanyp gürrüň edilýär. Gürrüňler ýa-da gepleşikler dürli formada, dürli gowrümde bolup biler. Ýöne, eser göwrümlü bolmaly. Žurnalist öz pikirini

delillendirmek üçin diňe bir faktlara däl, eýsem şol faktlary ýa-da wakany öňki şoňa meňzeş bolan zatlar bilen deňeşdirip, häzirki wakanyň ýa-da ş.m. ähmiýetini ýüze çykarmaly. Subut etmeli, delillendirmeli, kanunlar esasynda düşündirmeli. Bu esasyda ýurtda alnyp barylýan işleri, dokumentleri, kararlary öwrenip, öz pikirini halka hödürlemeli. Halkyň pikirini öwrenip toplam umumy netijäni ýüze çykarmaly we şyňa meňzeşler bilen halky ynandyrmagy, oňa täsir etmegi başarmaly.

Bu ýerde agitasiýa we propagandadan daşary üçünji bir wezipe – guramaçylyk wezipesi-de žurnalistiň in esasy işleriniň biridir.

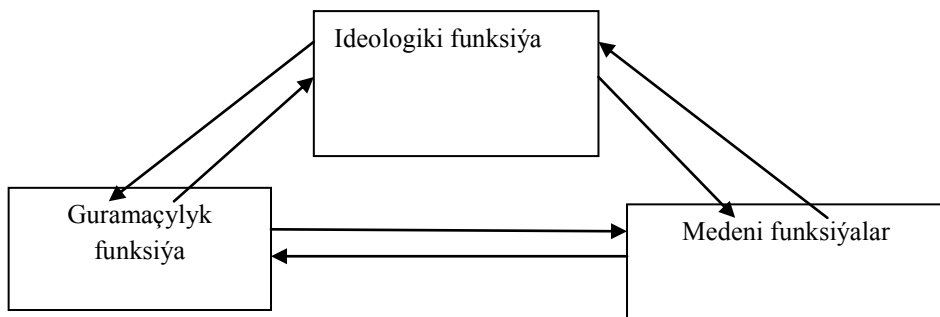

Žurnalist ýokardaky işleri ýerine ýetirmek bilen, ýägny öz öňe sürýän meselesini agitirmelemek, propagandirlemek bilen çäklenmeli däl. Ol bu işe degişli ençeme guramaçylyk işlerini-de geçirmäge ukyply bolmaly. Ýazyjy-şahyrlar we ş.m. ýurduň öňe tutýan abraýly adamlary bilen duşuşyklary guramak. Söwda we ş.m. ýerlerde käbir täzelikleri we ş.m. habar bermek, ýerine ýetirmek we ş.m.

Žurnalist hemme ýrde we hemişe özüni medeniýetli alyp barmagy başarmaly. Ol hemişe gözlegde bolmaly. Ýolda, köçede, gezelençde gabat gelen islendik jemgyýetçilik ähmiýetli wakalarda özüniň başarnygyny görkezmeli. Hemişe obýektiv hereketde bolup, obýektiv garaýyşlary öňe sürmäge taýýar bolmaly. Kimdir biriniň bähbidini arap ony ýalandan öwmekden gaça durmaly. Žurnalist hemişe wyždanynyň önünde päk

bolmaly. Ony goramaly. Şeýle etmedik ýagdaýynda ol halkyň ynamyny gazanyp bilmez.

Gündelik mysallar esasynda düşündirmeli. Talyplar bilen sorag-jogap alyşmaly. Olaryň pikirini öwrenip, jemläp bahalandyrmaly.

Görşümüz ýaly žurnalistiň işi onuň funksiýalaryny nähili ýerine ýetirýänligi bilen ölçenilýär. Funksiýalar bolsa ýokarky suratda görkezilişi ýaly biri-biri bilen berk baglanyşykly. Şu nukdaý nazardan seredenimizde häzirki döwrüň žurnalistikasy öňki döwürdäki praktikanyň, tejribeligiň yzyna düşmeýär, tersine häzir teoriýä, nazarýet žurnalistikadan has öňe geçdi we ol filosofiýä, psihologiýä, logika, etika, statistika ýaly jemgyýetçilik ylmlaryna esaslanýar we şolar bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr.

Adamyň ýa-da wakanyň psihologiýasyny anyklaman ol barada ýazyp bolmaýar, ýa-da statistikanyň, sosiologiýanyň maglumatlary bolmasa netije çykaryp bolmaýar we ş.m.

Funksiýalaryň arabaglanyşygyny düşündirmeli. Çekişme guramaly we funksiýalaryň ýerine ýtirilişi boýunça öýe iş tabşyrmaly.

Žurnalistiň prinsipleri.

1. Prinsipleriň aýratynlyklary.
2. Olaryň sazlaşygy, manysy we ähmiýeti.
3. Prinsip KHDS-iň işiniň özenidir.

Žurnalistikanyň köp sanly wezipeleri netijeli ýerine ýetirmek işi diňe bir her bir žurnalistiň ahli kanunlaryň, işleriň düzgünlerini, kadalaryny bilip olary yzygiderli we maksadalaýyk ýerine ýetirmegi başaran ýagdaýynda mümkindir. Žurnalistiki eser döretmegiň özi gerekli maglumatlary toplam bilmegi, oňa düşünmegi we baha bermegi, garaýyşlary, ýüze çykarmagy, teklipleri öwrenmegi we olar barada dogry pikir ýöretmegi başarmagy talap edýär. Öz zehinini, makala, radioreportaža, telegepleşiklere we ş.m. siňdirip bilmegi talap edýär. Žurnalistiki işiň her başgançagynyň öz kanunlary, öz düzgünleri, öz kadalary bar.

Mysal üçin,: maglumatlary toplamak başgançagynda – synlamak usuly, resminamalary analiz etmek, barlamak, waka gatnaşyjylar ýa-da şaýatlar bilen gürründeşlik geçirmek, sorag-jogap alyşmak we ş.m. esasynda işler alnyp barylýar.

Şeýle hem durmuş hadysalaryna umumy gatnaşyk, olar baradaky garaýyşlar, bahalar we ş.m. işiň dowamynda aýdyňlaşýar.

Žurnalistikanyň habar berijilik, öwrenijilik we mesele çözüjilik häsiýetli ýeňil bolmadyk jogapkärlikli işinde prinsipleriň zerurlygy we ähmiýeti uludyr.

“Prinsip” sözi latyn dilinden geçen söz bolup “başlangyç”, “esas”, “özen” diýmegi aňladýar. Prinsipler bular teoriýanyň esasy kökleridir we olar beýleki düşünjeler bilen

baglanyşykly ýüze çykýarlar. Žurnalistika işinde prinsipler teoretiki-usulyýet esaslarynda öwrenilýär.

Teoretiki bolmagynyň sebäbi žurnalistikanyň işi ylma daýanýar. Ol sosial institut hökmünde habarçylyk işleriniň dürli görnüşlerini amala aşyrmakda, döredijilik işlerinde kanunlary bilmäge we olara salgylanmaga teoretiki, nazary mümkinçilikleri döredýär.

Žurnalistiň prinsipiniň usuly (metodologiki) bolmagy žurnalistiň kanunlary bilip ony öz işinde işjeň peýdalanmagy, ony işiň adaty formasyna we kadasyňa öwürmegi, döredijilik usulyýetiň özenini esaslandyrýar.

Metod sözi latyn dilinden geçen söz bolup “gözlegleriň ýoly” diýmegi aňladýar. Gözlegleriň ýoly bolsa žurnalistiň düzgünleriniň we kadalarynyň jemi hökmünde döredijilik-akyl ýetirijilik, döredijilik-redaksion, döredijilik-guramaçylyk we ş.m. ýagdaýlary özünde jemleýär.

Žurnalistiň prinsipleri onuň obýektiw kanunlaryndan, onuň halk bilen, döwlet bilen we ş.m. gatnaşyklaryndan gelip çykýar. Žurnalistiň işiniň halkylygy, köpçülikleýin häsiýeti, gumanizmi, internasional duýgulary onuň işiniň ugruny, obýektiwligini ölçeýär. Žurnalist hemişe, hemme ýerde, her bir işde dogruçyl, obýektiw hereket etmegi başarmaly. Halkyň bähbidi üçin hereket etmegi we öz edýän işiniň netijesine ynanmagy başarmaly.

Biziň ýurdumyzda häzirki wagta ýeke-täk partiýa bolup, ol Türkmenistanyň Demokratik Partiýasydyr. Beýleki ýurtlardan tapawutlylykda biziň ýurdumyzda bir partiýalylyk bar. Biziň ýurdumyzda halk ýeke-täk partiýa gulluk edýär we ony goldaýar.

Hormatly Prezidentimiziň alyp barýan adyl syýasatlary, halky bol-elin parahat durmuşda ýaşatmak, Garaşsyzlyk we Bitaraplyk syýasatlary we ş.m. Hormatly Prezidentimiziň

“Döwlet adam üçindir!” diýen şygary şu gün türkmen žurnalistikasynyň esasy temasyňa öwürüldi. Žurnalistler halkyň bagtyýar durmuşyny wasp etmek bilen meşgul. Häzirki döwürde žurnalist bolmak üçin diňe bir ýurduň içindäki däl, eýsem dünýä ýüzüniň täzelikleri, ösüşleri bilen-de tanyş bolmagy has dogrusy döwürň adamy hökmünde ony dolulygyna öwrenip, analizläp, halk bilen bile gopmagy, halkyň islegini özünden öň duýmagy we amala aşyrmagy başarmaly. Žurnalistika ýolbaşçylyk etmegi başarmaly, bu ýolbaşçylyk esasy üç ugurda alnyp barylýar.

- I. Direktiwalaýyn – ýagny anyk, kesgitli ugurlar. Hormatly Prezidentimiz žurnalistler we beýleki doredijilik işgärleri bilen duşuşyp olaryň meselelerini aýdyňlaşdyrdy we kesgitledi. Žurnalistleriň halkyň islegine laýyk gelýän täze ideologiýany tapmalydygyny, köne ulanyşdan galyp barýan sözleri ulanyp işleriniň netijeliligini gazanmalydygyny, eserleriniň gurak bolmaly däldigini kesgitli aýtdy.
- II. Barlag ýolbaşçylygy. Ýagny, dürli ylmy metodlara salgylanýan žurnalistikanyň öwrenilen materiallary, ekspert bahalary, resmi kagyzlaryň analizi we ş.m. gaýtadan barlanylmaly we degerli netijeler çykarylmaladyr. İşleriň ýerine ýetirilişini barlap onuň dogrulylygyna göz ýetirmek – işiň özenini, žurnalistikanyň esasyny düzýär. Ýokardan berilen görkezmeleriň ýerine ýetiriliş ugurlaryny, metodlaryny barlamaly. Görkezmeleriň ýerine ýetirilişindäki käbir säwlikleri düzetmek, gerek bolsa KHBS-iň ýolbaşçylyk we ş.m. düzümine täze ýaş hünärmenleri çekmek kanunalaýyk ýagdaýlardyr.
- III. Guramaçylyk ugry. Bu ugurda hünärmenleri saýlamak, olary höweslendirmek, zähmet haky we beýleki iş şertleri

göz önünde tutulýar. Işgärleriň iş saparlary, (galam haklary) aýlykdan daşary zähmetlerine, ýazan eserlerine edilýän tölegleriň möçberleri we ş.m. Žurnalistleriň hünärlerini ýokarlandyrmak üçin geçirilýän okuwlary we çäreler.

Mysallar, gündelik täzelikler esasynda anyk düşündirmeli.

Žurnalist öz wyždanynyň önünde päk bolmalydyr. Ýurtda ýurduň syýasatynyň garşysyna gitmek, öz bähbitleriňe çapmak, kimdir biriniň haýyşy boýunça ony we onuň işlerini ýalandan öwmek žurnalist professiýasyna barlyşyksyz häsiýetlerdir.

Şonuň üçinem žurnalistiň prinsiplerini döwlet ýolbaşçylarynyň görkezmeleri, redaksiýalaryň prinsipleri we görkezmeleri umumy funksiýalary we prinsipleri düzýär.

Häzirki wagtda, beýik Galkynyş we täze özgertmeler zamanýnda biziň ýurdumyzyň žurnalistlerinde ýene-de bir prinsipden – millilik prinsipinden ugur almak zerurdyr. Biziň ýurdumyzda her bir žurnalist öz ýurdunyň milli aýratynlyklaryny, edebi mirasyny, döp-dessurlaryny, toý-baýramlaryny we ş.m. döwlet ähmiýetli çärelerini dünýä ýaýmaga borçludyr.

Prinsipiiñ görnüşleri.

1. Watançylyk we ynsanperwerlik.
2. Halkylyk we dogruçylyk.
3. Demokratiýa we ş.m.

Prinsipler žurnalistiň aňynda endige öwrülen häsiýetleriň iň esasylarynyň biri bolmalydyr.

Dogruçylyk we obýektiwlik prinsipleri. Bu prinsipler žurnalistiň döredijilik aýratynlyklaryny häsiýetlendirýär. Žurnalistiň işi diňe hakykata daýanmalydyr, işiň esasy güýji onuň hakyky, anyk habarlardan ybaratlylygyndadyr. Şeýle hem örenilýän obýekt obýektiw esasyda barlanylmaly, öwrenilmelidir. Hakykaty bolşy--bolşy ýaly görkezmeklik, dogruçylyk prinsipine gabat gelse, ony anyk barlap ol baradaky netijäni üýtgeşsiz beýän etmek obýektiwligiň özenidir.

Kimiňdir biriniň bähbidine arap, işi onuň islegine, haýyşyna görä ýerine ýetirmek žurnalist üçin barlyşyksyzdyr. Ýagny bu eýýäm subýektiw prinsipi bolup, bu ýerde hakykat, dogruçylyk ýaly häsiýetler bolmalýar.

Dogruçylygy, obýektiwligi özüne endik edinen žurnalist hemişe anyk, döredijilikli işlemek bilen özüniň okyjylaryny – auditoriýasyny tapýar. Çeper oçerk bolsun, radiogepleşik, telegepleşik bolsun tapawudy ýok, eger ol hakyky, takyk maglumatlar, garaýyşlar esasynda döredilen bolsa eseriň ynandyryjylygy-da, täsirliligi-de, netijeliligi-de ýokary bolýar. Žurnalistiň kimiňdir biriniň bähbidine, haýyşyna görä ýazan çişirilen, öwgüli eseri diňe onuň işiniň ähmiýetini gaçyrýar.

Mysallar esasynda düşündirmeli.

Halkylyk prinsipi žurnalistiň işiniň halky bolmagyny aňladýar. Žurnalist öz faktlaryny, pikirlerini halkyň içinden susup alyp, halkyň bähbidine ýaratmaly. Ýagny ol hiç wagt halkdan üzňe bolmaly däl. Halkyň iň bir ýönekeý aladalaryndan başlap uly meselelerine çenli žurnalistiň üns merkezinde bolmaly. Onuň eserleri-de diňe halkyň isleglerini goramaly. Halky gowulyga tarap terbiýelemeli. Ýaramaz adamlaryň ýaramaz işlerini paş etmeli. Ýaşlary döwrebap ruhda terbiýelemeli we ş.m.

Anyk, täze mysallar esasynda düşündirmeli we talyplar bilen sorag-jogap alyşmaly.

Watançylyk prinsipi adyndan belli bolşy ýaly watançylyk ruhunda döredilen eserlere salgylanýar. Aslynda biziň Garaşsyz, Baky Bitarap ýurdumyzda žurnalistika durşy bilen watançylyk ruhunda durmaly. Žurnalistler özüniň eserleriniň ählisine watançylyk ruhuny çaymagy başarmaly. Iliňi, günüňi, ýurduňy, Prezidentiňi söýmek, hormatly Prezidentimiziň halk üçin bitirýän taýsyz aladalaryna hormat, halka, aýratynam ýaşlaryň bu ýagdaýlary duýmagy žurnalistiň göniden-göni borjudyr, wezipesidir.

Aslynda žurnalist halkyň özüni alyp barşy, ýaşlaryň islegi, watansöýüjiligi bilen hemişe gyzyklanyp durmaly. Ýurtda geçirilýän döwlet ähmiýetli çäreleri diňe beýan etmek, halka ýetirmek bilen çäklenmän, eýsem olara halkyň, aýratynam ýaşlaryň işjeň gatnaşmagyny gazanmaly.

Ynsanperwerlik prinsipi hem her bir žurnaliste mahsus bolmaly häsiýetleriň biridir. Ol bu meseläni ilki bilen öz ýolbaşçylarymyzdan, aýratynam Hormatly Prezidentimiziň alyp barýan adyl syýasatyndan nusga alyp biler. Hormatly Prezidentimiziň Owgan, Eýran we ş.m. döwletlere dostluk goluny uzatmak, olara ýakyndan kömek bermek we ş.m, ýurduň

içinde ýylda birnäçe gezek bendileri boşatmak we ş.m. ýagdaýlary nusga almaga mynasypdyr.

Her bir žurnalist, islendik meseläni çözmekde ynsanperwrlık syýasatyndan ugur almaly. Meseläni dogry, aýdyň ýerlikli çözmäge çalyşmaly.

Millilik prinsipi.

Millilik prinsipi adyndan belli bolşy ýaly halkyň milli-ruhy aýratynlyklaryny, däp-dessurlaryny, toý-baýramçylyklaryny, häsiýetlerini öwrenýär.

Millilik ruhy türkmen halkynyň edebiýatyna –da, sungatyna-da, medeniýetine-de siňdirilendir. Žurnalistika barada aýdylanda hem şeýle. Eserleriň ählisinde milli ruh-milli däp –dessur, milli aň, milli terbiýe we ş.m. duýulmalydyr we ş.m.

Meseläni gazet täzelikleri esasynda anyk düşündirmeli. Talyplar bilen sorag-jogap alyşmaly. Çekişme guramaly. Olaryň pikirlerini jemläp, bahalandyrmaly.

Žurnalistikanyň görnüşleri. KHBS-KKS

1. Metbugatyň wezipesi.
2. Teležurnalistika.
3. Radiožurnalistika.
4. Fotožurnalistika-çeper –resmi.
5. Internet we ş.m. serişdeleri.

Häzirki döwürde žurnalistikanyň KKS-iň köpelmegi, öşmegi KHBS-iň sanynyň gün-günden artmagyna getirýär. Tehnikanyň we tehnologiýanyň, aragatnaşyk serişdeleriniň ösmegi esasynda žurnalistika hem tanalmaz derejede ösdi.

KHBS-den kem-kemden kemala geldi. Ilki gazetler, žurnallar, soňra habarlar gullugy, radiostansiýalar, telkewideniýe we ş.m. emele geldi. Häzirki wagtda bolsa Internet žurnalistikasy, elektron žurnalistikasy we ş.m. žurnalistikany has tiz, gyssagly görnüşleri emele geldi. Mundan sanlyja wagt önem çaphana sehlerinden harplary gurşundan ýasalan literleri gyzdyryp guýmak we ş.m. ýagdaýlarsyz göz önüne getirmek kyndy. Ol döwür bilen deňeşdireniňde çaphana sehleriniň häzirki ýagdaýlary erteki ýaly bir zady ýadyňa salýär. Ähli işleriň kompýuterleşdirilmegi, iş şertleriniň ýeňilleşdirilmegi, sehlerde we beýleki ýerlerde hem täze tehnikanyň we tehnologiýanyň ornaşdyrylmagy, işleri örän köp derejede ýeňilleşdirýär. Germaniýanyň “Heýdelberg” firmasynyň maşynlary arkaly kagyzlar gazet formasynnda kesilýär, olara reňk berilýär, çap edilýär we ş.m.

Elbetde, gazet-žurnal žurnalistikasynyň öz mümkinçilikleri, öz aýratynlyklary bar. Ilki bilen olar hut resmi kagyzlar ýaly anyk maglumatlary saklaýjy serişdeler, olary

haýsy döwürde, haçan öwrenseňem bolýar. Ikinjiden, gazet-žurnallary öz wagtynda okap ýetişmeseň, soňam okap, öwrenip bolýar. Üçünjiden, gazet sahypasynda iri göwrümlü materiallary-da sikl görnüşde bölekleýin berip bolýar. Diýmek, gazet-žurnallarda diňe habarlar bilen tanyş bolman, eýsem özüňe ýakyn zatlary okap, dynç alyp hem bolýar we ş.m.

Häzirki wagtda redaksiýalarda kompýuter seti bolup, olar neşirýat bilen baglanyşdyrylandyr we gazet materiallary ol ýere diňe kompýuterleriň üsti bilen ugradylýar we ş.m.

JURNALISTIKANYŇ GÖRÜŞLERINŇ AYRATYNLYKLARY				
TELEWIDENÝE	RADIO	METBUGAT	SURAT	INTERNET
1. operatiw 2. ynamdyryjy 3. auditoriýasy giň 4. kabul edijiligi ýeňil 5. hereket şekili güýçli 6. islend wagtyň group bolmaýar	1. operatiwligi boýunça 2-nji derejede durýar. 2. ynamdyryjylygy boýunça 2-nji derejede durýar. 3. islend wagtyň diniäp bolmaýar. 4. ýolda, işde, solda elektro-tehnika ýok ýerinde-de diniäp bolýar. 5. munda çeperçilik serişdeler boýunça metbugatdan soň 2- nji derejede durýar	1. operatiwligi boýunça 3-nji derejede durýar. 2. ynamdyryjylygy pes. 3. islend wagtyň okap bolýar. 4. materiallar çeper beýan edilýär. 5. materiallaryň göwrüminiň çägi ýok.	1. documental 2. operatiw 3. ynamdyryjylygy güýçli 4. metbugat materiallarynyň dogrulygyny tassyklaýar 5. ýüz-gözi, mimikasy, ýygýtlara group bolýar	1. operatiw 2. žurnalistikanyň in essen görnüşü 3. auditoriýasy hemmesinden giň 4. dünýä boýunça tazeligini bilip bolýar. 5. çeperçiligi pes 6. täsirli boýunça 1- nji derejede 7. kabul edijiligi ýokary derejede
				ELECTRON JURNALISTIKASY
				1. el telephone 2. fax 3. diktofon 4. noutbook

Gazetler günün täzelikleriniň ählisini gyzgyny bilen bermek üçin gije çykarylýar we ş.m.

Telewideniýe hem habar bermegiň in bir operatiw görnüşini hasaplanýar. Sebäbi, onda şu günki wakalary gazetdäki ýaly ertesi däl-de, eýsem hut şu günün özünde “Watan” programmasy arkaly bilip, görüp, diňläp bolýar. gazetden tapawutlylykda telewideniýede bolup duran wakany dolulygyna görmäge, synlamaga mümkinçilik döredilýär. Bu ýerde gahrymanlary tutuş durky bilen synlamaga, olaryň gözleriniň, ýüzleriniň (mimikasy) ýygýrtlary, joşgunlary – duýgulary bilen synlamaga, olaryň daşyny gurşap alan ýagdaýlary analizlemäge we ş.m. adamyň psihologiýasyny doly görmäge hem mümkinçilikler bar. Häzirki wagtda telegepleşikler birnäçe görnüşlere bölünýär. Olar efir gepleşikleri, sputnik we kabel görnüşleridir. Auditoriýanyň telegepleşiklerden şeýle talaplary bar:

1. Sosial informasiýany onuň ähli ugurlary – akyl ýetiriş, göz önüne getiriş, habarçylyk formalary bilen bermeli.
2. Ähli meseleleri, milli aýratynlyklary jemgyýetiň töweregine jemlemeli.
3. Meseleleri çözmeklige tomaşaçylary çekýär we auditoriýa – telewideniýe, tersine-de telewideniýe – auditoriýa gatnaşyklarynda jemgyýetçilik aňnyň, durmuş pozisiýalarynyň kämilleşmegini gazanýar we ş.m.
4. Dürli garşylykly we ş.m. habarlary hödürlemek bilen tomaşaçylara saýlamaga mümkinçilik döredýär.
5. Ykdysady habarlary hödürlemek, reklamalar we ş.m. bilen pul-haryt gatnaşyklarynyň ösmegini gazanýar.
6. Dünýägaraýşyňy giňeldýär, formirleýär, endikleri formirleýär.
7. Durmuşyň fonuny doly görkezýär, işjeňligini artdyrýar we ş.m.

Daşary ýurtlarda döwlet we hususy telekompaniýalar bolup, olaryň her biriniň öz aýratynlyklary we maksatlary bar. Bu ýagdaý metbugat barada hem şeýle.

Radioda hem gepleşikler gyzgyny bilen berilýär. Radioda wakanyň we adamyň psihologiýasyny telewideniýedäki ýaly synlap bolmaýar. Ýöne adamlaryň begençlidigi ýa-da gynançlydygy, tolgunýanlygy olaryň sesleri arkaly berilýär. Sehlerde maşynlaryň, haly fabriklerinde daraklaryň we ş.m. sesleri ynandyryjylygy ýokarlandyrýar.

Ynandyryjylyk meselesinde ilki telewideniýe durýar. Gazetde bolsa bu mesele diňe resmi kagyzlaryň we adamlaryň öz aýdan sözleriniň mysal getirilmegi arkaly berilýär.

Radionyň esasy aýratynlyklarynyň, mümkinçilikleriniň biri onuň üçin aýratyn wagt tapmak zerurlygy bar. Radiony ýolda, maşynda barýarkaň-da, çölde bolsaňam, öý işlerini we ş.m. ýerine ýetirip ýörkäňem diňläp bolýär we ş.m.

Häzirki wagtda surat, şekil žurnalistikasy hem tanalmaz derejede ösdi. Mundan biraz öňki döwürde-de suratlaryň durnuklylygy öwerlik däldi. Häzirki wagtda suratlarda adamlaryň ýüzleriniň iň bir görünmesi kyn ownujak ýygýrtjagazlaryna çenli aýdyň şekillendirýär, wakalaryň göze ilmeýän ownuk detallaryna çenli açyk görkezilýär. Bu ýagdaýlar bolsa ýene-de bir gezek adamlaryň we wakanyň psihologiýasyny açmaga ýardam edýär. Tehnikanyň we tehnologiýanyň ösmegi bilen gahrymanyň diňe özüni däl, eýsem onuň tutuş psihologiýasyny surat arkaly anyklap bilmek mümkinçiligi žurnalistiň işiniň yüküni ýeňledýär. Onuň gürrüň berýän zatlaryny suratlar tassyklaýarlar we ş.m. ýa-da tersine.

Käbir ýagdaýlarda tekst bir zat, suratlar başga bir zat barada gürrüň berýärler. Suratlar bilen tekstiň sazlaşygy işiň netijeliligine getirýär.

Häzirki wagtda internet žurnalistikasy hem ulanylyşa girip barýar. Internet arkaly islän gazetini, žurnalyňy, şeýle-de daşary ýurt gazet-žurnallaryny öwrenip bilmegini özi žurnalistikanyň köpçülikleýin kommunikativ serişdeleriniň tanalmaz derejede ösändigini we özgerendigini kesgitleýär. Elektron žurnalistikasy daşary ýurtlarda eýýäm ulanyşa girdi.

Žurnalistikanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň tapawutly aýratynlyklaryny, täzeliklerini gündelik gazet-žurnal, telewideniýe, radio, surat we ş.m. esasynda aýdyň düşündürmeli. Talyplar bilen sorag-jogap alyşmaly. Olaryň pikirlerini jemläp bahalandyrmaly we ş.m. olara öýe ýumuşlar tabşyrmaly.

Häzirki zaman žurnalistikasy.

1. Žurnalistikanyň döwrebaplygy.
2. Žurnalistikanyň görnüşleriniň ösüşi.
3. Elektron žurnalistikasy.
4. Internet žurnalsitikasy.

Häzirki wagtda dünýä siwilizasiýasynyň üç mün ýyllygynda žurnalistikanyň köpçülikleýin kommunikasiýa serişdeleriniň güýçli depginde ösmegi bilen häsiýetlendiirilýär. Bu ugurda köpçülikleýin kommunikasiýada bolup geçen özgerişler bolsa, täze informasion tehnologiýanyň işe girizilmegi, aragatnaşyk sistemalarynyň ösmegi, elektron köpçülikleýin kommunikasion serişdeleriniň, kompýuterleşdirmeginiň, internetleriň döredilmeginiň we beýleki ş.m. täzelikleri bilen baglanyşyklydyr.

Informasion giňişlikde KKS-iň, önümçiligiň tehnika we tehnologiýa serişdeleriniň iň soňky ösen görnüşleri bilen baýlaşdyrylmagy, habarlaryň gyzgyny bilen dünýäniň islendik

nokadyna ýetirilmek mümkinçiligi we ş.m. esasynda žurnalistikanyň sistemasy, roly, meselesi, jemgyýetçilik-syýasy, sosial-ekonomiki, ahlak-medeni funksiýalry biraz üýtgeýär. Dünýä siwilizasiýasyny tutuşlygyna alanynda onuň meselesi, wezipeleri, borçlary we ş.m. has üýtgeýär, çuňlaşýar.

Häzirki wagtda KHBS-iň iň ýokary tizlik bilen ösýän döwründe dünýäde-de köpçülikleýin kommunikiw serişdeleriniň esasy rol oýnaýan, žurnalistikanyň meselesiniň has çuňlaşýan döwründe türkmen žurnalistikasynyň hem uly ädimler bilen öňe baryandygyny bellemek gerek.

Metbugat žurnalistikasy özüniň köpdürli, köp görnüşleri neşirleri bilen, operatiwligi ynandyryjy, giň göwrümlü täsirli beýany bilen tapawutlanýar. Häzirki wagtda türkmen metbugaty neşirýat işleri ýokary hilli tehnologiýa we tehnika serişdeleriniň üsti bilen amala aşyrylýar.

Hormatly Prezidentimiz 2008-nji ýylyň 19-njy ýanwarynda žurnalistler we beýleki döredijilik işgärleri bilen duşuşyp, beýleki döredijilik işleriniň ugry bilen, žurnalistikanyňam wezipelerini hem kesgitledi. Žurnalistleriniň eserleriň döwrebap bolmalydygy, döwlet ähmiýetli geçirilýän çäreleriň gyzgyny bilen neşir edilip ýetişilmelidigini, olaryň ähmiýetini halka düşündirmegiň zerurlygyny belledi. Hormatly Prezidentimiz şol mejlisde “Döwlet adam üçindir!” diýen şygary girizmek bilen döredijilik işgärlerine beýik Galkynyş we özgertmeler zamanynda täze döwre mynasyp ideologiýanyň zerurlygyny kesgitledi. Türkmen diliniň edebi mirasyny, söz baýlygyny ulanyp doredilýän eserleriň netijeliligini gazanmagyň hökmanydygyny aýtdy. Hazirki wagtda metbugat neşirleriniň gündelik, gūnaşa, hepdelik, aýlyk görnüşleri bolup olar özläriniň wezipeleri taýyndan dürli-dürlüdür.

“Türkmenistan” gazetini gündelik gazet bolup, her günün täze wakalary, habarlary gyzgyny bilen bu gazetiniň üsti bilen

halka ýetirilýär. “Watan” gazetini hepdede dört gezek çykmak bilen, “Türkmenistan” gazetinden özüniň çeperçilik sahypalary bilen tapawutlanýar. “Aşgabat” gazetini paýtagtymyzyň durmuşyny, täzeliklerini özüne obýekt edinýär we hepdede üç gezek çykýar.

“Mugallymlar gazetini”, “Nesil”, “Adalat” “Türkmen”, “Esger” gazetleri ýaly ýöriteleşdirilen gazetler hem özüniň mesele, wezipe ugurlary boýunça tapawutlanýarlar. “Zenan kalby” žurnaly Türkmenistanyň gelin-gyzlarynyň durmuşyna, içki dünýäsine, milli aýratynlyklarynyň nusgalyk taraplaryny, zenan maşgalanyň öýdäki-ojakdaky wezipelerini, mukaddes borçlaryny, jemgyýetdäki ornuny we ş.m. beýan edýär. “Miras” žurnaly we “Edebiýat we sungat” gazetini edebi mirasymyzy, döp-dessurlarymyzy, edebiýatdaky, sungatdaky we ş.m. aýratynlyklary, täzelikleriokyjylara ýetirýär. “Nesil” gazetini ýaşlaryň durmuşyna giňişleýin beýan edýän bolsa, “Güneş” žurnaly çagalaryň dünýäsini öwrenýär. “Türkmenistanyň sporty” gazetini, “Saglyk” žurnaly we ş.m. neşirler türkmen sportyny ösdürmekde we dünýä ýaýmakda, halkyň saglygyny berkitmekde we sagdyn durmuş obrazyny döretmekde köp işler alyp barýarlar.

Häzirki wagtda metbugatyň esasy meselelerini birnäçe toparlara bölüp öwrenmek mümkin.

1. Esasy wakalaryseljermek we olaryň täsiri.
2. Halkara ykdysady täzelikleriň habarlary.
3. Durmuş problemalaryň seljerilmesi. Olaryň ykdysadyýet bilen baglanyşygy.
4. İşewür tejribeleri wagyz etmek, işewürligi giňeltmek, ösdürmek.
5. Auditoriýany operatiw habarlar bilen üpjün etmek.
6. Habarlaryň ykdysadyýete täsiri.
7. Söwdada biznes ideologiýasyny döretmek.

Şeýle ýagdaýlaryň telewideniýede, radiokanallarda hem zerurlygy düşnükli. Häzirki wagtda telewideniýäniň jemi baş kanaly bolup, olar esasy habarlar, informasion-syýasy kanal, ýaşlara degişli kanal, edebi mirasymyzy öwrenýän kanal, “Türkmenistan” informasion ýaýlymy – (daşary ýurtlar üçin) we halkyň gowy dynç almagy üçin niýetlenen “Türkmen owazy” teleýaýlymlaryndan ybaratdyr. Şeýle hem kanallarda alymlara, ýaşlara, çagalara, gullukçylara, gelin-gyzlara bagyşlanan dürli gepleşikler bolup, olaryň ählisi-de halkyň bagtly durmuşyny wasp etmäge bagyşlanandyr. Hormatly Prezidentimiziň döwlet ähmiýetli geçirýän çäreleri olaryň ähmiýetli aýratynlyklary, halkyň bu işlerden täsirlenişi we ş.m. KHBS-iň ähli kanallary boýunça giňişleýin berilýär, beýan edilýär we ş.m.

Gündelik gazet-žurnal materiallary, telewideniýe, radio materiallary esasynda anyk düşündirmeli.

Häzirki wagtda internet ulgamyndan işjeň peýdalanmaga döredilen mümkinçilikler informasion ulgamlarynyň hilini gowulandyrmaga, ösdürmäge, elektron žurnalistikasynyň ornaşdyrylmagyna ýardam edýär.

Internet boýunça dünýäniň ähli ýurtlarynyň žurnalistikasyny öwrenip, olar bilen pikir alşyp bolýar. Şeýle hem daşary ýurt gazet-žurnallarynda öz materiallaryň bilen çykyş etmek, olaryň materiallarynyň gerekli ýerlerini öz gazet-žurnalymyзда (terjime edip) ulanmaga mümkinçilikler bar. Dünýä täzelikleri, täze-täze ylmy açyşlar, täsinlikler, edebi eserler we şuna eňzeş materiallary internetden alyp, öz gazetlerimizde neşir etmek eýýäm ýoň boldy.

Häzirki wagtda ýurdumyзда türkmen telewideniýesi, radiosy we ş.m. boýunça alnyp barylýan işlere talap ýokarlandy.

Hormatly Prezidentimiziň tagallasy bilen türkmen telewideniýesiniň we radiosynyň şeýle-de surat işleriniň

dünýäniň iň ösen tehnologiýalary bilen enjamlaşdyrylmagy şň effektiwligini artdyrýar.

İşň mazmuny bolsa ýurduň syýasatyndan, halkyň milli-ruhy aýratynlyklaryndan, dăp-dessurlaryndan we ş.m. ugur alýar.

Halkyň durmuşy, halkyň islegi esasy çesme bolup hyzmat edýär. Bu bolsa telewideniýe we radio berilýän materiallaryň auditoriýa tarapyndan ýeňil we kabul edilmegine mümkinçilik doredýär.

Gündelik gazet-žurnal materiallary, telewideniýe, radio materiallary esasynda anyk düşündirmeli.

Žurnalistika we nesil terbiýesi.

1. Žurnalistikada pornografiýa we s.m. çäklendirmeler.
2. Žurnalsitikanyň nesil terbiýesindeki orny.

Žurnalistika kăr, hünăr hökmünde doredijilik kanunlaryna boýun egýär. Žurnalistikanyň öz wezipeleri we maksady bar.

1. Žurnalistika halky täze habarlar bilen üpjün etmeli;
2. Žurnalistika jemgyýetiň ösüşini, ykdysadyýeti we ş.m. öwrenmeli we oňa täsir etmeli.
3. Halkara gatnaşyklaryň ýola goýulmagynda žurnalistikanyň roly.
4. Syýasy gatnaşyklar.
5. Halkyň milliligini, edebi mirasyny ösdürmek.
6. Eserleriň halkdan üzňe bolmazlygy.
7. Žurnalistikanyň nesil terbiýesindeki orny.

Žurnalistikanyň wezipelerini we borçlaryny sanap gutarma ýok. Olar ýüzlerçe we münlerçe. Žurnalistiň dünýä, jemgyýet, garşylyklaryň çesmelerini öwrenmek boýunça

analizlemek, netije çykarmak we meseleleri çözmek boýunça öz pikiri, garaýyşlary bolmaly. Ol ähli meselelere dogruçyl, obýektiw çemeleşmäge endik edinmeli.

Žurnalistiň döredijiligi, durmuşy, adam gatnaşyklaryny, çeşmeleri çuňňur öwrenmek we ol baradaky analizleri ýüze çykarmakdan ybarat. Analiziň birnäçe görnüşi bar:

1. Syýasy seljerme. Bu ýerde žurnalist özüniň syýasata bolan gatnaşygyny, düşünjesini we ş.m. ýüze çykarýar.
2. Ykdysady seljerme. Žurnalistiň ykdysadyýete bolan gatnaşygy. Önümçiligiň, ykdysadyýetiň, bank işleriniň, biznesiň we ş.m. analizi. Žurnalist ýurduň ykdysadyýetine päsgel berýän nogsanlyklary ýüze çykarmaly, önümiň, harydyň özüne düşýän gymmatyny öwrenmeli we ş.m.
3. Ekologiýanyň zaýalanmagy we ş.m. meseleler.
  1. Ýuridiki kanunlary öwrenmek.
  2. Harby ýagdaýlary öwrenmek.
  3. Sport çäreleri.
  4. Sungat çäreleri. Edebiýät, sungat, teatr we ş.m.
  5. Taryh.
  6. Ahlak meselesi.
  7. Statistika.
  8. Psihologiýa.

Görşümüz ýaly žurnalistika jemgyýetiň ähli meselelerine gatyşýar. Žurnalist diňe öz üstünden täzelikleri geçiriji serişde däl. Ol ilki bilen publicist. Ol ilki bilen auditoriýa, köpçülige täsirini ýetirip bilýän, halkyň pikirine ýolbaşçylyk edip bilýän güýç. Ýurtda haýsydyr bir mesele ýüze çykanda, ilki bilen žurnalistiň düşündirişine, pikirine, garaýşyna, maslahatyna garaşylýar.

Bu ýöne ýerden däl. Žurnalistiň işiniň esaslylygy, ynamlylygy, durmuşy öwreniş, beýan ediş aýratynlyklary,

eseriniň täsirlilikigi onuň ussatlygynyň derejesini ölçeýär. Häzirki döwürde plýuralizmiň – (haýsydyr bir meselä köp pikirlilikigiň) ösmegi bilen žurnalistiň işi, wezipesi çylşyrymlaşdy.

Pýuralizm – ýagny haýsydyr bir mesele baradaky çekişmeler, garaýyşlar. Bu meselede beýlekilere garanyňda publisist ýeňiji bolýar. Sebäbi, ol belli bir netijä gelmezden öňinçä faktlary, dokumentleri öwrenýär. Okyjynyň emosiýasy, psihologiýasy, arassa logiki faktorlar publisistiň kommentariýasynyň özeni, logiki pikirleriň ussatlygy we ş.m.

Žurnalist esasan üç çeşmeden ugur alýar; indiwiidual (adam), kollektiw (topar) we documental (şahsy we beýleki dokumentler, HBS-niň materiallary). Şeýle hem žurnalistiň tekstinde esasy üç ýagdaýy (elementi) görmek bolýar:

1. Maglumat.
2. Awtoryň pikiri.
3. Awtoryň konsepsiýasy.

Konsepsiýa meseläniň seljermesinde, garşylyklarda, konspektlerde ýuze çykýar. Ol faktorlardan gelip çykýan pikirler we netijelerdir.

Umuman, publisist haçan-da ähmiýetli, tasirli eserler bilen özüni tanadyp başlanda okyjy ony diňläp başlaýar. Jemgyýetiň esasy meseleleriniň biri nesil terbiýesi meselesi barada gürrüň edilende hem esasy roluň žurnalistlere, publisistlere degişlidigini bellemek gerek.

Türkmenistanyň KHBS-den esasan “Mugallymlar gazeti”, “Nesil” gazeti, “Güneş” žurnaly we başga-da ençeme neşirler bu meselä uly üns berýärler.

Şeýle hem telewideniýede “Ýaşlyk” ýaýlymy we birnäçe gepleşikleri, radionyň hem birnäçe ýaýlymlary we gepleşikleri bu meseläniň üstünde işjeňlik görkezýärler.

KHBS-da nesil terbiýesi nähili esaslarda alnyp barylýar.

1. Ýaşlary ýaramaz endiklerden halas etmek.

2. Olary gowy okuw, iş, ýaşayyş şertlerini döretmek.
3. Olaryň ylymly-bilimli, çuňňur dünýägaraýyşly bolmagyny gazanmak.
4. Olaryň boş wagtlaryny peýdaly işlere sarp etmegini gazanmak we ş.m.

Elbet-de türkmen ýaşlarynda öz ýurduña, watanyña, Prezidentiňe millibuýsanç duýgularyny döretmek işi hem ilki bilen žurnalistika we žurnalistlere degişlidir. Öz ýurdunda alnyp barylýan çärelere işjeň gatnaşýan ýaşlara ýurduň geljegini mundane-da beter gülletmäge ýardam etmek, ýakyndan kömek bermek hōwesi döreýär. Bu bolsa olary durmuşa hōweslendirmek arkaly terbiýelemegiň esasy görnüşidir. Ýaşlaryň aňynda jemgyýetimizde gabat gelyän ýaramaz ýagdaýlara, hadysalara (neşekeşlik we ş.m. ýaly) ýigrenç duýgusyny döretmek hem terbiýäniň esasy görnüşleriniň biridir. Bu barada ýazylan täsirli materiallaryň üsti bilen ýaşlaryň aňyna täsir etmegi başarmaly we ş.m.

Umuman, terbiýeçilik äheň ýaşlar barada döredilýän eserleriň ählisinde duýulmaly. Žurnalistler şeýle ynsanperwer işleri bilen ýaşlara durmuşa öz orunlaryny tapmaga, öz hünärini, ugruny tanamaga, dost tutunmaga kömek etmeli, iline-gününe ak ýürekden hyzmat etmäge, ýagşyny-ýamany seljermäge mümkinçilik döretmeli we ş.m.

Häzirki wagtda hormatly Prezidentimiz türkmen ýaşlarynyň ylymly-bilimli, çuňňur dünýägaraýyşly, ilini-gününü söýýän ýaşlar bolup ýetişmegi üçin ähli aladalary durmuşa geçirýär. Olaryň gowy okamaklary üçin ýokary şertleri döredýär. Olar üçin diňe ýurduň içinde däl, eýsem dünýäniň beýleki ýurtlarynda hem okamaga mümkinçilikleri döredýär. Şu nukdaý nazardan ýaşlaryň terbiýe meselesine uly üns bermelidigini, neşekeşlik we ş.m. ýaramaz, ýurduň ösüşine, halkyň sagdyn durmuş obrazyny doretmäge päsgel berýän

ýagdaýlaryň garşysyna göreşmegi nesihat edýär. Bu meselede esasy roluň köpçülikleýin habar beriş serişdelerine degişlidigini nygtamak bilen olaryň ol we beýleki nesil terbiýesine degişli meselelerde jogapkärçiliginiň ýokarlanýandygyny kesgitli belleýär.

Gündelik gazet-žurnal materiallary, telewideniýe, radio materiallary esasynda anyk düşündirmeli.

Daşary ýurt žurnalistikasy.

1. Daşary ýurt žurnalistikasynyň ösüşi we gatnaşyklary.
2. Ähmiýeti we täsiri.

Geljekki ýaşajyk žurnalistler üçin öz ýurdumyzyň žurnalistikasyny, ösüşini we aýratynlyklaryny, teoriýasyny, taryhyny, psihologiýasyny, etikasyny we ş.m. beýleki ylymlar bilen baglanyşygyny öwrenmek zerur. Ýöne öwrenmegiň, netije çykarmagyň deňeşdirme esasynda ýerine ýetirilende has ähmiýetli boljakdygy düşnüklidir. Mysal üçin daşary ýurt žurnalistikasynda žurnalistleriň köp dürli pikirlere gulluk edýändiglerini, islän zatlaryny aýdyp, ýa-da görkezip bilýändiglerini onuň jemgyýetçilik ähmiýetleriniň barlygyna ýa-da ýoklugyna garamazdan bilmek kyn däl. Ol ýurtlaryň KHBS-leriniň köp kanallarynda buderek wagt geçirmelere, dawa-jenjele, çagalary gorkuzýan, olaryň ösüşine, psihologiýasyna ýaramaz täsir edýän filmlere, pornografiýalara uly orun berilýänligi gizlin däl. Bu babatda biziň ýurdumyzda žurnalistikanyň, köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ähli

kanallarynda edilýän talabyň, gözegçiligiň ýerliklidigini belläp geçmek zerurdyr. Türkmen žurnalistikasynda ähli materiallar, telegepleşikler, radiogepleşkler, şekiller we şuna meňzeşleriň ählisi berk gözegçilikde durýar we olar halkyň asyrlar boýy guwanyp gelýän milli esaslaryndan, ruhy aýratynlyklaryndan ugur alýarlar.

Daşary ýurt žurnalistikasy barada gürrüň gideninde, biz doganlyk halklaryň žurnalistikasyndan in gowularyny saýlap alyp, olary örenip tejribämizi baýlaşdyrýarys.

Köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ösüşiniň esasy ugry ilki bilen täze rewolýusion tehnologiýanyň peýda bolmagy, dünýäniň täze informasion jemgyýete tarap ösüşi bilen kesgitlenilýär. Russiýada orbita çykarylan sputnikleriň sany 150 mün sany gowy filmlerden, 200 mün sany dürli gepleşiklerden durýar. KHBS-- -niň in bir ösen perspektiw (geljegi bolan) görnüşi hökmünde Sputnik telewideniýe täze informasiýalary (habarlary) şol minudynda kabul edip, edil şol wagtam goýberip bilýär. Ol bu habarlary diňe bir döwletlere däl, eýsem kontinentlere-de şol tizlikde ýetirip bilýär. Häzirki wagtda interaktiw telewideniýeler, kompýuter setleri, Internet (“Word wide web”) informasiýanyň in bir ösen görnüşleri we ş.m. giňişleýin ulanyşa girip barýar.

Russiýada köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde, redaksiýalarda sifrowoý tehnologiýa doly girizildi. Köp gazetler öz elektron neşirlerini doretdiler we ş.m.

Daşary ýurt neşirlerinde ýene-de bir aýratynlyk olaryň hersiniň öz hususy neşiri bolmak bilen olarda reklamalara, şekillere we ş.m. uly orun berilýär.

1996-njy ýylda Sankt-Peterburgda žurnalistiki gözlegleriniň agenstwasy (AŽUR) açyldy. Belli ýazyjy, žurnalist Andreý Konstantinowyň başlangyjy bilen açylan bu agentlik derrew özüni tanatdy. Ol döredileniniň yz ýanyndan

onuň dokumental materiallara esaslanan (“Коррмпированный Петербург”) we “Бандитская Россия” diýen kitaplar neşir edildi. Eýýäm 1998-nji ýylda bu agenstwa özbaşdak gurama boldy. Bu gurama esasan ykdysadyýeti, firtmalary, söwda edaralaryny we jemgyýetiň ähli gurama-kärhanlaryny barlapderňäp öwrenýär we netije çykarýar. Jenaýatçylary ýüze çykarýar we ş.m.

Şuňa meňzeş guramalar daşary ýurtlarda sanardan kän. Olaryň hemmesi ýuridiki esasyda hereket edýärler, jemgyýetiň ösüşine päsgel berýän ýagdaýlaryň önüni alýarlar we ş.m.

Häzirki wagtda daşary ýurtlarda, şonuň ýaly-da Russiýada köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň ulanylyşy, işi marketing kommunikasiýalaryna baglylykda ösýär. Marketingler esasan reklamalardan, jemgyýetçilik aragatnaşyklaryndan, bahalardan we satyjylardan ybarat hasaplanýardy. Häzirki wagtlarda marketing-direktor, wystowkalar, upakowkalar (gaplamak) firmennjyý stil, brending ýaly işler hem marketing sistemasyny baýlaşdyrýar.

Mysallar esasynda düşündirmeli, sorag-jogap alyşmaly we ş.m.

Umuman, daşary ýurt žurnalistikasy barada, olaryň gazetleriniň hili, olaryň gazetlerinde reklamalarynyň agdyklyk edýänligini mysallar esasynda (gazet almaly) öwrenmeli.

Häzirki wagtda daşary ýurt žurnalistikasy biziň ýokary okuw mekdebimizde hem öwrenilýär. Bu ugur “Daşary ýurt žurnalistikasynyň taryhy”, “Sebitara žurnalistikasy” ýaly derslerde özleşdirilýär.

Daşary ýurt žurnalistikasynyň taryhyny, şu gününi öwrenmek türkmen talyplaryna köp zady öwredýär. Olar bu dersleri öwrenmek, internet arkaly dünýä žurnalistikasyna analiz bermek arkaly türkmen žurnalistikasynyň ähmiýetli aýratynlyklaryna göz ýetirmäge mümkinçilik tapýarlar.

Redaksiýanyň köpçülikleýin işi.

1. Gazet işgärleri. Düzümde we düzümde bolmadyk habarçylyk.
2. Işin formasy we usullary.
3. Redaksiýanyň köpçülikleýin çäreleri.

Redaksiýanyň işi esasan iki bölümden durýar.

1. Redaksiýanyň döredijilik işi;
2. Redaksiýanyň guramaçylygy.

Redaksiýalar ilki bilen özüniň maksady, wezipeleri taýdan tapawutlanýarlar. Her gazetiniň , žurnalistiň öz jogap berýän, öwrenýän meseleleri bolýar. Eger-de, gazet belli bir ugurdan ýöriteleşdirilen bolsa öz öwrenýän obýekti boýunça belli derejede jogapkärçiligi çekýär. Mysal üçin, “Mugallymlar gazetini” alyp görsek, bu gazetiniň esasy wezipesi ýurduň mugallymlarynyň işlerini dogry ýola goýmak, olary işe höweslendirmek, işine ökde mugallymlaryň işini wagyz etmek, tejribe aýratynlyklaryny nusga edip görkezmek, olaryň arasynda dürli bäsleşikleri guramak we ş.m. ýurduň mekdepleriniň bilim derejesi barada gazet hem ministrlük bilen deň derejede jogapkärçilik çekýär we ş.m.

Žurnalistiň esasy roly onuň okyjynyň, halkyň, redaksiýanyň we beýleki degişli döwlet guramalarynyň önündäki jogapkärçiliginde jemlenýär. Žurnalistiň jemgyýetiň önündäki roly hem halkyň ondan köp zatlara garaşýanlygynda, jemgyýetiň ondan köp zatlara aňly-düşünjeli çemeleşip, meseläniň çözgüdini tapmagyny, öz wagtynda halky (habarly) etmeginde we ş.m. jemlenýär.

Žurnalistiň zähmetiniň esaslary onuň indiwiidual-kollektiw hasiýetinde ýüze çykýar. Käbir aýratyn alnan

ýagdaýlar bolaýmasa, žurnalist öz eserini özi döredýär. Korrespondensiýamy, oçerkmi, makalamy, reportažmy tapawudy ýok, ählisi žurnalistiň öz döredijilik ussatlygyna bagly. Ýöne, ýazyjydan tapawutlylykda žurnalist hemişe redaksiýanyň kollektiwi bilen baglanyşykly işleýär. Onuň individual zähmeti redaksiýanyň ähliumumy işiniň bir bölegidir. Onuň üstünligi hem onuň redaksiýadaky ornuna, wezipesine dogry düşünmegine baglydyr. Íslendik indiki taýýarlajak materialyňy redaksiýanyň ýolbaşçylary bilen maslahatlaşmaly, redaksiýanyň göterýän ýüküne, ugruna gabat gelmek we ş.m. Köplenç ýagdaýlarda redaktor, bölüm müdirleri, jogapkär sekretar we ş.m. geljekki taýýarlamaly materiallar bilen tanyşýarlar. Redaksiýanyň ýyllyk, kwartallyk aýlyk, hepdelik we ş.m. meýilnamalary boýunça ençeme ýerine ýetirilmeli işler, taýýarlanmaly materiallar, temalar bar. Şonuň üçinem redaksiýanyň ýolbaşçylary bu meýilnamalar (oňa setkada diýilýär) boýunça öz işgärlerine tabşyryk berýärler. Gerek bolsa olary saparlara ugradýarlar we ş.m. Şeýlelikde žurnalistiň şahsy özi öwrenip, seljerip ýerine ýetiren işi, şol bir wagtda kollektiwleýin häsiýete hem eýe bolýar.

Žurnalistiň zähmetiniň köp aýratynlyklary ony döredijilik-önümçilik häsiýeti bilen hem baglanyşdyrýar. Žurnalisti eser döretmegiň özi döredijilik häsiýetlidir. Bu häsiýet žurnalisti beýleki hünärler bilen ýakynlaşdyrýar. Ol ilki bilen edebiýatçy bilen ýakyndyr. Gazetçi – ol ilki bilen edebiýatçydyr. Ýöne žurnalist özüniň maglumatlary, wakalary öwrenip, olar barada anyk pikir ýöretmesi we ş.m. bilen edebiýatçydan, ýazyjydan tapawutlanýar. Žurnalist özüniň barlag, gözleg işlerini geçirişi bilen ýurist hünärine-de ýakynlaşýar, ýa-da ylmy-barlag işlerini geçirip, alymlaryň hünärine ýakynlaşýar we ş.m. Žurnalistiň işinin önümçilik

tarapy onuň umumy redaksiýanyň tabşyrmaly materiallaryna işjeň gatnaşýanlygyndadyr.

Redaksiýanyň işlerini dogry ýola goýmakda prinsipleriň hem roly uludyr. Ýagny, her bir žurnaliste degişli bolan halkylyk, obýektiwlik, millilik, dogryçylyk, guramaçylyk we ş.m. prinsipler redaksiýanyň umumy bähbidine hem degişlidir. Eserleriň halkdan üzňe bolmazlygy, halkyň islegini ödemegi, anyk, aýdyň çeşmeler esasynda döredilmegi, olaryň maglumatlary, resmi kagyzlaryň dogry, anyk bolmagy, garaýyşlaryň, öňe sürülýän pikirleriň belli bir şahsyýete däl-de, umumy redaksiýanyň bähbidine degişli bolmagy, redaksiýanyň prinsipleriniň dogry ýola goýulyşyny alamatlandyrýar. Bu mesele funksiýa barada alynanda hem şeýledir. Her bir žurnalistiň ýerine ýetirýän wezipesi, umumy redaksiýanyň meýilnamalaşdyrylan funksiýalarynyň bir bölegidir we ş.m. Redaksiýanyň meseleleri we wezipeleri umumy kollektiwiň ýygnaclarynda ara alnyp maslahatlaşylýar we tassyklanylýar.

Redaksiýanyň döredijilik işleri birnäçe görnüşe bölünip ýerlene ýetirilýär.

1. Redaksiýanyň düzümindäki döredijilik topary.
2. Redaksiýanyň düzüminde bolmadyk we ýerlerdäki döredijilik topary.
3. Hatlar.

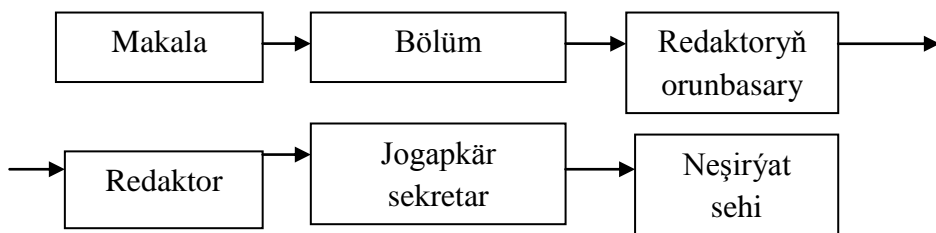
Redaksiýanyň düzümindäki döredijilik topary redaksiýanyň tabşyrygyna, meýilnamalaryna we ş.m. görä işleýärler. Döredijilik saparlarynda bolýarlar we ş.m.

Redaksiýanyň düzüminde bolmadyk we ýerlerdäi habarçylary ýerlerde ýaşap, işläp şol ýerlerde bolan täzelikleri, habarlary we ş.m. materiallary ugradyp durýarlar. Redaksiýanyň ýurduň ähli künjeklerinden öz habarçylary bolmaly. Olar şolaryň üsti bilen ýurduň welaýatlarynda ýerinde bolan täzelikleri gyzgyny bilen halka ýetirip durýar. Habarlar internet,

telefon we ş.m. ulgamlarynyň üsti bilen gyzgyny bilen toplanýar we redaksiýalaryň üsti bilen öz okyjylaryna ýetirilýär.

Material toplamagyň üçünji görnüşü hatlar bolup, bu doredijiligiň iň gyzykly, gymmatly, täsirli görnüşidir. Bu görnüşde toplanýan habarlar dürli-dürlüdür. Olar habarlaram, giňişleýin öwrenilip ýazylan uly göwrünli makalalaram, oçerklerem we beýleki eserlerem bolup biler. Olaryň içinde ylmy eserlerem, çeper eserlerem bolup biler. Meseläniň iň gyzykly ýeri-de olaryň redaksiýanyň meýilleşdirilen işleri däldiginde. Sebäbi, bujadan çykjak materialyň näme barada bolup biljekdigi hemmeler üçin gyzykly. Bu gyzykly nämälimlik köplenç ýagdaýlarda ýerlerden täze-täze gyzykly zehinleri toplaýar. Olary peydaýanp işe höweslendirip durmak bolsa, redaksiýanyň esasy wezipeleriň biridir. Umuman, wezipeleri ýerine ýetirmekde ýerli welaýat gazetleri bilen merkezi gazetleriniň arasynda onçakly tapawut bolup bilmez. Ýöne, ýerli gazetleriň öz ýaşayan, deňişli sebitdäki halkyň durmuşyny has içgin we çuňňur öwrenmäge mümkinçilikleriniň ýeterlikdigini inkär etmek bolmaz.

Redaksiýa işinde ähli materiallaryň ilki bölüm müdiriniň, soňra redaksiýanyň orunbasarynyň, iň soňunda bolsa baş redaktoryň elinden geçmelidigi olaryň her biriniňem materiallardaky maglumat anyklamaga, garaýyşlary (awtoryňrazylygy bilen) kämilleşdirmäge haklydygyny bellemek gerek.

Redaksiýalaryň bölünýär özüne degişli kompýuterleri, materillar şol kompýuterler arkaly beýleki degişli bölümleriň, baş redaktoryň ondanam jogapkär sekretaryň kompýuterlerine we ş.m. geçirilýär. Redaktor hem materiallaryň toplумы, maketi – gazetiň çyzygydany görnüşi taýyn bolansoň ony Metbugat öýüniň umumy kompýuterine oklaýar. Material ondanam seňe ýene-de kompýuter arkaly geçirilýär. Diýmek, tehnikaňyň we tehnologiýanyň ösmegi žurnalistiň işini ep-esli derejede ýeňilleşdirýär, türkmen žurnalistikasynyň geljegine, ösmegine ýol açýar.

Mysallar esasynda düşündirmeli.

Gazet-žurnallarda bezeg işleriniň guralyşy

1. Gazet-žurnallarda bezeg işleriniň guralyş ýollary.
2. Gazet-žurnallarda bezeg işleri we ýöriteleşdirilen sahypalar.
3. Gazet-žurnallarda bezeg işleriniň ähmiýeti.

Gazeti neşire bermezinden öňinçä, ilki neşiriň dizaýn işleri boýunça şeýle ýagdaýlary öwrenmeli.

Oňalylyk. Yagny okyjylara okamak üçin, žurnalistlere döretmek we oformleniýe etmek üçin, poligraf işgärlerine poligrafiýa işlerini ýerine ýetirmek üçin oňalylyk döretmeli.

Tygşytlylyk. Okyjylar, žurnalistler, poligrafist işgärleri üçinem wagt we serişde tygşytlylygy.

Gözellik. Adamlarda gahar däl-de, kanagatlanma, lezzet döretmek üçin niýetlenen gözellik işleri.

Şriftler, şekiller, oformleniýanyň aýratynlyklary-bularyň hemmesi dizaýnyň grafikasyny döredýär. Gazetiň önümçiligi:

Teksti ýygmak, şekilli materiýallary taýýarlamak
Werstka-prossesi formirmek, teksti we şekilleri
peýdalanyp gazet sahypalaryny montaj etmek.

Neşir (peçat).

Her bir jurnalistiň kompýuter redaksiýanyň kompýuter
sehine birikdirilen we tabşyrylan faýl göni maketçilere düşýär.
Eger-de materiýallarda şekil, surat bar bolsa, ol skanerde we
fotoşop programmasy boýunça gaýtadan işlenilýär. Şekilli ýa-da
reklama habarlary ýöriteleşdirilen enjamlaryň üsti bilen tutuş
sahypanyň werstkasyny awtomatlaşdyrmaga we derrew kagyza
ýa-da foto forma çykarmaga mümkinçilik döredýär.

Neşiri taýýarlamak onuň esasyndan tekstden başlaýar.
Ony kompyuterde ýygmak kyn däl. Ýöne ilki bilen ýygymyň
we fotonaboryň formatyny, şriftini we ölçegini kesgitlemeli.

Grafiki tekst sahypada şriftiň kömegi bilen
görkezilýär. Şonuň üçinem biz ilki bilen garnitury saýlamaly.
(şekili boýunça birmeňzeş, çyzylyşy we ölçegi boýunça
kopdürli şriftleriň kompleksi). Şol bir wagtyň özünde hem
şriftleri reňkleri boýunça göz önünde tutmaly (ýagty, ýarym
ýagty, ýagty) şriftleriň gysardylşy we ş.m boýunça gönümel,
kursiw (çeper) gysardylan, adaty, inçe, ýogyn we ş.m bu
görnüşler örän köp. Şeýle hem setirdäki bellikleriň sany, ölçegi
(beýikligi boýunça), kegli we beýlekiler ilki kesgitlenilmeli
meselelerdir. Gazetiň tekstinde okamagy oňaýly bolar ýaly 2-3
garnituran köp bolmaly däl. Esasy şrift gönümel, ýagty we
adaty çyzgyda bolmaly. Gazetiň teksti formaty iki kwadrata, 24
punkta deň bolan kolonkalara bölünýär we ş.m.

Talyplara bu iş düzgünlerini redaksiýalarda ýakyndan, synlap öwrenmäge mümkinçilik döretmeli.

Belli-belli sözler, sözlemler, frazalar kursiw, ýagty, ýarym ýagty, probelleriň ulaldylmagy, ýazuw harplary we s.m aýratynlyklar bilen tapawutlandyrylyp bilner.

Okyjynyň gazet bilen tanyşlygy sözbaşylardan başlaýar. Şonuň üçinem sözbaşylar manysy boýunça-da, formasy boýunça-da anyk gelşikli bolmaly. Okyjy gazetini açanyndan ilki bilen surata, şekile üns berýär. Fotoşekilleri we olaryň dokumentallygy, obrazlylygy, nusgalygy sahypanyň merkezinde bolup biler. Ol okyjyny çykyşlaryň, makalalaryň temalaryny saýlamagy sany berýär we ol gazetiniň çeperçilik bezeg serişdesi bolup durýar. Çekilen suratlar barada hem şeýle zatlary aýdyp bolar. Ol suratlar tekstiň manysyny güýçlendirip, gyzyklandyryp okyjyny özüne çekmegi başarmaly.

Habar grafikalary (tablisalar, shemalar, çyzyklar, diagrammalar) barada hem şeýle. Bu işler tekstiň ylmylygyny, dokumentallygyny, hakykylygyny tassyklaýar.

Birnäçe suratlary bir sahypada ulanmaly bolan ýagdaýynda olaryň dizaýn aýratynlyklaryna üns bermeli. Biri kiçi, biri uly suratlary bir ýerde goýmaly däl we ş.m.

Häzirki wagtda gazet materiýalaryny böleklere bölmäge, şol bir wagtda olary birleşdirmäge, tapawutlandyrmaga, okyjynyň kabul edijiligini ýeňilleşdirmäge kömek edýän marketlere (lineýkalara, bezeglere, probellere) hem üns bermek zerur. Gazet materiallary esasynda anyk mysallaryň üstünde durup öwretmeli, sorag-jogap alysmaly.

Gazetiň ýa-da žurnalyň hemişelik alamatlaryna gazetiniň formaty, möçberi, atlandyrylyşy, ilkinji sahypasynyň şekili, tekst kolonkalary, tekstleriň baş atlary, surat bezegi, çyzyklar, boş ýerler degişlidirler.

Gazetiň baş sahypasynyň ýüzi metbugatyň ýa-da aýratyn alnan gazetiniň ýa-da žurnalyň esasy ýüzi bolup durýar.

Gazetiň adynyň hususy aýratynlygy onuň şriftiniň ýerine ýetirilişine görä kesgitlenýär. Gazetiň ady birinji sahypanyň tutuş inine görä ýaýylýar, ýa-da onuň belli bir kalonkasynyň inine görä ýazylyar. Gazetiň ady onuň ýazylyş aýratynlygy, şrifti gazetiniň ýüzi bolup, ol uzak möhlete çenli üýtgedilmeýär.

Titul-özünde gazetiniň adyny, gazetiniň tipini-görnüşini, şygary, sene maglumatlaryny, tertip belgisiini, eger gazet hökümet sylaglary bilen sylaglanan bolsa, onuň şekilini, haçandan bäri çykarylýandygy, gazetiniň bahasyny, çyzygy elementlerini, (ramkalar, suratlar, şekiller) öz içine alýar.

Gazetiň tipi-görnüşü onuň nähilidigi, ýagny jemgyýetçilik syýasy, ýaşlar, gündelik ýa-da hepdede 2; 3; 1 gezek çykýandygy, agşamky we gündizki gazetliligi, welaýat ýa-da etrap gazetigi baradaky maglumatlardyr.

Şygar--gazetiň adyna sazlaşykly görnüşde, titulyň içinde berlip, gazetiniň esasy ugruny, ýörelgesini kesgitleýär.

Anons--aýratyn jemgyýeti, okyjylary gyzyklandyryp biläýjek habarlaryň üns çekiji görnüşde ýerleşdirilişi. Anons gazetiniň şu sanynyň ýa-da nobatdaky sanynyň käbir gyzykly makalalarynyň ýa-da jemgyýetçilik ähmiýetli waka barada gysgaça habar ýa-da reklama.

Anşlag--iri şriftler bilen ýazylan baş at, sözbaşy.

Neşir etmek işleri her döwürde bir hili ýagdaýda bolupdyr. Gadym döwürlerde habarlar dürli görnüşlerde, dürli ýollaryň üsti bilen halka ýetirilipdir. Daglaryň, dereleriň, mallaryň derileriniň ýüzlerine ýazylyp halka ýetirilen habarlar hem öz döwründe uly ähmiyete eýe bolupdyr. Soňra bu wezipäni metjit-medrese işgärleri, derwüşler ýerine ýetiripdirler. Döwletmämmet Azadynyň “Wagzy-azat” eserinde derwüşleriň ylymly-bilimli bolup, maksatly etmelidigi barada aýdylýar. Hakykatdanam, şol döwürlerde Hywa hanlygynyň, Buhara emirliginiň, Eýran şalarynyň erkinlik bermänligi üçin köp işleri derwüş üsti bilen ýerine ýetirmek mümkin bolupdyr. Tagtalaryň ýüzlerine habarlaryň oýulyp ýazylmagy we ol tagtalaryň obalaryň görnükli ýerinde asylyp goýulmagy we ş.m.

Habarlar üçin niýetlenen tagtalar toprakdan [şykgydan] ýakylyp ýasalypdyr we olaryň yüzüne gipsden ýazgylar goýulupdyr.

Umuman, neşir etmek işleri ýyl-ýyldan kämilleşip, häzirki döwürde has-da uly ösüşe eýe bolýar. Olar esasan dört topara bölünip öwrenilyärler.

1. Ýokary çap ediş usuly. [wysokiý peçat].
2. Çuňlaşdyrylan çap ediş [Glubokiy peçat].
3. Tekiz çap ediş [Ploskiy peçat].
4. Trafaret çap ediş.

Ýokary çap etmek usulynda ähli çap edilýän [kagyza ottisk beryän] elementler, ştrihler, harplar, suratlar, ähli belgiler biraz ýokarlandyrylan görnüşde, probel elementleri [boş ýerler]

bolsa, aşakda yerleşdirilyär. Bu görnüşde esasan gazetler, žurnallar, reklamalar we ş.m. neşir edilpdir.

Çuňlaşdyrylaň çap ediş bolsa, ýokary çap edişiniň tersine. Ýagny bu görnüşde çap edilmeyän elementler ýokarda bolup, çap edilyän formalar aşakda galyar. Bu görnüşde çuňlaşdyrylan formalara-da, boş yerlere-de deň reňk urulýar. Şeýle forma kagyz güýç bilen gysylanda reňk çuňlaşdyrylan formalara geçýär we gerekli şekilleri berýär. Probeller mehaniki ýagdaýda reňksiz galyar. Neşiriň bu görnüşi çeper neşirlerde, otkrytkalarda suraty çeper neşirlerde ulanylýar.

Tekiz (ploskaýa) çap ediliş usuly çuňlaşdyrylan we ýokary çap ediliş usulundan çap edilyän we çap edilmeyän elementleriň deň hatarda durýanlygy bilen tapawutlanýar. Bu görnüşde boş ýerleri suw bilen, çap formalaryny reňk bilen reňkleýärler. Ýörüte ýasalan himiki suwuklyk boş ýerlere reňk aldyрмаýar we boş ýerler arassa galyar. Himiki suwuklyk hem ähli ýerlere deň çalynýar, ýöne boş ýerler çyglygy özüne gowy siňdirýärler, peçat edilyän formalar tersine çyglygy özüne kabul etmeýärler. Çap edişiniň bu görnüşinde çaga kitaplaryny, köp suratly, şekilli žurnallary, plakatlary, görkezme tablisalary we ş.m neşir edýärler.

Trafaret çap ediş golýazmalaryň, çeper şekilleriniň anyk neşiri. Bu görnüş neşiriň iň ýönekeý görnüşidir.

Häzirki döwürde neşir etmegiň gornüşleri tehnikanyň we tehnologiýanyň ýokary derejede ösmegi esasynda has kämilleşdi. Neşir tehnologiýasynyň perspektiw ugurlarynyň biri sifrowoy çap edişidir. Bu görnüşde poligrafiýa işleri EWM-iň üsti bilen amala aşyrylýar. Bu tehnologiýanyň ofset bilen deňeşdireniňde örän köp aýratynlyklary bar.

1. Kompýuter neşiri plastina formalary ýasamak we fotoform çykarmak prosessiniň zerurlygyny aýyrýar.
2. Ýokary tizlik (dolyreňkli sagatda 100, ýeke reňkli ottiskler 400 A3 formatda)
3. Reňkli şekilleriň hilliligi.
4. Gury ottiskleri derrew alyp bolýar.
5. Neşiriň edil öň ýanyndanam teksti üýtgedip, oňa düzedişleri girizip bolýar.

Ilkinji sifrowoý ofset maşyny Indigo E-print 100 Russiýada 1996-nji ýylda F.Fýodorowyň (“Mikrohrurgiýa glaza”) göz hassahanasynda redaksiýa-neşir merkezinde guruldy.

Günbatar alymlary gazetiniň geljeginiň has ösen ýagdaýda boljakdygyny belleýärler. Uly dükanlarda, wokzallarda we ş.m merkezlerde özleriniň sifrowoý neşir ediji serişdeleri bolmaly. Şeýle serişdeler Izraýilde, Belgiýada we ş.m öndürilýär. Gazet sahypalary kompýuterde ýygylýar we sifrowoý merkezlere ugradylýar. Soňra sifrowoý telekommunikasiýalaryň üsti bilen çap ediji serişdeleriň hersine ugradylýar. Ol ýerde gerek bolan ekzemplýarlaryny isleglere görä çap edýärler. Gazetiniň aýratyn ýeke ekzemplýaryny bolsa ýeke gezek düwmäni (knopkany) basmak arkaly alyp bolmaly we ş.m.

Şeýle hem kompýuteriň üsti bilen elektron neşiri (poçtany) edinip bolýar. Munda okyjy islän neşirini, islän materiýalyny oz öý kompýuterine sargyt etmek bilen alyp bilýär we ş.m.

Neşiriň ýene-de bir ösen görnüşi dünýäniň kompýuterlerini özüne birikdirýän Internetdir. “Web” ýa-da “Pautinany” ulanmak bilen, okyjy öz islän materiýalyny tapyp bilýär. Häzirkî wagtlarda şahsy gazetleri döretmek barada, ýagny her bir okyjynyň öz kompýuterinde onuň isleýän habarlarynyň, materiallarynyň islän formatynda, formasynda alyp bilýär we ş.m.

Neşirleriň her günki önümçiligi gazet redaksiýalarynyň esasy işleri, aladalary esasynda döredilýär. Her günki neşiriň jogapkärçiligi baş redaktoryň ýolbaşçylygynda “baş redaktor-baş redaktoryň orunbasary-bölüm müdiri-habarçy” zynjyry esasynda alnyp barylýar. Baş redaktor gazetiniň her günki sanyna berilmeli okalan materiallary barlaýar, gazetiniň çykmaly sanyna doly gözegçilik edýär, taýýar bolan sahypalara gol çekýär. Ol bu zatlardan başga-da adminstratiw işleri ýerine ýetirýär. Redaksiýanyň ykdysady, nil-hojalyk işlerine ýolbaşçylyk edýär. Işgärleriň aýlyk hakyny, galan hakyny kesgitleýär. Redaksiýanyň köpçülikleýin çärelerini, gazetiniň baýramçylyk sanlaryny, çärelerini, kollektiwiň dabaraly ýygnaqlaryny we ş.m çözüýär. Uly gazetlerde baş redaktoryň orunbasary redkollegiýanyň köp meselelerini, ýygnaqlaryny özi alyp barýar. Gazet sanlarynyň, hepdelik, aýlyk ýygnaqlarynyň meselelerine, nobatçy bellemek işlerine we ş.m ýardam edýär. Gazet çykarmagyň guramaçylyk-tehniki işlerine sekretariýat seredýär. Jogapkär sekretar mejillesdirme, galam hakyny (ganorary) paylama işlerini ýerine ýetirýär. Jogapkär sekretaryň orunbasary maketi düzmek, şekilleri we tekstleri ýygnamak, çykyp duran gazetiniň sahypasynyň werstkasyny we korrekturasyny barlamak we ş.m işleri ýerine ýetirýär. Has dogrusy, gazetiniň tipografiýadan geçişine, werstka işleriniň hiline, korrektura işlerini we ş.m doly gözegçilikden geçirip sekretariýata we baş redaktora bölümüne tabşyrmaly. Gazetiniň sanyna “signal”, birinji sanyna gol çekýär. Şondan soň gazetiniň doly çykmagyna ygtyýar berilýär.

Harplara forma berlende umumy tekstiniň wajyp manysynyň käbiriniň şrifti üýtgeýär. Bu üýtgedilme makalanyň okyjynyň ünsüni çekmäge kömek edýär.

Kursiw bilen ýazmak näme gerek?

1. Harplaryň formasy.
2. Sözleriň aşagy çyzylýar.

Eger-de şrift deň bolsa, hökman garalanyňda-da esasy tekstiň şriftini saklamaly. Köplenç rubrikalaryň aşagy çyzylýar. Makalanyň sözbaşylary, makalanyň podteksti ýaly bolup gelýän söz, sözlemleriň aşagy çyzylýar. Kä ýagdaýlarda harplaryň şriftleriniň ulaldylmagynyň tersine, kiçeldilip, reňki öçügsi ýazylýar. Ilki bilen ýeri tygşytlamak, makalanyň içinde has wajyp däl ýerlerini görkezmek üçin ulanylýar. Kolonkalar inçe hemem ýogyn (1 kolonka derek 2-3 kolonka) edip bolýar. Ol okyjynyň ünsüni ýadatmazlyk üçindir.

Teksti ramkanyň içinde berseň, onuň ähmiýeti uly bolup, has owadan bolýar. Ramka aýyk reňkli bolsa, içini aýyk şriftde-de etmeli. Eger ramka gaty gara bolsa, ol matam habar ýaly bolýar.

Gazetlerde suratlar bilen köplenç jogapkär sekretarlar işleşýärler. Köp suratly žurnallarda ýörite fotobölüm bar. Fotohabarçy redaksiýanyň maksatnamasy bilen ylalaşykly işlemeli. Ýurtda bolup geýýän çäreleri ünsden düşürmeli däl. Eger gazetde fotobölüm bolmasa, fotohabarçy habarlar bölümi bilen habarly bolmaly. Suratyň manysyna, hiline, syýasy tarapyna, tehniki tarapyna seredip çap etmeli. Surat redaksiýa gelende:

1. Suratyň alnan senesi;
2. Nirede düşürildi;
3. Suratdaky adamlaryň doly ady we familiýasy;

4.Eger gapdalyndan tekst getirilen bolsa, ol hökman anyk bolmaly;

5.Suratçynyň doly maglumaty;

Çap edilýän suratlaryň ölçegleri 13-18 we 18-24 sm bolmaly.

Bular ýurduň içindäki habarlary welaýatlardan, şäherlerden TDHG-nyň habarçylary tarapyndan dürli temadaky taýýarlanan materiallardyr. Oba hojalyk ykdysadyýetr medeni we sosial meseleler hakyndaky habarlar.

Foto suratlaryň meýilnamalaşdyrylşy.

Resmi hem-de tematiki foto suratlar degişlidir.

TDHr-da materiallar türkmen dilinde we rus dilinde gutarnykly görnüşde taýýarlanylýar. Gulluk materiallaryň gutarnykly teksti 2 dilde taýýarlanylýar goýberiş bölümine tabşyrylýar. Ol ýerde materialyň türkmençesi we rusçasy degişli rekadaksiýara iberilýär.

TDH gullugynyň fotosurat bölümi resmi we tematiki fotosuratlar taýýarlap redaksiýalara iberýär.

Resmi fotosurat örän operatiw ýerine ýetirilýär. Şonuň üçin fotosurat bölümünde ýörite fotosuratçylar we terjimi bölümünde ýörite terjimeçiler işleýärler.

Žurnalistika we psihologiýa.

1. Žurnalsitikada psihologiýanyň orny.
2. Žurnalistika psihologiýa.

Žurnalsitikada psihologiýanyň orny, adamlaryň psihologiýasyny öwrenmek, olar bilen gatnaşyklaryň psihologiki aýratynlyklary öwrenilmeli meseleleriň biridir. Bu meseleleriň öwrenilmegi žurnalistikada işiň ugurlaryny kesgitlemäge mümkinçilik döredýär. Žurnalistiň psihologiýasy onuň aň derejesiniň, dünýä akyl ýetirmek, durmuşy gatnaşyklary, adam häsiýetlerine düşünmek esasynda, dünýägaraýşyň kämilligi esasynda ýüze çykýar.

Adaptasiýa – (uýgunlaşmak) häsiýeti žurnalisti öz işlerini ykjam ýerine ýetirmäge ýardam edýär.

Žurnalistiň psihologiýasyny iki hili gatnaşykda öwrenip bolýar:

- 1) Adaptasiýa – alamatlar ulgamyny, sosial orunlary özleşdirmek. Adam žurnalistikany öwrenmek bilen onuň teoriýasyna, etikasyna aralaşyp başlaýar.
- 2) Indiwiidualizasiýa – şahsyýetiň özbaşdaklaşmagy. Nähili ýagdaýda özbaşdaklygyny tapmaly? Bu ýagdaý üç döwre bölünip öwrenilýär:
  - a) Integrasiýa – şahsyýetiň jemagat bilen deňagramlylygyny gazanan dowry.
  - b) Passiw döwür – adam jemgyýetiň sosial obýektliginde galýar.
  - c) Aktiwlik (işjeň) döwri – adamyň sosial tejribesiniň önümi sosial gatnaşyklaryň subýektine öwrülýär.

Sosial gatnaşyklaryň obýektine we subýektine öwrülmeği başaranlar liderlerdir. Olar ýerine ýetirmegi we boýun

egdirmegi başaryanlardyr. Liderlik alamatlarty žurnaliste hiç mahal päsgel bermeyär. Ýöne bu onuň psihologik aýratynlygynda esasy zat dälidir.

Žurnalist halkyň içinde gezyär, ol halkdan üzňelikde eser döredip bilmeýär. Şonuň üçinem oňa halkyň psihologiýasyny öwrenmek, öz işlerini şoňa görä meýilleşdirmek artykmaçlyk etmez. Mysal üçin: çagalara, mekdep okuwçylaryna niýetlenilen gepleşik çaga psihologiýasyndan, ýa-da ýetginjikleriň psihologiýasyndan daşda bolup bilmez.

Žurnalist olaryň psihikasyna göz ýetirip, ugruny tapyp bilmese, gepleşikde olaryň joşgunlylygyny gazanyp bilmez. Bu mesele garrylar, orta ýaşly adamlar we ş.m. barada hem şeýle. Ýaşuly adamy gürlätmek üçin onuň ýüzüniň hereketlerinden (sesi, mimika), sözlerinden islegini, göwnüni, keýpini duýmagy başarmaly we şoňa görä öz pikirini adaptirläp ýetişmeli we ş.m.

Arabaglanyşygyň psihologiki dinamikasy – aragatnaşygyň psihologiki mazmunydyr. Auditoriýa bilen aragatnaşygy ýola goýan žurnalist ony özgertmäge çalyşýar. Auditoriýa psihologik täsir etmek žurnalistiň bilim derejesiniň, öz işine ökdeliginiň, şeýle-de hakykat ýüzündäki döredijiliginiň ugrunda bolup biler. Ýüze çykýan garşylyklaýyn aragatnaşyk iki taraplydyr.

2. Spes (ýöriteleşdirilen) kanallar, hatlar, redaksiýa, telestudio, telefon jaňlary.

3. Kommunikatoryň – diňleýjiniň, okyjynyň ýa-da tomaşaçynyň mümkin bolan reaksiýasy barada çaklamasy.

Aragatnaşyk žurnalistiň şahsyýetini we psihologik medeniýetini kemala getiýän derwaýys prosesdir. Alymlaryň bellemegine görä bu ýerde wajyp hadysalaryň biri öz-özünüň şöhlendirmekdir (samopoddaça). Muny şahsyýetleşme meselesi bilenem baglanyşdyryp bolar.

1. Aragatnaşygyň giňişlik ýagdaýyndan ugur alyp bilmek.
2. Aragatnaşygyň içki ýagdaýlaryndan ugur alyp bilmek.
3. Çäkli (gysby) sosial ýagdaýlarda ugur tapmak.

Şol bir wagtyň özünde, şahsy distansiýany saklamagyň düşüňjesi-de zerurdyr. Şohbetdeşiň bilen aralyk 55-70 sm. bolmagy zerur.

Sosial aralyk 120-840 sm. bolmaly we ş.m.

Žurnalist öz göz önüne getirmelerini birnäçe çeşmelerden susup alýar: esasy bölegi sosial mifologiýa bolan adaty düşüňjeden, elementar ylymdan, ösen ylymdan habarly bolmak. Ynsan işjeňlikde özleşdirilen hakykatyň ahli ýüze çykmanyň özboluşly medeniýetiň elementidir. Onuň aýry-aýry jemagat we şahsyýet üçin ähmiýeti, manysy bardyr. Ýagny gymmatlydyr.

Žurnalistiň psihologik medeniýeti professional medeniýetiň ruhy tarapyny kemala getirýär. Adam ruhy taýdan näçe baý boldugyça, özüniň içki mümkinçilikleri barada şonça-da köp bilýär, öz intellektini ösdürmek mümkinçilikleri-de köp bolýar. Aňşynaslar intellektiň ýedi görnüşini tapawutlandyrýarlar:

1. Werba (söz bilen aýdylýan) – meseleleri sözleýiş serişdeleriniň üsti bilen çözmäge ukyply – bu şahyrlara, ýazyjylara we žurnalistlere mahsus.
2. Şahsyýet içindäki intellekt – öz gam-gussaňa düşünmek ukyby, bu psihologiýa, ýazyjylara, žurnalistlere mahsus.
3. Motorný intellekt – bedene erk etmek ukyby – türgenlere mahsus.
4. Şahsyýetler ara intellekt – adamlara (köpçüligе) düşünmek ukyby – syýasatçylara, mugallymlara we žurnalistlere mahsus.
5. Logiko – matematiki intellekti.
6. Saza üşüklilik intellekti.
7. Giňişlik intellekti.

Intellekt diňe bir jemgyýetçilik ösüşiniň önümi bolman, ol jemgyýetçilik gatnaşyklary bilen indiwiidiň sazlasygyny hem özgerdýär. Intellektiň gurluşy (şahsyýetiň intellektual gory) we göz önüne getirmeler öň nazara alynmadyk zatlary döretmäge ukyplydyr.

Intellekt žurnalistiň şahsyýetiniň özenidir.

Žurnalistiň psihologik medeniýetinde erklilige uly orun degişlidir. Erk maksada okgunly hereketleriň durmuşa geçirilýän döwründe, adamyň haýsydyr bir gatnaşygynda erkinligini çäklendirýän päsgelçilikleri ýeňip geçmegiň hatyrasyna kemala gelyär. Adamlary erklilik alamatlary boýunça üç topara bölýärler:

9. Işjeňliligini çäklendirýän, guramaçylygyny kesgitleýän, öz-özüne gözegçilik etmegi başaryan, tertip-düzgünli, edepli we ş.m.

10. Berdaşlylygyny kesgitleýän, sabyrly, çydamly we ş.m.

11. Ýaşayşa ukyplylygy kesgitleýän özbaşdaklylyk, işe gaýymlyk.

Sosiologiýanyň geçiren barlaglary žurnalistleriň 22 % - niň ösen, ýokary erklidigini, 28 % -niň orta tap erklidigini, 50 % -niň bolsa pes erklidigini görkezdi.

Alymlar žurnalistleri emosional – gurşaw häsiýetine görä, birnäçe toparlara bölýär. Parahat, şadyýan, gaharly, şadyýan-gaharly, şadyýan-birahat, howsalaly-birahat, gyzma we ş.m. Sosiologiki barlaglaryň kesgitlemegine görä žurnalistleriň 20-22%-mi parahat we gaharjaň-birahat bolýarlar.

Umuman, žurnalistika hünäriniň psihologiýa hünäri bilken baglanyşygyny öwrenmek we ony işde, durmuşa peýdalanmagy başarmak gelejekki žurnalistler üçinem zerur zatlaryň biridir.

Edebiýat

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. – Aşgabat, 2007.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – Aşgabat, 2007.
3. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýurdy täzeden galkyndyrmak baradaky syýasaty. – Aşgabat, 2007.
4. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistan – sagdynlygyň we ruhubelentligiň ýurdy. – Aşgabat, 2007.
5. Gurbanguly Berdimuhamedow. Eserler ýygındysy. – Aşgabat, 2007.
6. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Gysgaça terjimehaly. – Aşgabat, 2007.
7. Gurbanguly Berdimuhamedow – Halkyň saýlany we ynam bildireni. Aşgabat, 2007
8. Gurbanguly Berdimuhamedow. Täze galkynyş eýýamy: wakalaryň senenamasy. 2007 ýyl. – Aşgabat, 2008.
9. Gurbanguly Berdimuhamedow. Döwlet adam üçindir. – Aşgabat, 2008
10. Gurbanguly Berdimuhamedow. Ahalteke bedewi – bizin buýsanjymyz we şöhratymyz. – Aşgabat, 2008.
11. Gurbanguly Berdimuhamedow. Ösüşiň täze belentliklerine tarap. Saýlanan eserler. 1-nji tom. – Aşgabat, 2008.
12. Gurbanguly Berdimuhamedow. Ösüşiň täze belentliklerine tarap. Saýlanan eserler. 2-nji tom. – Aşgabat, 2009.
13. Türkmenistanyň Konstitusiýasy. – Aşgabat, 2008.

14. “Türkmenistany durmuş, ykdysady we medeni taýdan özgertmeleriň 2020-nji ýyla çenli Baş Ugry” Milli maksatnamasy. – Aşgabat, 2003.
15. Adam hukuklary baradaky halkara namalar/ Aşgabat, 2000.
16. Ворошилов Б.Б. Журналистика. Москва, 2009.
17. Ахмадулин Е.В. Краткий курс теории журналистики. Москва, 2006.
18. Богданов Н., Вяземский Б. Справочник журналиста. Л, 1971.
19. Лазутиса Г.Б. Основы творческой деятельности журналиста. М., 2000.
20. Учнова Б.Б. У истоков публицистики. М., 1989.
21. Кашиеская Л.В. Эксперимент как метод журналисткой деятельности. // Вестник МГУ, СЕР, «Журналистика». 1986, №6.
22. Закон «О средствах массовой информации»//. Законодательство Российской Федерации о средствах массовой информации. М., 1996.
23. Прохоров Г.Н. Введение в теории журналистики. М., 1980.

MAZMUNY

Žurnalistika ylmy. Žurnalistikanyň döreýşi we ösüşi	9
Metbugatda publisistiki žanrlar.....	13
Metbugat žanrlarynyň bölüniş aýratynlyklary.....	17
Zametka.....	21
Hasabat žanry.....	26
Interwiýu žanry.....	34
Reportaž žanry.....	41
Korrespondensiýa.....	50
Makala.....	58
Metbugata syn.....	67
Resenziýa.....	70
Obozreniýa.....	75
Hat žanry.....	84
Oçerk.....	90
Satiriki žanrlar.....	104
Žurnalistika – habar beriş serişdesi hökmünde.....	106
Žurnalistikanyň funksiýasy (wezipeleri).....	112
Funksiýanyň görnüşleri	116
Žurnalistik we žurnalistikanyň etikasy.....	120
Žurnalist we jemgyýet.....	124
Žurnalistiň prinsipleri.....	129
Prinsipiň görnüşleri.....	133

Žurnalistikanyň görnüşleri.....	136
Häzirki zaman žurnalistikasy.....	141
Žurnalistika we nesil terbiýesi.....	145
Daşary ýurt žurnalistikasy.....	149
Redaksiýanyň köpçülikleýin işi.....	152
Gazet-žurnallarda bezeg işleriniň guralyşy.....	156
Žurnalistika we psihologiýa.....	166
Edebiýat.....	170